sayı 27

sosyalist politika

ÜÇ AYLIK KİTAP DİZİSİ ARALIK' 2000

SAĞDA NELER ve KİMLER VAR?

ARGEM Yay. Ltd. Şti.

Adres : Kızılırmak Sokak 16/4
Bakanlıklar-ANKARA

SOSYALİST POLİTİKA 27
Ortak Kitap

Adres: Olgunlar Sk. No: 20/20 Bakanlıklar/ ANKARA
Tel: 0 312 418 39 50

İÇİNDEKİLER

SUNU

Bu dosyamızın konusu; "Sağda Neler ve Kimler Var?" Son zamanlarda genel olarak "sol" adına durum pek parlak görünmüyor. Buna karşın reel sosyalizmin çözülüşü ve son derece hızlanan ülke ve piyasa eklemlenmeleriyle izlenen neoliberal politikaların ürününü toplayan kapitalizm ve "sağ" güçlü görünüyor. Dünya ve Türkiye'de hem sağ politikacı ve aydınların hem de sol politikacı ve aydınların ortaklaştığı bir gündem var: "Sağ ve sol kavramlarının yeri değişti!"

Açıkçası iddia edilen şudur; yaşanan reel deneyimlerin ortadan kalkması, sosyalistlerle yol alan işçi sınıfı hareketlerinin zayıflamış olması ve nihayet kapitalizmin ideolojik çehresini oluşturan yeni sağın sol kavramları içererek bitirdiğidir.

Günümüzdeki ideolojik ağırlık ortada. Böylesi bir ortamda solun sosyalistlerin kendi önünü açabilmesi, karşı ideolojik cepheyi örgütleyebilmesinde sağ ve sol kavramların içeriklerinin açılması, bu kavramların tarihsel olarak incelenmesi ve güncel politik izdüşümlerinin yakalanması önem kazanıyor.

İşte bu içerikle hazırladığımız dosyamızın ilk yazısı Metin Çulhaoğlu'na ait. "Eşitlik ve Özgürlük: Soldaki, Sağdaki ve Ortadaki" başlıklı yazısında; sağ ve sol ayrımının temel belirleyeninin "demokrasi" ya da "özgürlük" olmadığını; ayrımın "eşitlik-eşitsizlik" zemininde kurgulanması gerektiğini belirtiyor. Böyle bir ayrım üzerinden sağ ve sol kavramlarının realitedeki yerlerini alabileceğini ifade ediyor. Sağ ve solun böylesi bir belirsizlikten kurtulduğu ortamda ise, kendilerine ideolojik çıkış arayan Üçüncü Yolun ve *yolcularının* ise geleneksel sol ya da sağ ideolojilere mahkum olduğunu vurguluyor.

"Neo-liberalizmin İdeolojik Yüzü: Yeni Sağ" başlıklı yazısında Hatice Sofuoğlu neo-liberalizm, liberalizm, yeni sağ kavramlarını açımlayarak, bunalım sonucu neo-liberalizme yönelen kapitalizmin yeni sağ ideolojiyle ayakta durduğuna işaret ediyor. Yeni sağ ideoloji sayesinde ise "sol"a ait sayılan kimi ideolojik vurguları içselleştiren, neo liberalizmin, liberalizme göre daha gerici ve sağda olduğunu ifade ediyor.

Haluk Savaş ve İlhan Kamil Turan "Siyaset ve İdeoloji Ekseninde Türk Sağı" başlıklı yazılarında sağ ve sol kavramlarının tarihsel olarak tanımlanışlarına bakarak, bu kavramların genel ve özgül özelliklerle nasıl oluştuğunu irdeliyor, aynı zamanda Türkiye sağı örneği bu irdelemede çeşitli başlıklarda ele alınıyor.

Can Soyer "Milliyetçileşen Popüler Kültür mü, Popülerleşen Milliyetçilik mi?" başlıklı yazısında içinden geçmekte olduğumuz dönemde, Türkiye'deki popüler kültür ile milliyetçilik akımının nasıl bir eklektisizme ulaştığını, batılı milliyetçilik-doğulu milliyetçilik biçimlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinden hareketle

incelemekte. Yazısında günümüzün popüler tartışması olan, MHP değişti mi, değişmedi mi? sorununa bu bağlamda geniş bir perspektiften yaklaşıyor.

Ali Deniz Toros; kapitalizm-din ilişkisi içinde, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal gelişimiyle ilişkili olarak, din ve dini motiflerin oluşumu ve kullanımı üzerinde duruyor. Çalışmasının başlığı; "Türkiye Kapitalizminin "Afyon"lu Tarihi" Devamındaki yazı Ç. Pelin Yalçıner'e ait. "Milliyetçilik, Din: Mikro Ölçekte Evrimi ve Yeni Orta Asya" başlıklı yazısında milliyetçiliği ve Türk sağını tarihsel kökenleri bağlamında ele alarak; reel sosyalizmin çözülüşünden sonra Yeni Orta Asya üzerine geliştirilen politik stratejileri irdeliyor. YDD'de emperyalizmin stratejilerinin özünde bir değişiklik olmadığını sergiliyor.

Sınıf ve ideoloji konusu sosyalistlerin hep tartışma konusu olmuştur. Peki sağcılaşan Türkiye'de işçi sınıfı ne durumda? Esra Durukal "Küreselleşme Süreci Bağlamında Türkiye'de Sağ ve Sınıf" başlıklı yazısında konuyu son dönemdeki ideolojik-kültürel iklimi ve bu iklimin işçi sınıfı üzerindeki etkisini irdeliyor.

Türkiye eksenli bir başka çalışma Emin Faruk Ergi'nin "Kuruluş Türkiye'sinin Üstyapı Elemanları" başlıklı yazısı. Yazar toplumsal formasyon kavramı çerçevesinde 30'lardaki ideolojik, siyasal ve ekonomik dönüşümleri ele alıyor ve oluşturulan temel doğrultunun kollarının nerelere uzandığını inceliyor.

Bengi Köroğlu ve Ahmet Hamdi Akalın'ın ortak çalışmalarının başlığı "Türkiye'de Liberalizmin Son Yirmi Yıllık Serüveni" Türkiye'deki liberalizmin son yirmi yıllık serüvenini 2. Cumhuriyet akımı ve YDH bazında ele alıyorlar. Bu topraklarda YDH hareketinin tutunamamasını ise şu şekilde açıklıyorlar: "... bu toptaklarda muhafazakarlık ve milliyetçilikle cilalanmamış bir liberallik tutmuyordu, Özal'ın ustalığı tam da bu nokta da ortaya çıkıyordu."

Buraya kadar oluşan dosya konuları çerçevesinde "sağ" kavramını tanımlayan sosyalist politika, sağ ve sol kavramlarının birbiri içine geçtiği bir dönemde sosyal demokrasiciliğin sağa yaklaştığı tespitini yapıyor. Bu bağlamda CHP'nin 80 yıllık serüvenini inceleyen Azra Demir'in yazısının başlığı, "CHP Tarihi İle Ne Kadar Sol?"

Son olarak dosya dışında bir konu yer alıyor. 10-14 Kasım 2000 tarihleri arasında Küba'nın başkenti Havana'da gerçekleşen ikinci "Küba İle Dayanışma ve Dostluk Dünya Buluşması" toplantılarına katılan, arkadaşımız Mehmet Ali Civelek, Küba Sosyalist Devrimini ve devrimin garantisi olan Küba Komünist Partisi'nin dünya sosyalist hareketine kazandırdığı deneyimleri değerlendiriyor.

***

Bitirirken; *Sosyalist Politika* dergisi ile ilgili bir gelişmeyi okurlarımızla paylaşma gereğini duyuyoruz: Kuruluşundan bu yana *Özgürlük ve Dayanışma Partisi* içinde yer alan *Sosyalist Politika* (*SP*) ile, bir süre önce *Sosyalist İktidar Partisi*'nden ayrılan ve *ÖDP*'ye katılan *Sosyalist Birlik Grubu*'nun (*SBG*) birleşmesi amacıyla yürütülen tartışma süreci, gelinen bu noktada tamamlanmıştır. *SP* ve *SBG* bundan böyle *ÖDP* içinde, *Sosyalist Politika* adı altında tek bir grup olarak yer alacaklardır. Dolayısıyla gelecek sayılarımızda *Sosyalist Politika* dergisinde yeni arkadaşlarımızın da katkısını sizlerle paylaşabileceğiz.

Sosyalist Politika

Aralık, 2000

EŞİTLİK ve ÖZGÜRLÜK: SOLDAKİ, SAĞDAKİ ve ORTADAKİ

Metin ÇULHAOĞLU

Günümüzde, özellikle gazete yazarlarının dilinde harcıalem duruma gelen savlardan biri, "sağ ile sol arasındaki ayrım çizgilerinin giderek silikleştiği" yolundadır. Bu savın hakkıyla tartışılması için önce kimi soruların yanıtlanması gerekir. Sav, ilk bakışta yalın ve açık görünmektedir. Oysa, altını biraz kazıdığımızda, yanıtlanması o kadar kolay olmayan sorular karşımıza çıkacaktır.

Bu sorulardan hemen akla gelen birkaçını sıralayalım: Sağ ile sol arasındaki ayrımların silikleştiği (hatta ortadan kalktığı) savı nereye bakarak öne sürülmektedir? Örneğin, bir ülkenin geleneksel ve organik aydınlarının artık sağ-sol ayrımına göre saflaşmamalarına mı? Yoksa, kendilerine sağ ya da sol kimlik yakıştıran siyasal partilerin pratikte aynı programı uygulamaları ve aşağı yukarı aynı şeyleri söylemeleri mi bu sava temel oluşturmaktadır? Ya da, söz konusu savın asıl kaynağını, sağ ve sol kavramlarının geniş kitleler açısından bir anlamı kalmadığı yolundaki gözlemler mi oluşturmaktadır?

Bu sorulardan ikincisine, bir yazara atıfta bulunarak ve buradan devam ederek açıklık getirebiliriz. Yazar şöyle diyor: "Burada bizi ilgilendiren (...) artık Türkiye'de kendini alenen sol sayan DSP ile sağ sayılagelen ANAP arasında sağ ve sol kavramlarıyla anlatılabilecek bir farkın kalmadığıdır. Yine Fazilet Partisini sağa yerleştirmekle bir şeyin anlatılmış olmayacağıdır."(1) Aynı yazarın, hemen ardından dile getirdiği görüş ise şöyledir: "Artık belirgin ne sağ ne de sol vardır. Her geçen gün farklılıkları işaretleyen çizgiler kaybolmaktadır. Hatta bunlarla doğrudan ilgili sosyal kategoriler bile anlamını yitirmektedir. Bir liberal kapitalistten artık belirgin çizgileriyle ayırabileceğimiz bir sosyal demokrat çizgi yoktur."(2)

Türkiye'deki siyasal partilerin bugünkü durumuna ilişkin olarak bu alıntılarda yer alan gözlemlere denecek fazla şey yok. Ancak bu gözlemlerin geri planındaki açıklama çok ciddi itirazları hak ediyor. Uluslararası kapitalizmin günümüzdeki eklemlenmesi burjuva partilerini aynı çizgide buluşturuyor ve onları aynı politikalara zorluyorsa, bunun sağ-sol ayrımının ortadan kalkmasıyla ne ilgisi olabilir? Bugüne dek sağ-sol ayrımı salt merkez sağ ile sosyal demokrasiye göre mi yapılıyordu? Türkiye'den dışarıya bakacak olursak, örneğin İngiltere'de Blair'in liderliğindeki İşçi Partisi'nin Muhafazakarlardan daha fazla piyasacı olması, neden sağ-sol ayrımının ortadan kalktığını göstersin?

Aktarılan gözlemlerden hareketle varılabilecek sonuç, sağ-sol ayrımının ortadan kalkması olamaz. Olsa olsa şu olur: Günümüz kapitalizmi, sağdaki ve merkez soldaki partileri belirli politikalara zorlayıp birbirine yaklaştırmaktadır. Birbirlerine bu anlamda yaklaşan düzen partilerinin karşısında güçlü bir sol alternatifin olmayışı da, *siyasal* ve konjonktürel (geçicilik anlamında) bir gerçekliğe işaret eder; yoksa, klasik tanımlarıyla sağın ve solun dışında yeni bir merkezin bunları içerip aştığına değil.

O halde, dünyada ve Türkiye'de kimi düzen partilerinin aşağı yukarı aynı çizgiye zorlanmalarını, sağ ile sol arasındaki ayrımın ortadan kalktığının göstergesi olarak yorumlamak son derece dar ve yüzeysel bir yaklaşımdır. Kapitalizmin kendini yeniden yapılandırdığı her dönem, hem düzenin kendini yeniden üretmesini sağlayan kurumları (siyasal partiler dahil), hem de kapitalizmin getirdiği *eşitsizlikleri* ve *adaletsizlikleri* hedef alan tepkileri yeniden biçimlendirmiştir. Böyle dönemler, toplumsal-siyasal kesimler arasında yeni saflaşmalar, yakınlaşmalar ve uzaklaşmalar yaratmıştır. Bugün de böyle olmaktadır. Ancak, taraflardan biri belliyken ve yerini tutmuşken (Dünya Bankası, IMF, WTO, burjuva hükümetler ve siyasal partiler) diğer taraf (sendikalar, kitle örgütleri, "küreselleşme karşıtları", vb.) henüz dağınık, örgütsüz ve ortak bir çizgide buluşmaktan uzaktır. Peki, bu güncel dengesizlik, iki taraf arasında sağ ve sol olarak tanımlanabilecek bir ayrım olduğu gerçeğini ortadan kaldırır mı?

Eğer bütün bu olup bitenler, örneğin dünyanın çeşitli ülkelerindeki protestolar, küreselleşme karşıtlarının attıkları sloganlar ve bu arada kimi Banka ve IMF yetkililerinin "özeleştiri" yapma zorunluluğu duymaları, danışıklı dövüşe değil de sahici bir saflaşmaya işaret ediyorsa, düşünmek gerekir: Bu saflaşmanın temel belirleyeni demokrasi ya da özgürlük değil de *eşitlik-eşitsizlik* ikilisi ise ve bu ikiliye karşılık düşen yerleşik kavramlar da sol ve sağ ise, aradaki ayrımın "artık" ortadan kalktığı nasıl söylenebilir?

Sırada, aydınların ve "kitlelerin" konumu var. Ancak, bundan önce sağ-sol ayrımı konusuna kendi yaklaşımımı açıklamak istiyorum.

Unutulanların yeniden anımsanması

Türkiye solu, sağ-sol ayrımının özünde eşitlik kavramının yattığını bir süredir unutmuş görünüyordu. O kadar ki, yarım yüzyıllık sosyalistler bile, günümüzün toplumsal mücadelelerinde özgürlüğün başta geldiğini söyleyebiliyor, özetle "önce özgürlük, sonra eşitlik" diyebiliyorlardı.

Sonra, çok şükür Norberto Bobbio'nun kitabı (*Sağ ve Sol: Bir Politik Ayrımın Anlamı,* Çeviren: Zühal Yılmaz, Dost Yayınları, Ankara 1999) Türkçe'ye çevrildi.

Bobbio, solun ayrım çizgisini, özgürlükçülükten değil eşitlikçilikten başlayarak çiziyordu. Bobbio gibi, "geleneksel solcu" ya da "ekonomist indirgemeci" türü sıfatlarla tanımlanması mümkün görünmeyen bir akademisyen bile böyle yaptıktan sonra, ortada sorun kalmıyordu. Ortada sorun kalmadığı şu sözlerden de belli değil mi : "Böylece sol, eşitlikten çok özgürlüğü vurgulama yönünde bir eğilimin etkisi altında kaldı, diyebiliriz. Bu da, 'solun liberalleşmesi' diyebileceğimiz bir eğilimin ortaya çıkmasına ve bu eğilim içinde solun, kendisini neo-liberal gidişattan ayırt edemeyeceği bir mecraya doğru sürüklenmesine yol açtı." (3)

Bu saptamaya sözcüğü sözcüğüne katılıyorum. Gene de bir konuda hayıflanmadan edemiyorum. Solun kendi ayrım çizgisini özgürlükten değil eşitlikten kalkarak çizdiği, 90'lı yıllara göre 60'lı yılların Türkiye solunda çok daha iyi bilinir ve kavranırdı. Örneğin, bugün nasıl bakarsak bakalım, 60'lı yılların solcuları sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesini "emek gücünün kendini yeniden üretim maliyeti düşsün" diye değil, bu adım daha eşitlikçi olduğu için desteklerlerdi. Gene bu dönemin solcuları, toprak reformunu "sermayenin özgür emek bulabilmesi" adına değil, gene eşitlik adına savunurlardı. Üstelik, aynı dönemin akademisyenleri de sağ-sol ayrımını eşitlikçiliğe göre çizmekte herhangi bir beis görmezlerdi. Yıllar öncesinden bir örnek verelim:: "Sosyalist düşüncenin karşısındaki sağcı düşünüş, bir gövdeye bağlanmayan çeşitli, sistemsiz düşünüş dalları durumu göstermekle beraber, gerek bu sağcı düşünüş dalları, gerek bu dalların temel değer ve özellikleri, hep eşitsizlik inancına dayanmakta, eşitsizlikçi çıkarsamalara yol hazırlamakta, eşitsizlik inancı odağında toplanmaktadır. Bu bakimdan eşitsizlik kavramı, sağcı düşünüş tarihinin bel kemiği, temel kavramı olarak görülmelidir."(4)

Bu durumda, ülkenin geleneksel ve organik aydınları arasında sağ ve sol kavramlarıyla açıklanabilecek herhangi bir ayrı duruşun artık ortadan kalktığını söyleyebilmek için, önce eşitlikçilik temasının gündemden büsbütün düştüğünü göstermek gerekir. Küreselleşme sürecinin, hem uluslararası ve bölgesel, hem de ulus devlet ölçeğindeki toplumsal eşitsizlikleri daha da artırıp derinleştirdiğini liberaller bile söylerken, eşitlik özlemleri ve aranışları nasıl gündemden düşebilir?

Bu konuda gereksiz bir inatlaşma yerine, olup bitenin şöyle açıklanması çok daha yerinde olacaktır: Neo-liberal politikaların savunucusu ve uygulayıcısı konumunda olan yeni sağ siyasal iktidarlar, sol ve eşitlikçi tepkileri çeşitli yollardan sağa kanallara akıtmada pratik beceri göstermişlerdir. Bu yollar arasında, sosyal korumadan yararlanan kesimleri bilfiil çalışan ya da işsiz emekçilere hedef göstermek, emek gücü piyasasında özel düşmanlar (yabancı işçiler, göçmenler vb.) yaratmak da yer almaktadır. Türkiye gibi nüfusu hayli genç, ranttan pay alma ve sınıfsal hareketlilik fırsatlarının çekici göründüğü ve enformel istihdamın haneleri

geçindiren özel bir alan olduğu ülkelerde ise "özel kurtuluş" özlemleri kamucu, eşitlikçi ve dayanışmacı yönelişleri gerçekten bir noktaya kadar geriletmiştir. Daha fazla uzatmadan şöyle söyleyelim: Yaşanan maddi süreçler, sağ ile sol arasındaki ayrımı ortadan kaldırmamış, yeni sağ iktidarlara, geleneksel sol tepkileri sağa yöneltecek maniplasyon olanakları sağlamıştır.

Solun ve sağın içeriği

Gelinen bu noktada, hızlı genellemelere ve sonuçlara gitmenin belirli bir riski vardır. Risk, eşitlikçiliğin ya da eşitlikçi eğilimlerin kestirmeden marksist sosyalizmle ilişkilendirilebilmesinden kaynaklanmaktadır. Şimdi, bu riski kısaca ele alalım.

"Anti" sözcüğü, belirli bir olguya, bu olgunun radikal eleştirisi ve alternatifiyle birlikte karşı çıkmaktan daha geniş bir kapsama sahiptir. Örneğin, "anti-kapitalist" ya da "anti-küreselleşmeci" konumda olmak, kapitalizmin ve küreselleşmenin sosyalist alternatifini benimsemiş olmaya indirgenemez. İnsanlar, örgütler ve kuruluşlar, kapitalizmin ve küreselleşmenin getirdiği kimi olumsuzluklardan, bu olgulara radikal bir karşı çıkış sergilemeksizin de korunmak isteyebilirler. Etimolojik anlamıyla bu konumdakilere de "anti-kapitalist" ve "anti-küreselleşmeci" denebilir. Günümüzün küreselleşme karşıtlığı bu söylenenle özellikle örtüşmektedir. Örneğin, günümüzün küreselleşme karşıtları arasında, hem sofrada (küreselleşmenin kurduğu sofra) bize de bir yer olsun diyenler, hem başka tür bir sofra isteyenler, hem de böyle sofralara büsbütün karşı çıkanlar vardır (5)

Benzer biçimde, kendini eşitlikçilik temelinde tanımlayan bir solun saflarında, kapitalist üretim tarzına içsel eşitsizliklerin radikal eleştirisini yapan ve buradan alternatif bir toplum düzenine yönelenler kadar, gelir dağılımındaki oynamalar, sosyal devlet harcamaları, vergi politikaları vb. yoluyla mevcut eşitsizlikleri törpüleme yanlısı olanlar da yer alacaktır ve bunların hepsine birden sol denmesinin bence bir hiçbir sakıncası yoktur. Bir örnek vermek gerekirse, "sosyal devletçi" bir sol, sosyal devlet politikalarını "bireyleri edilgen tüketiciler haline getirdiği" ve "eşitlik ilkesini sivil topluma dayattığı" için eleştiren (6) liberallere ve sivil toplumculara göre gerçekten soldur. Diğerleri ise, demokrasi, özgürlük, katılımcılık vb. konularda ne derlerse desinler, piyasacı oldukları için sağdadırlar. Reformist solu sol saymamak, ne kadar radikal görünürse görünsün, bu kavramın gerçek içeriğine özen göstermeyen, apolitik bir tutum olacaktır. Devrimci marksizm kendini solun diğer kesimlerinden ayırma gereksinimi duyduğunda, bunu, sol kavramını salt kendi adına yazdırmak yerine, kendi projesinin özelliklerini ortaya koyarak da yapabilir ve böyle yapmalıdır.

Sol kavramı böyle geniş biçimde alındığında, sağ-sol ayrımının artık anlamsızlaştığı savını, ortada eşitlikçi düşünce ve arayışları temsil eden herhangi bir kesim kalmamasına dayandırmak büsbütün olanaksızlaşacaktır. Sol konumu, belirli bir soyutlama düzeyinde, verili toplumsal formasyonun içerdiği haksızlıklara, eşitsizliklere ve adaletsizliklere, eşitlik temelinde karşı çıkış olarak tanımlarsak, ortaya gerçekten bir sorun çıkacaktır; ama bu sorun solun değil, sağın yeri ve duruşu ile ilgili bir sorun olacaktır. Nedir bu sorun ?

Sorun, solun ve sağın dışa uzanımındaki bakışımsızlıktan kaynaklanmaktadır. Çünkü, solun eşitlikçi özünü, düşünce üreten dar kesimlerden geniş kitlelere doğru bir süreklilik içinde ve fazla kırılmadan uzatmak mümkünken, sağ düşüncenin özündeki "eşitsizlik" fikrini başka temaları (milliyetçilik, mukaddesatçılık, dine bağlılık, gelenekçilik, muhafazakarlık,vb.) yardıma çağırmadan geniş kesimlere yaymak mümkün değildir. Daha basit bir deyişle, sol düşüncenin örneğin "toplumda eşitlik olsun" savı ve sloganıyla insan önüne çıkması mümkündür; ama sağın "toplumda eşitlik olamaz, olmamalı ve altta kalanın canı çıkmalı" türü bir sav ve sloganla aynı şeyi yapması olanaksızdır. Bu nedenle, ne ölçüde kitleselleşip taraftar bulabildiklerinden bağımsız olarak, tarihte sol her zaman ve her yerde görece daha tutarlı ve bütünlüklü, sağ ise tutarsız ve eklektik bir profil sergilemiştir.

Ancak, bu tutarsızlık ve eklektiklik, aynı zamanda sağın gücünü oluşturmaktadır. Eşitlikçi sol düşünce ile insanların doğal eşitsizliğini temel alan sağ düşünce, topluma eşit koşullarda uzanmamaktadır. Marx'ın da kullandığı bir deyimle "*les dents sont pipes*"(zarlar hilelidir). Ne kadar modern olursa olsun, kapitalizm de bir sömürü düzenidir. Bu nedenle, kendisini önceleyen sömürü düzenlerinin doğurduğu bütün sistemli ideolojilerin ve geniş kesimlerde yerleşen ideolojik motiflerin doğal mirasçısıdır. Burada kuşkusuz nötr bir mirasçılıktan söz etmiyoruz; ancak, burjuva ideolojisi, seçici de olsa, daha önceki sömürü biçimlerinin ürünü ideolojilerle eklemlenebilmektedir. Burjuva ideolojisinin özündeki eşitsizlikçilik, yüzyıllardır süren sömürünün H. Kıvılcımlı'nın deyimiyle "turşuya çevirdiği" yığınlar üzerinde başkalaşmış biçimleriyle egemenlik kurabilmektedir.

Türkiye'deki duruma dönecek olursak, birkaç noktanın altı çizilebilir. Geç kapitalistleşen bir ülke olarak Türkiye'de burjuva ideolojisi, geleneksel sağ ideolojilerle seçmeci bir eklemlenme yaşamamış, bu ideolojilerin içine nüve olarak sızıp kapitalizmin gelişmesiyle birlikte belirleyiciliğini artırmıştır. Örneğin, günümüzdeki Türk milliyetçiliği, İttihat ve Terakki döneminin sonlarındaki Türk milliyetçiliğine göre bir sınıf olarak sermayenin damgasını çok daha belirgin biçimde taşımaktadır. Bunun gibi, dinci ideoloji de, bu yüzyılın başlarındaki durumuna göre çok daha fazla burjuva belirlenimli ya da "modernist"tir. Bununla

birlikte, geleneksel ideolojilerin ağırlığı, Türkiye'de sağ-sol ayrımlarının hayli farklı ölçütlere göre yapılmasına yol açabilmektedir. Başka bir deyişle, milliyetçilik, muhafazakarlık, dincilik, gelenekçilik, vb. burjuva ideolojisinin seçikleştirilmesini güçleştiren birer katman olarak bu ideolojinin üzerine yığılmaktadır.

Tanıl Bora, Türkiye'de milliyetçiliği, muhafazakarlığı ve İslamcılığı "pozisyonlar olmaktan ziyade 'haller' olarak anlamayı" öneriyor ve bu üçünü "Türk Sağının birbirine dönüşebilir oluş biçimleri" olarak yorumlamaya çalışıyor. (7) Bu yaklaşım, sağın hem üstteki ideologları ve siyasetçileri, hem de alttaki "tabanı" için geçerlidir. Ama, günümüz koşullarında ortaya bir başka sorun daha çıkmaktadır: Türkiye kapitalizminin yeniden yapılanması, bu yapılanmaya uygun düşen özel bir ideolojinin (piyasacılık, liberalizm, vb.) kitlesel taban bulması gibi koşut bir gelişme olmaksızın, yani salt maddi bir süreç olarak bütün sonuçlarıyla birlikte yol almaktadır. İşin ilginç yanı, bu maddi gelişmenin ideolojik partnerinin liberal değil geleneksel sağ ideolojik motifler olmasıdır. Bu paradoksun, liberal değerlerin ve ideolojinin, geleneksel sağ ideolojik motifleri yerinden edip sonunda bu motifleri sahne dışına itmesiyle aşılması mümkün görünmemektedir. Buna karşılık, yaşanan maddi süreçlere sonuna kadar geleneksel sağ ideolojilerin ve motiflerin eşlik edeceği de söylenemez. Bu durumda, piyasacı-liberal temelin üzerine yığılan ve mahrecini şimdilik sağda bulan tepkilerin bir süre sonra sola yönelmeye başlaması kimseyi şaşırtmamalıdır. Tanıl Bora'nın kavramlarını kullanacak olursak, Türkiye'de sağın *tabanında* birbirine dönüşebilen hallerin, kendi içinden, bu çevrimin dışına çıkan "sol haller" üretmesi beklenebilir.

Bu gerçekleştiğinde, sol-sağ ayrımının üçüncü ayağı da yerine oturmuş olacaktır.

"Orta" ne kadar var ?

İşin içine "merkezi" ya da "ortada olanı" da katarsak ortaya çıkacak üçlünün kronolojisine ilişkin neler söylenebilir?

Biraz şematize edecek olursak, sağ-sol kavramlarının kullanılmaya başladığı Fransız İhtilali yıllarından bu yana gelişen süreci şöyle özetlemek mümkündür: Yaşanan süreçler ve maddi durum, her zaman, kendine ilişkin sağ ve sol yorumları, anlamlandırmaları ve ideolojileri beslemiş, bunları eşzamanlı olarak ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, sağ ve sol konumdan birine ya da diğerine zamansal öncelik tanınamaz. Ayrıca, zamansal önceliği "ortada olana" tanımak, sağın ve solun ise bu ortada olan'dan türeyen uçlar olduklarını söylemek de büsbütün yanlış olacaktır. Ortada olan, her zaman, kendini önceleyen sağa ve sola bakarak, ama asıl ağırlığını ideolojiden çok programlara ve politikalara vererek var olagelmiştir. Bu

nedenle, merkez sağın ve merkez solun tanımı, ideolojilerden çok politika ve programlardan hareketle yapılabilir.

Kronoloji sorununa eğilmemin nedeni, Bobbio'nun sağ ve sol kavramlarının dışında "Kapsanan Üçüncü" ve "Kapsayan Üçüncü" olarak iki kavram daha kullanmasıdır. Bobbio'yu dinleyelim: "Kapsanan üçüncü, iki karşıt nokta arasında bir alan arar ve aralarına yerleşerek onları yok etmeksizin uzaklaştırır, birbirlerine dokunmalarını ve dokunduklarında da ele geçmelerini engeller, ya sağ ya sol gibi kuru bir alternatife engel olup üçüncü bir çözüm sunar. Kapsayan üçüncü iki karşıt noktanın ötesine gidip onları üst düzeyde bir sentezde birleştirir ve bu durumda konumlanımlarını değiştirir." (8)

Burada söylenebilecek olan, en açık biçimiyle şudur: Bobbio'nun terimleriyle hem "kapsanan" hem de "kapsayan" üçüncü, *asli* değil, sağdan ve soldan *türetilmiş* biçimlerdir. Hemen belirtmek gerekirse, kapitalist üretim tarzının ve onun şu ya da bu tarihsel dönemdeki yapılanmasının, maddi bir olgu olarak "sağ" ya da "sol" diye nitelenmesinin kuşkusuz hiçbir anlamı olamaz. Sağ ya da sol olabilecek olan, verili olguların yol açtığı tepkiler, davranışlar ve bu olguların belirli bir bütünlük içinde anlamlandırılmasından başka bir şey olmayan ideolojilerdir. Bu durumda, eşitlik temel ölçüt alındığında, sağ ve sol olarak tanımlanabilecek kategoriler iki temel (ve anaç) ideolojide ifade edilirler: Sosyalizm ve Liberalizm. Sosyalizm solda, liberalizm ise sağdadır. Burada liberalizmden hiç kuşkusuz dar anlamda siyasal liberalizmi değil, devlet müdahalesinin asgari düzeye indirildiği serbest piyasa koşullarında *bireyin* kendi aranışlarını ve özlemlerini en iyi biçimde karşılayabileceği varsayımına dayanan bir ideolojiyi kastediyoruz.

Akla gelebilecek diğer ideolojik kategorilerin, bu iki temel bölmeden türetildiğini ya da aynı iki bölmeye göre yeniden biçimlenmek zorunda kaldıklarını söyleyebiliriz. Milliyetçilik, muhafazakarlık, dincilik, halkçılık, faşizm, yeni sol, yeni sağ vb. bu tür ideolojik kategorilerdir. Bu ideolojik kategoriler arasından kimilerinin (milliyetçilik, halkçılık, vb.) hem sağla hem de solla eklemlenebilmeleri, söz konusu kategorilerin kendi içsel özelliklerinden çok özel politik konjonktüre bağlı sonuçlardır. Bu anlamda, bir ulusal kurtuluş ideolojisinin bir dönem solla, diğer dönem ise liberalizmle eklemlenmesinde şaşılacak bir şey yoktur.

"Kapsanan" ve "kapsayan" üçüncülerin, kendi başlarına ayrı ve bütünlüklü ideolojileri temsil edemeyeceklerini söylemiştik. Bu bağlamda akla gelen ilk örnek, hiç kuşkusuz, dünün geleneksel sosyal demokrasisi ile günümüzün küreselleşmeci Üçüncü Yolu'dur. Burada söylenmesi gereken, hem geleneksel sosyal demokrasinin, hem de onun "yeni" versiyonu olduğu ileri sürülen Üçüncü Yolun *eşitlik* bağlamında kendi özgün ideolojik temellerine sahip olamayacakları, en fazla uygulanan program ve politikalar bazında tanımlanabilecekleridir. Başka bir

deyişle, bu tür "üçüncülerin", geleneksel sağ-sol ayrımını, örneğin *mülkiyet ilişkileri ve pivasa mekanizmaları ile toplumsal eşitsizlikler arasında bir neden sonuç ilişkisi olduğu savını çürüterek aşmaları* mümkün değildir.

Öyleyse, sosyal demokrasinin ve üçüncü yolun hiçbir versiyonu ayrı bir *kuramsal* sentezi ya da ideolojik kimliği temsil etmez; en çoğu, uygulanan program ve politikalar açısından solun ya da sağın nüfus kütüğüne yazılır. Piyasacı, özelleştirmeci, sosyal devleti budayıcı politikalar izleyen bir "sol", tarihsel kökeni ne olursa olsun, artık sağın nüfus kütüğündedir. Bunun gibi, elindeki çeşitli araçlardan eşitsizlikleri hafifletmek için yararlanan, belirli sektörleri piyasa mekanizmasının dışında bırakan ve piyasanın işleyişine yoksul kesimlerin çıkarını gözeterek müdahale eden her iktidar da, reformist diye bir kenara itilmeyip solda sayılmalıdır.

Marksizmde eşitlik ve özgürlük

Solun ayırt edici yanı olarak eşitlikçilik üzerinde bu kadar durulması, umarım, solun özgürlük diye bir derdi olmadığı biçiminde yorumlanmaz. Marksizmden söz edeceksek, bu tür yanlış yorumların tam tersine, marksizmde özgürlük nihai amaç, eşitlik ise onun aracıdır. Hiç kuşkusuz, marksizm eşitlikle gelecek bir özgürlüğü öngörür; ama marksizmin öngördüğü özgürlük, dar anlamda siyasal bir özgürlük değil, özel mülkiyete ve işbölümüne son verilmesiyle gelecek eksiksiz bir özgürlüktür. Ayrıca, marksizmde özgürleşecek olan da, birey değil, toplumsal bir varlık olarak insandır.

Konu bu biçimde ele alındığında, marksizmin dar anlamdaki "özgürlük mü, eşitlik mi" tartışmalarına nokta koyan yanı belirginleşecektir. Marksizmin, tekil ve yalıtık bir birey, bir monad olarak insanın özgürleşmesiyle ilgilenmediği doğrudur. Marksizm, toplumsal bir varlık, yani koşullanmış bir irade olarak toplumsal ilişkilere giren insanın özgürleşmesiyle ilgilenir. İnsan, nihai anlamda özgürleştiği zaman da gene toplumsal bir varlık olacaktır; ama bu aşamada, toplumsal yaşama her tür yabancılaşmadan kurtulmuş olarak katılacaktır. Yabancılaşmadan kurtuluş ise, toplumsal eşitsizliklerin kaynağı olan özel mülkiyete ve *ona bağlı* işbölümüne son verilmesiyle gerçekleşecektir.

Öyleyse, marksizmin eşitlik vurgusu, eşitliğin özgürlüğe tercih edilmesinden değil, gerçek özgürlüğün ancak eşitlikle gerçekleşebilecek olmasından kaynaklanır. Marksizmi eşitlik vurgusuna götüren, liberal düşüncenin tersine, tekil insanı "katıksız bir ego" olarak görmemesidir. Kulak verelim: "(istenilen) yalnızca kategorilerden değil fiili ayak bağlarından da kurtulmaksa, böyle bir özgürleşmenin, (kişinin) hem kendisi hem de geniş bir kitle tarafından paylaşılan

(ortak) bir değişime dayanması, dünyadaki durumun da gene hem (kişinin) kendisi hem de başkaları tarafından ortaklaşa algılanan bir değişime uğraması gerekir. (Kişinin) egosu bu değişimden sonra da kalsa bile, artık bu değişen dünyayı başkalarıyla paylaşan, bütünüyle değişmiş bir ego olacaktır..."(9)

Özgürlüğün temel önkoşulu olarak görülen "değişim", kapitalist üretim tarzının sona ermesidir. İnsanın toplumdaki yeri Marx'ın yaptığı gibi tanımlanırsa, bu konumdaki insanın özgürleşmesinin ancak "bütün insanlarca yaşanıp paylaşılan bir değişimle" gerçekleşebileceği ortaya çıkar.

Eşitlik, işte bu "büyük değişim"dir.

Notlar

1- M. Emin Göksu; "Sağcılığın ve Solculuğun Ötesinde", *Tezkire*, yıl 9, sayı:17, Ekim/Kasım 2000, s.62
2- agy.; s.63
3- Şükrü Argın; "Güncel bir Soru: Sol Artık Sağ mıdır?", *Birikim*, Sayı:139, Kasım 2000, s.86
4- Adam Şenel; *Sağcı Düşünüşün Kritik Tarihi*, Doğan Yayınevi, Ankara, 1968, s.257
5- Peter Marcuse; "The Language of Globalization", *Monthly Review*, Temmuz-Ağustos 2000, Vol:52, no:3
6- John Keane; *Demokrasi ve Sivil Toplum*, Çeviren: Necmi Erdoğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1988, s.22 ve s.32
7- Tanıl Bora; *Türk Sağının Üç Hali*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 9
8- Norberto Bobbio; *Sağ ve Sol: Bir Politik Ayrımın Anlamı*, Çeviren: Zühal Yılmaz, Dost Yayınları, Ankara 1999, s. 53
9- Marx-Engels; "The German Ideology", *Collected Works*, c. 5, Moskova, 1977, s. 435

NEO-LİBERALİZMİN İDEOLOJİK YÜZÜ: "YENİ SAĞ"

Hatice SOFUOĞLU

Yeni sağ ya da neo-liberalizm konulu bir tartışma çok çeşitli biçimlerde yürütülebilir. Ancak, böylesi bir tartışmaya soyunmak, 1980'lerden günümüze uzanan, hatta 1970'lere dek götürülebilecek bir dizi olgu ve gelişmeyi göz önünde bulundurmayı gerektireceğinden ziyadesiyle yorucu ve dikkat gerektiren bir çaba halini almaktadır. Bu durumda, tartışmanın sınırlarını ve hedeflerini ilk elden belirlemek belki de sırf bu yüzden bir hayli dayatıcı olmakta. O halde, sözü fazla uzatmadan yazının çerçevesini hemen ilk adımda oluşturmakta fayda var: Aslında, yeni sağ ya da neo-liberalizm başlığını son dönemde kapitalizmin küresel plandaki yeniden yapılandırılması sürecinden ve bu sürecin ayrıntılı bir irdelemesinden kopuk bir biçimde ele almak pek de mümkün görünmüyor. Yeni sağ, ya da neo-liberalizm dediğimizde işin içine ister istemez, devletin yeniden yapılandırılması, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi kuruluşların borçlandırma politikaları, yapısal uyarlanma programları, özelleştirmeler, post-fordizm, refah devletinin dağılışı vb. gibi bir dizi başlık ve argüman giriyor. Bu türden, ancak mütevazı bir tartışmaya dergimizin bir önceki sayısında yer verdiğimizi hatırlatarak, çerçevemizi belirleyen temel sorunun liberalizm ve neo-liberalizm arasındaki farklılık ve benzerlikler ve sonrakinin öncekinin aynen devamı olup olmadığına ilişkin tereddütler ile şekillendiğini belirtelim. 20. yüzyılın son çeyreğinde hüküm süren liberal dalganın 17. yüzyıl liberalizmine denk düşen ve onunla birebir örtüşen temel önermelerinden bahsediyor olsak bile, bu durum her iki dalgayı aynı düzlemde değerlendirme olanağını bize sunar mı? Bu soruya verilecek olan yanıt hiç kuşkusuz olumsuzdur. İşte, bu yazıda, bir bakıma bu olumsuz yanıtın gerekçelerini sunmayı deneyeceğiz...

Neo-liberalizm mi, Yeni Sağ mı?

Neo-liberalizm ve yeni sağ sıklıkla birbirinin yerine geçen, birbirine denk kavramlar olarak kullanılmaktadır. Gerçekten de, 1980'lerle birlikte bu iki kavramın hemen hemen aynı olgu ve gelişmeleri ifade eder biçimde kullanıldığına tanıklık etmekteyiz. Neo-liberalizm (ya da, yeni-liberalizm), yeni sağ ve bunlara ek olarak yeni-muhafazakarlık nerede farklılaşır ya da bir diğerinden uzaklaşır bunu kestirmek doğrusu pek kolay, hatta pek yerinde de değil. Ancak, şöylesi bir arındırma epey işe yarar görünüyor: 1970'lerde kendini gösteren kapitalizmin ikinci büyük krizinin ardından geliştirilen çözüm önerileri; özel sektörün yeniden

ağırlık kazandığı, sermaye hareketlerinde tam bir serbestinin öngörüldüğü ve esas olarak küreselleşen sermayeye yeni alanlar açılması gerekliliğinden hareketle geliştirilen bir paketi işaret ediyordu. Kamunun daraltılmasıyla özele kaynak aktarmanın sağlanacağı ileri sürülerek özelleştirme ve deregülasyon programları devreye sokulmuş böylelikle daha iyi bir kaynak kullanımı ve artan büyüme oranlarının gerçekleştirilebileceği, arz yönelimli politikalarla yatırımların artacağı ve enflasyonun düşürüleceği iddia edilmişti. Basitleştirmek pahasına, söz konusu politikalar ve ekonomik reform paketlerini neo-liberalizm uygulamaları başlığı altında ifade etmek mümkün görünmektedir. İşte bu evrede, yeni sağ tezler, kapitalizmin karşı karşıya kaldığı bunalımı aşması yolundaki uygulamalara ilişkin ideolojik destek sağlama görevi yüklenmiştir. Başka türlü söylendiğinde, "yeni sağ", neo-liberal politikaların ideolojik düzlemdeki görünümüdür. Birbiriyle çelişir gibi duran iki ana akımı –liberalizm ve muhafazakarlık- bünyesinde birleştiren yeni sağı, neo-liberal politikaların en cilasız hali, bir tür tepe noktası olarak görmek de mümkündür. Bana kalırsa, yeni sağın daha detaylı bir irdelemesine girişmezden evvel sorulması gereken bazı sorular vardır. Bunlardan ilki, son yirmi yılın en gözde eğilimlerinden biri olarak tanımlanagelen yeni sağın yükselişini hangi ekonomik, toplumsal ve politik koşulların zorunlu değilse de mümkün kıldığı sorusudur. Aslında, 1970'lerin krizinden ve kapitalizmin söz konusu krizi aşmaya yönelik yeniden yapılanma sürecine girdiğinden bahsederken bu sorunun bir ayağını yanıtlamış oluyoruz. Bir diğer nokta, Gamble'in özellikle üzerinde durmayı yeğlediği politik atmosfer olarak nitelendirilebilir. Buna göre, söz konusu ideolojik yenilenme ve ekonomik yapılanmanın ardındaki en çarpıcı etken, hem ulusal hem de uluslararası düzlemlerdeki dengelerin değişmesidir. Bu durumda, göze çarpan iki özellikten bahsedilebilir: Fordizm olarak nitelenen sermaye birikim rejiminin tükenme noktasına gelmesi ve uluslararası arenada ABD hegemonyasında gözlemlenen düşme eğilimi.(1) Belli farklılıklar içermekle birlikte benzer sayılabilecek bir başka çözümlemede, savaş sonrası dönemdeki uzlaşmaya dayanan Fordist sermaye birikiminin son derece korporatist bir nitelik taşıdığının altı çizilmektedir. Bundan hareketle de, söz konusu uzlaşmanın bir parçası olarak ekonomiye doğrudan müdahale edebilme yetkisiyle donatılmış refah devletinin krizin esas sorumlusu olarak gösterildiğini vurgulanmaktadır. Birbirinin ardısıra olmak üzere, İngiltere'de Thatcher, ABD'de ise Reagan hükümetlerinin iktidara gelmesiyle politik alanda ifadesini bulan yeni sağın bu başarısı çok çeşitli biçimlerde açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin, sosyal güvenlik harcamalarını düşüreceğini, kamu kesimini daraltacağını bas bas bağırarak dile getiren Thatcher'ın İngiltere'de nasıl olup da işçi sınıfından bu denli destek görebildiği uzunca bir süre akademik ve politik tartışmalara konu olmuştur. Hatta yeni sol gündemin, bir dönem en bereketli tartışmalarından birinin Thatcherizm'le hesaplaşma olgusu olduğu söylenebilir. Ancak, bu durum, yeni solun yeni sağa

karşı tepki biçiminde ortaya çıktığı yolunda herhangi bir kanıya da yol açmamalıdır; zira yeni sol, köklerini '60'lı hatta '50'li yıllardan alan ve çok daha farklı meseleler etrafında şekillenen bir dalgadır. Gelgelelim, yeni sağın yeni sol gündemi, özellikle de 'Yeni Zamanlar' yazarlarının gündemini belirgin bir biçimde şekillendirdiğini söylemek yerinde olur. Temel amaçlarını Thatcherizme karşı bir hegemonya geliştirilmesine öncülük etmek olarak formüle eden Yeni Zamanlar yazarları, yeni sağın yükselişine ilişkin bir dizi açıklama getirirken, bana kalırsa, verimli tartışmaların da önünü açmışlardır. Kendi ifadelerine başvurulacak olduğunda, Yeni Zamanlar yazarları şöylesi bir açıklama önermektedirler: "Thatcherizm'in projesi, kendi yolunda ilerliyor görünen; fakat, gerçekte geçtiğimiz on yılda yalnızca rastlantıyla ve gelip geçici olarak denetlenebilen daha uzun, derin ve daha eksiksiz değişim hareketlerinin zemininde işgörme olarak anlaşılabilir. Biz Thatcherizm'i, aslında, kendi 'gerici modernleşme' projesi çerçevesinde bu derin eğilimleri hegemonyası altına alma, bunları gerici bir politik gündeme katma ve onları özgül ve sınırlı toplumsal çıkarların ilgi ve beklentilerine bağlama çabası olarak görebiliriz".(2) Anımsanacak olursa, Stuart Hall'ın siyasalardaki değişimleri hegemonik projelerdeki değişimlerin sonucu olarak ele alan kültür ağırlıklı yaklaşımı, yeni sağın hegemonik projesinin "otoriter popülizm" olarak nitelendirilebileceği sonucuna varır. Öte yandan, konuyu "iki-ulus" kavramsallaştırması ekseninde ele alan Jessop'ın önerdiği açıklama ise, belli tereddütlerle ele alınmayı gerektirse bile pek çok bakımdan çarpıcı görünmektedir. Meseleye, sermaye birikiminden hareketle yaklaşmayı yeğleyen Jessop, yeni sağı işaret eden sürecin, 1970'lerde uluslararası ekonomi politiğin içine düştüğü göreli durgunluk dönemi ile ele alınabileceğini dile getirir. Bu durumda, yeni sağın ekonomi politikaları, sürmekte olan ekonomik krizi alt edebilmenin tek yolu olarak görülmektedir. Dolayısıyla, söz konusu süreçte hüküm süren ideolojik dönüşüm ve politik yeniden yapılanmaya ilişkin geliştirilecek olan açıklamalar, sermayenin hareket ve yönelimlerinin eksene alındığı bir zeminden üretildiğinde gerçekten açıklama gücüne sahip olacaktır. Sermaye birikimi bir referans noktası olarak ele alındığında, sermaye birikiminin kendini gerçekleştirmesine olanak tanıyan alan, ideolojik ve politik zeminler olarak belirlenir. Sonuçta, devlet, belli bir sermaye birikimi modelinin kendini gerçekleştirmesine uygun düşen yeniden yapılanmayı ya da dönüşümü sağlamakla yükümlüdür. Öyleyse devlete düşen görev, hem sermaye birikim modeliyle uyumlu hem de özel/ tikel çıkarları belli bir amaçlar dizisine eklemleyebilecek başarılı bir hegemonik proje üretebilmektir.(3) Yeni sağın hegemonik projesi de 1970'lerin krizine bir karşılıktır. Thatcher'ın söyleminin kabul görmesinin ardındaki nedenler işte böyle bir zeminden hareketle açıklanır ve söz konusu söylemdeki "iki-ulus" kavramsallaştırmasının altı çizilir: Toplum, karşıt çiftler temelinde ele alınmakta üretken/asalak, ilerici/gerici, zengin/yoksul kutuplaştırmaları üzerinde inşa edilen bir söylem içinde kendine yer

bulmaktadır.(4) Jessop, solun, hegemonik politikanın biçimlerini daha bir ciddiyetle ele alması gerektiği konusunda Hall ile hemfikir olduğunu belirtir ancak hegemonyanın fazlasıyla dar kavranması ya da ekonomik, politik ve ideolojik diğer boyutlardan yalıtılması durumunda solun hatalı stratejiler benimseyebileceği uyarısında bulunur.(5) Toparlayacak olursak, yeni sağın üzerinde yükseldiği politik, toplumsal ve ekonomik koşulları açıklamaya yönelik yaklaşımlar meselenin farklı bakış açıları tarafından nasıl ele alındığının da ipuçlarını sunar. Neo-liberal politikaların gündeme gelmesi ve yeni sağ ideolojinin yükselişi kapitalizmin 1970'lerdeki kriziyle açıklanabilecek bir olgudur. Ancak, yeni sağ ideolojinin bir dönem bir hayli kabul görmesi başka pek çok olgu ve gelişmeler ışığında değerlendirildiğinde gerçekten ikna edici ve açıklayıcı bir çözümlemeye konu olabilir. Söz konusu sürecin sınırlarını yeni sağ hükümetlerin iktidara geldiği yıllar olarak kabaca 1980'li yıllarla başlatacak olursak bu dönemde solun, özellikle Batı Avrupa'da ciddi bir yalpalama içinde olduğunu teslim etmemiz gerekir. Aynı dönem, Britanya İşçi Partisi'nin yayın organı New Socialist'in "Piyasayla Birarada Yaşamanın Yolları" türünden başlıklar atmakta tereddüt etmediği bir zaman dilimini işaret eder.(6) Almanya'da SPD 1959'dan itibaren aşama aşama radikalliğini törpüleyen bir sürece girmiştir. Dahası, marksistler, niçin devrimci işçi sınıfının hala ortaya çıkmadığını, bu durumda marksizmin tüm temel önermelerinin gözden geçirilip geçirilmemesi gerektiğini tartışmaktadırlar. Uzun sözün kısası, sol açısından durum hiç de parlak değildir; bu durumda yeni sağın yükselişe geçmesi bir miktar kaçınılmaz sayılmalıdır. Ayrıca, 90'ların başında Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerin ve Sovyetler Birliği'nin çözülmesi, dolayısıyla reel sosyalizmin bir alternatif olma özelliğini, yitirmesi özellikle, 1990'ların liberal demokrasinin zaferi olarak nitelendirilmesine neden teşkil etmiştir. Liberal demokrasiyi çok parlak bir geleceğin beklediği yolundaki inanç, 90'lı yılların sivil toplumu ve/veya liberalizmi keşfetmiş entelektüelinin gündemini oluşturur. Bir başka nokta, küreselleşme tartışmalarının yeni sağa destek sağlayan çok ciddi bir zemin haline gelmesidir. Küreselleşmenin nereye dek gerçeklik, nereden sonra ideolojik bir boyut teşkil ettiği bu noktada bir hayli ciddiyet taşımaktadır. Dolayısıyla, küreselleşme meselesi de, gene 1970'lerden itibaren kendini hissettiren kriz olgusuna referansla ele alınmalıdır. Sermaye hareketlerinde hızlı gelişme ve serbestleşmeyi ifade eden küreselleşme, Marx'ın öngördüğü "sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması" sürecinin somutlanışı olarak kavranmak durumundadır. Bu gelişme, bir gerçekliğe karşılık düşmekle birlikte, neo-liberal uygulamalara ve dolayısıyla yeni sağ tezlere dayanak sağlayan bir argüman haline dönüştürülmüş, bu çerçevede, teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı bir kaçınılmazlık sonucu demokrasinin nimetlerini dünyanın her köşesine taşıyan evrensel bir dönüşümün yaşanmakta olduğu iddia edilerek, liberal demokrasinin ve pazar ekonomisinin evrenselleştiği vurgulanmıştır. En veciz ifadesini

Fukuyama'nın "tarihin sonu" tezinde bulan bu argüman, sağa güçlü bir destek sunarken solun tartışma gündemini de daha çok olumsuz sayılabilecek bir anlamda etkilemiş ve gene bu durum da, yeni sağın sol nezdinde kabul gördüğünün delaleti gibi tuhaf bir duruma yol açmıştır.

Neo-liberal politikalar ne türden dayatmaları gerektiriyordu ve söz konusu dayatmaları meşru kılmaya hizmet eden yeni sağ ideoloji nasıl bir kuramsal zemin üzerine inşa edilmişti? Açıktır ki, bu sorunun kendisi, neo-liberalizm ve yeni sağın nasıl tanımlanmakta olduğunu ya da nasıl tanımlanması gerektiğini de sergilemiş oluyor. Neo-liberal gündemin temel önermeleri, yapısal uyum eksikliğinde ve yapısal yetersizliklerin nedeninin pazar uyumu ve serbest rekabetin önündeki bariyerlerden kaynaklandığı saptamalarından feyiz alır. Buna karşılık önerilen, serbest rekabetin denetimsiz işleyişinin sağlanması ve serbest girişim dinamizminin hayata geçirilmesidir. Tüm bunların gerçeklik kazanması ise devletin ekonomik alanda doğrudan üretici, dağıtıcı ve düzenlemeci olmaktan çıkarılması, böylelikle pazarın hayatın daha çok alanına nüfuz etmesinin sağlanması yoluyla mümkün olacaktır. Devreye sokulan özelleştirme ve deregülasyon programları öngörülen politikanın ayaklarıdır. Bu doğrultuda, üçüncü dünya'ya dayatılan yapısal uyarlanma programları da neo-liberal çizginin önemli bir diğer ayağını oluşturur. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından dayatılan yapısal uyarlanma, ya da "istikrar programları", ciddi bir borç kriziyle sarsılan üçüncü dünya ülkelerinin borçlarını geri ödeyebilmelerini güvence altına almak amacıyla söz konusu ülkelere ilişkin sanayileşmede ihracata yönelme, dolayısıyla içerdeki satın alma gücünü düşürme, serbestleştirme ve özelleştirme programlarını kapsamaktadır. Yinelemek pahasına, yeni sağın, neo-liberal politikalar doğrultusundaki önermelere, yapısal uyum programının uygulanmasına büyük kolaylıklar sağladığı ve bunlara sağlam bir ideolojik zemin hazırladığını ifade edebiliriz. Bütün bunlar bir yana, yeni sağın kuramsal ve entelektüel köklerini sorgulamak politik bir makale için nafile bir çaba mıdır? Böyle olmadığını, liberalizmin serbestçe at koşturduğu bir ortamın nasıl bir ideolojik atmosferce çevrelenmesi gerektiğini irdelemenin sosyalist siyasete ciddi ipuçları sağlayacağı kanısındayım. Bu durumda, tereddüde mahal vermeksizin yeni sağa daha yakından bakmaya soyunabiliriz...

Merkezi, çekirdek bir yeni sağ argümandan bahsetmemiz gerektiğinde, bu, herhalde pazarın hayatın her alanına nüfuz etmesi ve hızla yayılması olurdu. Gerçekten de, yeni sağ, minimal devletin ve pazarın kutsanmasına dayanır; en özlü biçimde de "minimal devlet, güçlü hükümet" kavramsallaştırmasında ifadesini bulur. Söz konusu kavramsallaştırma, aslında, yeni sağın üzerinde yükseldiği iki ana eğilimin de işaretidir: Liberalizm ve muhafazakarlık.(7) Entelektüel düzlemdeki bu iki kutbun biraradalığı bir tür çelişkiyi işaret etmez mi? Asıl

açıklayıcılık da bu sorunun yanıtında yatmaktadır: Bütünüyle serbest kılınmış bir pazar düşüncesi etrafında şekillenen liberalizm ile geleneksel, dine dayalı ve ahlaki görüşlerden hareketle oluşturulan bir toplumsal düzen ve otorite kavramsallaştırmasına dayanan muhafazakarlığın aynı potada kaynaştırılması birinin boş bıraktığı alanların ve doğuracağı muhtemel sorunların diğerinin ikame edilmesi yoluyla aşılması çabasını ifade eder. Liberalizmin rasyonel ve tercihlerini rasyonel kararlar doğrultusunda yapabilen, çıkarlarını azamileştirme mücadelesi içinde tanımlanan bireyi, toplumun organik birliğinden bahseden muhafazakar söylem içine oturtulurken hedeflenen, her türden ahlaki, etik çerçeveyi bireyin çıkarlarını gerçekleştirmesi sürecine indirgeyen açıklıktan kaynaklanabilecek gediğin önceden desteklenmesidir. Bireyciliğe dayanan çerçeve içinde ahlaki değerler salt bireylere aittir ve birey kendi inanç dünyası içinde vicdanını; ahlaki değerlerini oluşturur ya da oluşturmaz. Sınırı çizen çizgi başkasının çıkarının başladığı yerdir ancak bu çizginin nerede başlayıp nerede bittiğini kestirmek hiç de kolay görünmemektedir. Bir başka ifadeyle, bireyin hemen her türlü girişiminin herhangi belirgin bir ahlaki çerçeveden yoksun bir biçimde kutsanması çürüme, yozlaşma, ya da sağın kullanmayı pek sevdiği 'decadans'ı beraberinde getirecektir. Bu durumda, aile, din, hayırseverlik kurumları, vakıflar, Türkiye'deki örneğinden aşina olduğumuz Fak-Fun Fon türü uygulamalar devletin işlevlerinin daraltılması ve bireyin her türden girişiminin kutsanması sürecinde ortaya çıkacak boşluğa ilişkin önceden hazırlanmış dolgu malzemesi anlamı yüklenmektedir.(8) Yeni sağ argümanları sıralamak gerekirse, buraya dek sıklıkla vurguladığımız üzere, ilk sırayı pazarın üstünlüğü ve önselliği alır; bireylerin serbestçe rekabet etmelerine olanak tanıyan pazarın, aynı zamanda bireysel ve politik özgürlükler için de ideal olan koşulları yaratacağı varsayılır. Pazar mekanizmasının üstünlüğü, ekonomik refahı ve bireysel özgürlüklerin azami ölçüde geliştirilmesini mümkün kılacaktır. Dolayısıyla, özel sektör, çıkarlarını ve kârlarını azami ölçüde arttırmak isteyen rasyonel bireylerden oluştuğu için, kamu sektöründen her daim kat be kat verimli resmedilir. Bu tabloda yer alan devlet ise yalnızca bireylerin özel mülkiyetlerini korumakla ve oluşturulmuş olan yasal çerçevenin koşullarını yerine getirmekle yükümlü 'minimal devlet'tir. Ancak, bu devlet, pazar ekonomisinin işleyişi önünde engel teşkil edebilecek her türden eğilimi dilediği gibi bastırabilecek 'güçlü hükümet' modeliyle birarada sunulur. Tıpkı ailede 'baba' figürünün otorite olarak yüceltilmesi, ailenin öneminin vurgulanması gibi 'güçlü hükümet' de otorite mercii olarak nitelenir.

Peki, hep böyle mi olmak durumundadır? Daha açık ifade etmek gerekirse, neo-liberal uygulamalar ille de otoriter, baskıcı politikalar eşliğinde mi hayat bulacaktır? Bana kalırsa, bu türden sorular neo-liberalizmin ne türden bir eleştiriye tabi tutulması gerektiğinin de ipuçlarını sunmaya hizmet etmektedir. Başka türlü söylendiğinde, neo-liberalizmi yeni sağ ideolojinin içerdiği baskıcı, muhafazakar

unsurlardan yola çıkarak eleştirmek ne kadar doğrudur? Aslına bakılırsa, söz konusu sorulara iki ayrı düzlemde yanıt getirmek niyetindeyim. Belki bir parça tali bir mesele gibi görünecek olan birinci nokta, yeni sağın birbiriyle bütünüyle uyum içinde, çelişkisiz unsurlardan oluşan bir bütünlük arz etmediği gerçeğinden hareketle aslında, gerektiğinde sopadan vazgeçilip havuçlara başvurmaya olanak tanıyan bir esneklik sunmakta olduğuna ilişkin kanıdır. İkinci ve daha temel nokta ise, neo-liberalizmin, yol açtığı baskıcı, otoriter, anti-demokratik koşullardan yola çıkarak değil meselenin bir nevi kalbi olan pazarın kutsanması olgusundan hareketle eleştirilmesi gerektiğidir. Bu gerekliliğe işaret edebilmek adına klasik anlamda liberalizm ile neo-liberalizmin aynı düzlemde değerlendirilip değerlendirilmeyeceği sorusuna yanıt vermek durumunda kalacağız.

Yeni sağın eklektik bir nitelik taşıdığını öne sürmek abartılı bir iddia sayılmamalıdır. Aslında, neo-liberalizmin ideolojik plandaki desteği olarak nitelendirildiği anımsanacak olursa, yeni sağın saf, bütünüyle iç tutarlılığa sahip bir bütünlük olarak ele alınamayışı gayet olağan görünmektedir. Muhafazakarlıktan kaynak bulan geleneksel değerlerle, liberalizmin bireyciliği ve serbest piyasa vurgusunu biraraya getiren bir söylem olarak yeni sağ, otoriter tarzlarla serbest piyasa düzleminde tanımlanmış bir demokrasi anlayışını gayet başarılı bir biçimde birbirine eklemlemiştir. Bu türden bir yaklaşımın en öne çıkan temsilcisi kuşkusuz Hayek'tir. Hayek'in klasik liberalizm savunusu ile devletin muhafazakar savunusundan oluşan yaklaşımı pek çok bakımdan yeni sağın özeti gibidir. Ancak, yeni sağı salt Hayek'ten ibaret saymak doğru olmaz. Söz konusu eğilim, dört düşünce okulunu içinde barındırır: Friedman'ın başını çektiği Şikago Okulu, Hayek'le simgelenen Avusturya Okulu, Kamu Tercihi Kuramı ve Nozick'le anılagelen Liberteryenler. Temelde anlaşmakla birlikte söz konusu yaklaşımların birtakım tekil meselelerde farklılaştığı görülebilir. Örneğin, sendikaların yasaklanması gerektiği görüşünü savunan Hayek'e karşılık Friedman sendikaların varlığından hiçbir sıkıntı duymamaktadır. Öte yandan, Liberteryenler'in Hayek'le birebir uyuştuklarını, ya da muhafazakar söylemi sahiplendiklerini söylemek hiç de kolay görünmemektedir. Tam boy bir bireycilik ve iyiden iyiye sınırlandırılmış bir devlet savunusunu sahiplenen Nozick, Hayek çizgisindeki kimi liberaller tarafından çok dar bir alanda odaklanmış olmakla eleştirilmiştir. Sonuçta, yeni sağ ideoloji içindeki kimi farklılıkların söz konusu ideolojide zaman zaman öne çıkan bir unsur haline gelebileceğinden bahsedilebilir. 1980'li yıllarda tutan ve epey kabul gören muhafazakar tonun 1990'larda geri çekilip demokratikleşme, şeffaflık, sözcüğün keskinleşmiş anlamında bir bireyciliğin öne çıkmasının sağlanması söz konusu olabilir. Gene, cemaat ve ödevler vurgusu geri çekilip bireyden ve haklardan daha şiddetli bir biçimde dem vurulabilir. Thatcher'ın muhafazakarlığını tartışmalı kıldığı iddia edilen, pek ünlü "Toplum yoktur, sadece bireyler vardır;

bireyler ve onların aileleri..." sözleri bile ailenin de çerçeveye eklenmesiyle nasıl bir tablo yaratıldığının güzel bir örneğidir.(9)

Yeni sağ ideoloji içindeki oynamalar, kimi sapmalar ya da manevra niteliğindeki kaymalar yeni sağ ideolojinin bütünüyle rafa kaldırıldığı anlamına mı gelir? Daha somut konuşmak gerekirse, örneğin 1990'larla birlikte "yönetişim" ve "iyi yönetme" teması etrafında yerelleşme, yerel dinamikler, demokratik katılım gibi konuların ön plana çıkarılması "yeni sağ" ideolojiden büsbütün bağımsız mıdır, yoksa aynı ideolojinin bir başka yüzünün cilalanarak gündeme oturtulması mıdır? Ben doğru olanın ikincisi olduğu kanısındayım. Ancak, gene de, kapitalizmin son dönemde yaşamakta olduğu uluslararası planda yeniden yapılanma sürecinin ifadesi olan neo-liberalizmin zorunlu ve mutlak bir biçimde, demokratik hakları yerle bir edecek baskıcı bir zeminde ilerlemek durumunda olmadığının altını bir kez daha çizmek gerekiyor. Kafa karışıklığına yol açmamak için, kısa bir süre evvel Çulhaoğlu'nun *SoL Dergisi'nde* yayımlanan bir yazısında verdiği kimi örneklere çarpıcı olmaları bakımından değinmek işlevli görünmekte. Çulhaoğlu'nun aktardığına göre, "bugün dünyada çocuk işçi çalıştırılmasına karşı mücadeleyi, işyeri bazında sendikalaşmayı, evlerdeki kayıtdışı üretimi, kayıt içi merkezlerde toplamayı, çalışma koşulların vb. bayrak yapan çok-uluslu şirketler de vardır. Örnek:Reebok"(10) Bu örnekten hareketle, sermaye sınıfının kendi içindeki çekişmelerin, diyelim, çocuk işçi çalıştırmasıyla ünlü Nike'la rekabetini böylesi bir çizgide yürütmeyi yeğleyen Reebok özelinde olduğu gibi, pek çok bakımdan dikkat gerektiren bir nokta olduğunu ve sermayenin gayet demokratik bir görünümle gündemde yer alabileceğini de göz önüne almak gerekmektedir. Şimdi, bu durumun yeni sağ ideolojiyle nerede ters düştüğü ya da çatıştığı sorulabilir. Sanırım bu soruya da yanıt olabilecek açıklamayı önceki satırlarda dile getirmiştik; gelgelelim, eklektik ve oynamalara olanak tanıyan bir söylem de olsa, görüntüde yeni sağ ideolojiye ters düşebilecek ancak kapitalizmin selameti açısından gerekli olduğu için hayat bulan bir uygulamanın varlığı karşısında şaşkınlığa kapılmamak için, Çulhaoğlu'nun, "kapitalizmin günümüzdeki yeniden yapılanmasının mutlak bir determinizm ile her süreci ve olguyu aynı yönde etkileyeceği yolundaki sakıncalı görüşlerden ve bu tür görüşlerin sonucu olan aşırı karamsarlıktan kaçınmak gerektiği" (11) yolundaki uyarısına tekrar pahasına da olsa kulak vermek gerekiyor.

Neo-liberalizm ya da Liberalizm ?

Yeni sağın savunucularından Nigel Ashford, kendini neo-liberal bir muhafazakar olarak tanımlarken bu durumun sağ kanatta yer almak anlamına gelmediğini iddia ederek böyle olduğunu ileri sürenlere şiddetle itiraz eder: "Ben sağın bir muhafazakarı değilim. Bana göre sağ, azınlıklara düşmanlığı, idam cezasını,

ırkçılığı, Güney Afrika'yı desteklemekle ve yabancı düşmanlığına dayalı bir milliyetçilik ile özdeştir"(12) Böylesi bir itiraz, sol ve sağ nitelendirmelerinin ne tür ölçütler üzerinde temellendirilmesi gerektiği sorusunu da beraberinde getiriyor. Söz konusu ölçütlere ilişkin sol/sağ ayrımının Fransız Devrimi'ne uzanan köklerinden yola çıkan bir sorgulamadan ziyade, liberalizmin düşünsel temelleri üzerinde şekillendirilmiş bir tartışma, hem yazının sınırları hem de niyetlenilen konunun hakkıyla tartışılabilmesi için daha elverişli görünüyor.

Liberalizm, iki düşünsel temel üzerinde yükselir: Bireycilik ve rasyonalizm. Pazarın merkeze alındığı bir çerçeve, bireyin davranışlarıyla açıklanmaya çalışılıyorsa bu durumu meşru kılmakta rasyonalizme başvurulmuş olması kaçınılmaz görünmektedir. Dolayısıyla, bireyin, kendi çıkarlarını rasyonel hesaplarla en iyi biçimde gerçekleştirebilen "rasyonel" portresi, liberal yaklaşımın insan kavramsallaştırmasının temellerini oluşturur. Toplum, kendi çıkarlarını azami ölçüde arttırmak üzere en rasyonel kararlar ve tercihler doğrultusunda hareket eden bireylerin bir toplamından başka bir şey ifade etmez. Rasyonellik ve bu doğrultudaki tercihleriyle bireyler, dış dünya üzerinde belli ölçüde güce sahip özerk failler olarak ele alınır. Bireyin çıkarlarını gerçekleştirebilmesinin en temel mekanizması ise pazar ya da diğer bir deyişle piyasadır. Birey rasyonalitesi ve pazar rasyonalitesinin örtüştüğü varsayılarak söz konusu mekanizmanın müdahaleye maruz kalmaksızın işleyebileceği ifade edilir. Verili seçenekler arasından en iyisini seçme yetisine sahip rasyonel bireyin tercihlerini kusursuz bir biçimde gerçekleştirebilmesinin yolu, pazarın serbest ve müdahalesiz işleyebilmesine bağlıdır. Pazarda sağlanan özgürlük ortamı, bireyin diğer alanlardaki özgürlüğünü de beraberinde getirecektir. Kısaca ifade etmek gerekirse, liberalizmin 'insan doğası'na ilişkin önermeleri bireycilikle şekillenir ve beslenir. Bir düşünürün belirttiği gibi, bireycilik, liberalizmin, bir bakıma metafiziksel ve ontolojik çekirdeğidir.(13) Birey, kendi bedeninin ve emeğinin mülkiyetini elinde bulunduran kimse olarak tanımlanırken, bireyin kendini gerçekleştirmesi, söz konusu edimi olanaklı kılacağı varsayılan tek koşul olarak özel mülkiyete bağlanır. Aynı denklemin çok temel bir unsuru, özgürlük (liberty) kavramıdır. İşte, liberal düşüncenin en karakteristik yanı da buradan feyiz alır. Ancak, buradaki özgürlük, negatif bir tanıma bağlı olarak "bir şeylerden özgür olma" durumunu niteler. Burada anlatılmaya çalışılan, bireyin dışarıdan gelebilecek her türden müdahaleden serbest bir biçimde çıkarlarını ve amaçlarını yerine getirme hakkıdır. Madem ki, bireylerin kararlarını rasyonel bir biçimde aldığı varsayılıyor, bu durumda söz konusu sürece yönelik hemen her türden müdahale, sürecin işleyişine karşı bir darbe anlamına gelecektir. Daha özlü ifade edecek olursak, 17. yüzyılın klasik formülasyonuyla, "özgürlük, yaşama hakkı ve mülkiyet" liberalizmin çekirdeğini işaret eder. Liberal düşünürlerin tümüne göre, birey özgürlüğüne bağlılık, özel mülkiyetin ve serbest piyasanın kurumlarının desteklenmesi anlamı yüklenir. Özel

mülkiyet kurumu ve bunun doğal uzantısı serbest piyasa, bireyin en temel özgürlüklerini oluşturmada ve korumada merkezi bir rol oynamaktadır. Diğer bir deyişle, piyasaya ilişkin özgürlükler kişinin temel özgürlüklerinin ayrılmaz bir parçasını teşkil eder; özerk bir birey olmanın yolu mülkiyetten geçmektedir. Örneğin, Locke'da mülkiyetin temeli ve değerin kaynağı emektir; dolayısıyla, emek ve mülkiyet arasında doğrudan bir karşılıklılık varsayılır; ve hiç kuşkusuz, bir kimsenin bir başkasının emeğini kendine mal edip sahiplenebileceği türünden bir olasılıktan bahsedilmez.(14) Bu tabloda eşitliğe yer tanınmakta mıdır? Denilebilir ki, liberalizmin öngördüğü eşitlik, pazardaki serbest rekâbeti, ya da pazara serbestçe girebilmeyi ifade eder; bundan öte de bir anlam yüklenmez. Eşitliğin sağlanması gibi bir hedef, liberal yaklaşımın bütünüyle dışında yer alıp tam da tersine vurgulanan, eşitsizliğin yaratacağı olumlu sonuçlardır. Eşitsizlik, rekabeti teşvik ederek yeniliklerin, icatların ve servet birikiminin önünü açar. Dolayısıyla, toplumsal adalet türü bir kavram da liberal çerçeve içinde kendine yer bulmaz. Adalet, olsa olsa, yasalar önünde eşit olma durumu gibi formel düzeyde bir anlam ifade eder. İşte burada, eşitlik ve özgürlük kavramlarının karşı karşıya gelmesi; ya da daha uygun bir ifadeyle, birinin diğerine tercih edilmesi söz konusudur. Nitekim, 20.yüzyılda, toplumsal sözleşme geleneğinin bir temsilcisi olarak görülen John Rawls'u "eşitlik" kavramını kullanmasından dolayı eleştirirken Nozick'in de altını çizdiği gibi, eşitlik, sol düşünceyi simgeleyen ve ona ait bir kavramdır. Uzun sözün kısası, liberal gelenek içinde eşitlikten dem vurmak, pek doğal olarak, liberalliğe halel getirebilecek bir durum sayılmaktadır.

Buradan sonra yanıtlanmayı bekleyen sorular şöyle sıralanabilir: Marksistler, eşitlik kavramından kopuk bir özgürlük tanımını benimserler mi? Marksizme göre, çıkarlarını rasyonel bir biçimde gerçekleştirmek uğruna birbirleriyle rekâbete koşullanmış bireylerden söz etmek mümkün müdür? İnsanın önceden belirlenmiş, verili bir doğası olduğu iddia edilebilir mi? Listeyi uzatmak hiç kuşkusuz mümkündür. Tartışmaya, hemen ilk elden 'insan doğası' kavramsallaştırmasıyla başlamak gerekirse, marksizmde insana atfedilen, toplumsallaşmadan bağımsız bir dizi 'doğal' nitelikten bahsedebilmek mümkün değildir. Marksizmin bireyi her şeyden önce toplumsal bir varlıktır. Ayrıca, ille de bir insan doğasından ya da insanın özünden bahsedilecekse, bu, toplumsal ilişkilerin toplamından daha fazla bir şey ifade etmez. Bireyler, ötekilerle ilişki halinde ve ötekilere göre varlık bulurlar; 'doğaları' da toplumsal ve tarihsel bir ürün olarak kavranabilir. Ve, bilindiği üzere, Marx, insanların birbirleri aralarındaki ilişkileri sınıf temelinde açıklar ve 'sömürü' kavramı marksist çözümlemede kilit öneme sahip bir kavram olarak yer bulur. Buradan hareketle, eşitlik ve özgürlük meselesine ilerleyebiliriz. Liberalizmin piyasaya atfettiği özgürlüğün önkoşullarını hazırlama misyonun aksine, marksizmde özel mülkiyet ve piyasa, özgürlüğün gerçekleştirilmesi önündeki en büyük engeldir; zira, bilindiği üzere mülkiyet, salt mülkiyet haklarını

kullanmanın olanağı ya da nesnesi olarak değil, temel bir ilişki olarak ele alınmaktadır. Özel mülkiyet, aslında bir güç ilişkisini ifade eder; eşit değerlerin pazarda serbestçe değişimi ifadesinin gerisinde yatan, kapitalizmde, ücret sözleşmesi yoluyla kendini gösteren sömürü ilişkisidir. Ayrıca, kapitalizmde birey, mülk sahipliği temelinde özne konumu kazanabilmektedir; *1844 Elyazmaları*'nda da ifade edildiği gibi, özel mülkiyetin sersemletici etkisi sonucu, "Bütün fiziksel ve zihinsel duyuların yerine, söz konusu duyguların hepsinin yabancılaşması, sahip olma duygusu gelmiştir"(15) Başka türlü söylendiğinde, özel mülkiyetin varlığı, insanı özgürleştirmek bir yana onu daha da tutsak kılan bir ilişkiler zincirini içinde barındırır ve ayrıca, insanın yeti ve ilişkilerini yoksullaştırmaya hizmet eder. Daha da ötesi, eşitlik, marksizmde, gerçekleştirilmesi mutlak bir biçimde hedeflenen bir durumdur; "herkesten yeteneği kadar, herkese ihtiyacına göre" formülasyonuyla anlatılmak istenen de böylesi bir şeydir...

Buraya dek anlatılanlardan sonra, asıl meramımızın, yirminci yüzyılın son çeyreğinde yeniden canlanan liberalizmin nereden ve hangi zeminden hareketle eleştiriye tabi tutulması gerektiği sorusu etrafında şekillenmiş olduğu herhalde iyiden iyiye netleşmiş olur. En yalın biçimiyle ifade edilecek olursa, liberal geleneğin son dönemdeki canlanması olarak neo-liberalizme tutulacak mercek, eğer ki marksist bir perspektiften tutulmuşsa, meseleyi çok temel bir yerden, özel mülkiyet, piyasa ve rekabet kutsaması noktasından ele almalıdır. Zira, örnekler göstermektedir ki, demokratik olmayan bir yüzle sahnede yer alan neo-liberalizm, yeri ve zamanına göre gayet demokratik bir ifade de takınabilmektedir.

Bütün bunlardan sonra, 17. yüzyılda serpilip gelişen liberalizm ile neo-liberalizmi aynı potada değerlendirmenin yerinde olup olmadığı sorusuna geçebiliriz. Entelektüel bir güç olarak liberalizm, yeni gelişmekte olan burjuvazinin sesi olmuş, dar anlamda mülkiyeti savunmanın ötesine geçerek burjuvazinin çıkarlarını genel, evrensel çıkarlar biçiminde formüle etmiştir. Örneğin, liberal düşüncenin en köklü önermelerini formüle etmiş olan ve düşünsel çerçevesini belirleyen koşullar burjuvazinin yükselişine denk düşen Locke'un çizdiği tabloda, tıpkı kendisini önceleyen Hobbes'ta olduğu gibi, tarihsel olarak özgün olan toplumsal ilişkiler doğallık boyutunda sunularak evrenselleştirilir. 17. yüzyıl liberalizmi, yükselen burjuvazinin ideolojisidir. Anthony Arblaster'ı izleyerek, sanayi kapitalizminin gelişmesinin liberalizmle elele geliştiğini ifade edebiliriz. Arblaster'a göre, "liberalizm, özel mülkiyetin korunması ile tanımlanmıştır", bu da, kapitalizm ve liberalizm birlikteliğinin göstergesidir (16). Gene Arblaster'ın Marx ve Lukacs izindeki değerlendirmesinden hareketle, liberalizmin tarihsel kariyerinin ilericilikten muhafazakarlığa doğru yol aldığını belirtebiliriz: Bir zamanların özgürlükler için mücadele veren burjuvazisi yükselen proletarya mücadelesi karşısında muhafazakar, gerici bir nitelik kazanmıştır. Çarpıcı olması bakımından,

bu durumu, edebiyattaki dönüşümle açıklayan Lukacs'a başvuralım: "Balzac ile Zola arasında 1848 yılı ve kanlı Temmuz günleri, Fransız burjuva sınıfı üzerinde daha sonra burjuva ideolojisinin Fransa'da uzun süre artık ilerici bir rol oynamayacağı kadar silinmez bir iz bırakmış olan işçi sınıfının ilk bağımsız eylemi bulunmaktadır. Bundan sonra, ideoloji daha eğilir bükülür duruma geldi, burjuva sınıfı adına kendini savunma biçimlerine dönüştü"(17)

Buraya dek söylenen bunca sözden sonra, 17.yüzyılda ilerlemeyi, ilericiliği temsil eden ve burjuvazinin devrimci niteliğini yitirmediği bir dönemde sahiplendiği bir ideoloji olarak liberalizm ile neo-liberalizm arasındaki sınır oldukça net olmalıdır. Toparlama anlamında, şunlar söylenebilir: İlk haliyle ve yükselen burjuvazinin ideolojisi olarak liberalizm, asla ve katta sol falan değil (!), ancak düpedüz ilericidir. Öte yandan, sorgulamaya gerek bile yok, demokrasi ve benzeri hangi türden söylemle ortaya çıkarsa çıksın, neo-liberalizm ise kelimenin tam anlamıyla sağı temsil etmektedir. Sonuçta, baştaki alıntıyı anımsayacak olursak, Asfhord ne kadar itiraz ederse etsin, tam boy özgürlükçü bir söylem de benimsese, eşitlik demediği sürece sağdadır.

Notlar

1- Andrew Gamble; *The Free Economy and Strong State*, Londra, Macmillan, 1988
2- Stuart Hall; "Yeni Zamanların Anlamı", Stuart Hall ve Martin Jacques (der.), *Yeni Zamanlar, 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi* içinde, Ayrıntı, 1995, s.117
3- Bob Jessop vd. "Authoritarian Populism, Two-Nations and Thatcherism", *New Left Review*, sayı:147, 1984
4- aynı yerde.
5- Bob Jessop vd. "Thatcherism and the Politics of Hegemony: A Reply to Stuart Hall", *New Left Review*, sayı:153, Eylül-Ekim 1985.
6- Aktaran Roger Eatwell, "Right or Rights? The Rise of the 'New Right'", Roger Eatwell ve Noel O'Sullivan (der.), *American and European Politics and Political Thought Since 1789* içinde, Printer Publishers, Londra, 1992, s.6
7- D. King, *The New Right*, Londra, Macmillan, 1987
8- Şinasi Aksoy, "Yeni Sağ ve Kamu Yönetimi", *Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri*, Cilt II, TODAİE, Ankara, TODAİE Yay., no:261.,1995
9- Aktaran Roger Eatwell, s.131
10- Metin Çulhaoğlu, *SoL Dergisi*; no:11, 10 Kasım 2000
11- aynı yerde
12- Aktaran, Roger Eatwell, "The Rise of the 'Left-Right' Terminology: The Confusion of Social Science", Roger Eatwell ve Noel O'Sullivan (der.), *American and European Politics and Political Thought Since 1789* içinde, Printer Publishers, Londra, 1992, s.33
13- Andrew Vincent; "Liberalism", *Modern Political Ideologies*, Cambridge: Basil Blackwell, 1992
14- Ellen Meiksins Wood ve Neal Wood, *A Trumpet of Sedition: Political Theory and the Rise of Capitalism, 1509-1688*, New York University Press, Washington Square, New York, 1997, s.131
15- Karl Marx; *1844 Elyazmaları*, Çev. Murat Belge, Payel, 1969, s.108
16- Anthony Arblaster; *The Rise and Decline of Western Liberalism*, Oxford: Basil Blackwell, 1984
17- Georg Lukacs; *Avrupa Gerçekçiliği*, Çev. Mehmet H. Doğan, Payel, 1987, s.113-114

SİYASET VE İDEOLOJİ EKSENİNDE TÜRK SAĞI

Haluk SAVAŞ-İlhan Kamil TURAN

Sağ deyişinin ilk ortaya çıkışı

Sağ ve sol kavramlarının ortaya çıkışı, Fransız burjuva devrimiyle yaşıttır. Fransız devrimi burjuva parlamentosunu yarattı ve ona Fransızca "convention" adı verildi. Sözcüğün Türkçe anlamı "uzlaşma, uyuşma, mutabakat" olarak açıklanabilir. Fransız devrimi toplumsal bir alt üst oluşu gösteriyordu. Milyonlarca aile hayat tarzlarını, çıkarlarını ve kültürlerini diğer sınıflardan ayıran ve onları diğer sınıflarla karşıtlık içinde bırakan ekonomik şartlarda yaşamaktaydı. Bu nedenle aralarında çıkar özdeşliği bulunan ve bu özdeşliği ulusal çapta bir siyasal örgütlenme kanalıyla örgütledikleri oranda convention'a geldiler. Çeşitli sınıf ve tabakalar kendi siyasal temsilcileri aracılığıyla convention'da ifade edildiler. Böylece convention sınıf çatışmalarının "mutabakat" kuracağı bir uyuşma-uzlaşma mekanı olarak önem kazandı. Burjuva devriminin yasama, yürütme ve yargı gücü, ilk zamanlar convention'da toplandı.

Konvensiyon toplantılarında, meclisin sol ve sağ tarafında oturanlar olmak üzere iki grup oluştu. Bu oturuş biçimi gelenekselleşerek sonraki yıllarda siyasetin evrensel literatürüne sol ve sağ kavramlarının girmesine yol açtı.

Ancak bilinen bir gerçek de şudur; herhangi bir olgunun kendi doğuş nedenleri vardır. Fakat söz konusu olgu doğduktan sonra kendi başına gelişip doğuş nedenlerinden bağımsızlaşır ve kendi başına bir güç oluşturabilir. Böylece bulunduğu noktadan toplumu etkilemeye devam eder. Sağ ve sol kavramlarının da böyle bir serüveni olmuştur. Bir taraftan siyasetin evrensel literatüründeki yerlerini almışlar, diğer taraftan her coğrafyada, tarihsel süreçlerde, özgül durumlarda kendi özel karakterlerine bürünmüşlerdir. Hem doğuş nedenlerinin izlerini taşımaktadırlar, hem ondan tümüyle bağımsızlaşıp özgül karakterlerini donanmışlardır.

Burjuva devrimlerinin oturma sürecinde burjuva ideolojisi ile egemen ideolojinin rolü

Türk sağının hangi ideolojik bağlantılara sahip olduğunu açıklığa kavuşturmaya geçmeden önce değinilmesi gereken önemli bir konu bulunuyor. Bu, *burjuva ideolojisi* ile *egemen ideoloji*nin bir ve aynı şey demek olmadığıdır. Bu belirleme,

bu yazıya içerilmiş temel bir sav durumundadır. Eğer burjuva ideolojisi ile egemen ideoloji aynı şey değilse ve Türk sağı da bunlardan her biriyle özdeş olmadığına göre, bu ideolojik oluşumlar ile sağ arasındaki ilişkinin aydınlatılması gerekecektir. İdeoloji ve siyaset olguları tarihle koşullu olduğuna göre, değişik tarihi dönemeçlerde Türk sağının ideoloji - siyaset ilişkileri irdelenmelidir. Ancak bu çabaya girişmeden önce biraz başa dönüp, Fransız devrimine bu kez farklı bir açıdan projeksiyon tutarak bazı açıklıklara ulaşmanın mümkün olabileceği kanısındayız.

Bilinebileceği gibi her devrim süreci, iktidarın ele geçirilmesi, dengelenme-durulma ve yeni toplumsal kuruluş aşamalarıyla dönemlendirilebiliyor. İktidarın siyasal bir alt üst oluş sonucu el değiştirdiği günler, devrimci ittifakların bazı özelliklerini öne çıkartır. "Ele geçirme" süreci sonuna kadar radikalizme yol açar ve mümkün olduğunca saf kopuş ya da sıçramaları zorlar. Bu evre, devrimci güçlerin olabildiğince geniş, kendi içinde çatışmasız ve tutarlı olmasını gerektirir. Eski iktidar sahiplerinin tasfiyesi, devrimci güçlerin siyasetinin birlik ve görüntüsünü güçlendiren bir etken olarak ön plana çıkar. Daha sonra, dengelenme ve durulma dönemi gelir. Merkez kendisinde devrimin oturacağı tabanı güçlendirerek kararlı hale getirmek istemektedir. Böylece devrimin durulması, radikalizasyonun bastırılması ve geri dönüş tehlikesinin bir arada bulunduğu sıkıştırılmış bir dönem yaşanır. Burjuva devrimlerinde inşa dönemi, bir *restorasyon* dalgasıyla beraber gelmektedir. Fransız burjuva devriminde de böyle olmuş ve "burjuva ideolojisi"nin geleneksel ideolojilerden köklü bir kopuşu zorladığı ve kendisini kısa bir dönem için en saf biçimde sergilediği bir tarihsel aşama yaşanmıştır. Jakoben iktidarında burjuva ideolojisi en saf haliyle ete kemiğe bürünmüştür. Ancak, burjuva kimliğinin içinde yer alan devrimcilik ile devrimciliğini reddetme tutuculuğu, bir restorasyonu zorlamıştır. Bu aşamadan itibaren burjuvazi ,bir sınıf olarak, "burjuva ideolojisinin" *tek başına* bir iktidar, bir egemenlik ideolojisi olamayacağını çabuk görmüştür.

Bu aşamadan sonra burjuvazinin egemenlik ideolojisi, içinde özgün burjuva ideolojik oluşumun kimi ögelerini de barındıran, bazı coğrafyalarda bir düzenleyici işlevi de olan, ancak restorasyon süreçlerinin ihtiyaçlarını da karşılayacak eski ile takviyeli bir eklemlenme ortaya çıkarmıştır. Geçmişten gelen ögelerle eklemlenme şeklinde ortaya çıkan egemen ideolojik bir yapıdır sözkonusu olan. Toplumsal tabanı oldukça geniş olan Fransız burjuva devrimi ve özellikle sonrasında bu yöndeki bir oluşum burjuva ideolojisinin yön vericiliği ekseninde oluşmuştur.

Türkiye'de egemen ideoloji ve sağ

Sınıfsal-toplumsal tabanı en dar burjuva devrimlerinden biri olan kemalist devrimde ise, burjuva ideolojisinin herhangi bir biçimde saf haliyle ortaya çıkmasını beklemek mümkün değildi. Tarihsel bir zincir içinde baktığımızda. Osmanlı İmparatorluğu olsun, bu imparatorluğun son döneminde ve keza Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşum ve kuruluş sürecinde olsun kapitalizmin iktisadi, siyasi ve ideolojik gelişimini belirleyen can alıcı üç boyuttan sözedilebilir.

Birincisi; Osmanlı İmparatorluğu-Türkiye Cumhuriyeti, sınıfsal gelişme dinamikleriyle saf ya da ona yakın bir burjuva ideolojisi yaratamamıştır. Daima bir tür eklemlenme ile gerçekleştirilen egemen ideolojik yapılanmalar aracılığıyla kapitalizmin gelişme sürecine takviye oluşturulmuştur.

İkincisi; birincisine bağlı olarak, kapitalizmin gelişme gereklerine uygun bir yapılanma için gerekli olmakla birlikte ortada hazır duran bir burjuva ideolojisinin yeniden şekillendirici ve düzenleyici işlevlerinden yoksun kalınarak, geleneksel ve geleneksel olmayan ideolojik ögelerin kapitalizmin gereksinimlerine göre zaman zaman da yapay eklemlenmesi gerçekleştirilmiştir. Bu durum siyasal iradenin özel bir önem kazanmasına ve pek çok değişimin "üstten" denilen bir biçimde gerçekleştirilmesine yol açmıştır.

Üçüncüsü; Türkiye kapitalizminin bir de dışa dönük yüzü bulunmaktadır.Bu nedenle, dünya kapitalizminin genel gelişim çizgisine ve bunun uzantılarına yönelik olarak gerçekleştirilecek iktisadi, siyasal ve ideolojik bir eklemlenme sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır. Burada belirtilen bu üç boyut, geçmişten günümüze iktisadi, siyasi ve ideolojik planda Türkiye kapitalizminin genel gelişim sürecini derinden etkilemiştir. Bugün de bu etkileri görmek zor olmamaktadır.

Baştan beri tepeden müdahalelerle gerçekleştirilen, istisnasız her biri Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem düşünsel aranışlarından kalma *islamcılık, milliyetçilik, Türkçülük, halkçılık, devletçilik, korporatizm, batılılaşma* vb. ögelerle kendi içlerinde değişik biçimlerde ve değişik dozlarda eklemlenerek, gelişmekte olan Türkiye kapitalizminin ideolojik yapısını oluşturdu.

Tam da bu noktada, yukarıda belirtilen "siyasal iradenin özel bir önem kazanması"na uygun bir şekilde *siyaset,* bir *üst belirleyen* olarak bu eklemlenmeye işlevsellik kazandırmıştır. Dolayısıyla Türk sağı tanımlanacak ise, tek tek geleneksel ögelerle özdeşleştirmek yerine, üst belirleyen alan olan siyasetin düzenleyici merkezine *göre* ve onun yanıbaşında bir sağ olarak tanımlanmalıdır. Böyle bir tanımın daha açıklayıcı olacağı kanısındayız.

Üst belirleyenin siyaset olması, yalnızca siyasete içkin olan düzenleyicilik unsurundan dolayı değil, bunun Türkiye'deki görece özgün şekillenişinden dolayıdır da. Zira Türkiye'de siyasal iradenin özel bir önem kazanması ve pek çok

değişimin "üstten" denilebilecek bir şekilde gerçekleşmesi sözkonusudur. Durum bu olunca dünya kapitalizmiyle girilen entegrasyon, içerdeki sınıfsal çelişkiler, sermaye egemenliğinin oluşumuna yönelik dayatmalar, sözkonusu geleneksel ideolojik ögelerin eklemlenmesi için gerekli girdileri oluşturmaktadır. Siyaset bu girdilere gerekli düzenleyici işlevleri sağlamış ve merkezi, sağı – solu oluşturmuştur.

Türk sağının ve milliyetçiliğin kökenleri

Türk sağını öncelikle belirleyen ana kulvar nedir diye bakıldığında, bunun öncelikle milliyetçilik olduğu görülür. Doğrudan liberal temalara dayalı kapitalistleşme aranışları da vardır ancak bunların kapitalizmi üzerlerine inşa edilmesini önerecekleri bir uluslaşma ve ulus-devlet bağlamı Osmanlı'da bulunmuyordu. Bundan dolayı örneğin DP-AP çizgisinin ya da bir ANAP'ın doğrudan devamcısı oldukları oluşumlar bulunmamaktadır. Osmanlı'da *İttihat ve Terakki*'nin, Cumhuriyet'te ise Atatürk ile CHP'nin erk kanallarını elde tutmaları, ve arzu edilmesine karşın uluslararası koşullar nedeniyle liberal kapitalist gelişme doğrultusunda adım atılamaması, daha önce sözü edilen liberal aranışları kesikli kılmıştır. Osmanlı'daki *Hürriyet ve İtilaf Fırkası* ile *Mütedil Hürriyetpervan Fırkası* ve *Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası* ile Cumhuriyet'in ilk 15 yılında görülen *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* ile *Serbest Cumhuriyet Fırkası* girişimleri hep kesikli olmuş, belirgin bir çizgi yaratamamışlardır. Yine de bu partilerin emperyalist güçlerle ilişki, dış borçlanmaya açık oluşları, liberal ekonomi savunusu, bireyin piyasa içinde anlamlanacak olan özgürlüğü ve dolayısıyla devletin iktisadi alanda sınırlanmasına yönelik önermeleri kırılmalı olarak DP-AP ile ANAP-DYP kulvarlarına akabilmiştir.

Milliyetçilik ve dolayısıyla ulus-devlet bağlamı üzerinden korporatizmi savunan *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi* ile devamı olan MHP ise bu kulvarın ana akımı olan Kemalizmin gövde genişliği nedeniyle farklı bir misyon üstlenmişti. Şimdi yukarda sözü edilen faktörlerin de içerildiği bir nedenler kümesinden dolayı liberal kapitalizmin değil de milliyetçi ve korporatist gelişme süreçlerinin öncüllerine, milliyetçiliğin Türkiye'deki köklerine uzanabiliriz.

Milliyetçiliğin Türkiye'ye girişi, ilginçtir daha çok Türkiye dışından ve Türkiye içinden de Türklüğü tartışılır isimlerle gerçekleşmiştir. Buna Erik Jan Zürcher de işaret ediyor. Zürcher, dikkat çekici olanın, İttihat ve Terakki önderlerinin ve çoğu düşünür ve yazarın "etnik bakımdan karma olan Makedonya bölgesinden çıkmış olması gibi, çevre bölgelerden ya da karma bölgelerden gelme olmalarıdır. Rus İmparatorluğu'nun Türki bölgelerinden gelenlerin (Akçura, Ağaoğlu, Hüseyinzade, milliyetçi şair Mehmet Emin) yanı sıra, en ateşli Türk milliyetçilerinden Tekin Alp,

Serez"i bir yahudiydi, Batıcı Abdullah Cevdet Arapkir'li bir Kürt'tü, Diyarbakırlı Ziya Gökalp yarı Kürt'tü ve Said Nursi (şu an konumuzla doğrudan ilgili olmasa da-bn) Bitlis'li bir Kürt'tü. Öyle anlaşılıyor ki, bu bölgelerde İmparatorluğun multi-etnik niteliği ile doğrudan karşılaşmış olmaları, bu kişileri Osmanlı toplumunun temel sorunları hakkında daha yoğun şekilde bilinçlendirmiştir." (1) Buna Osmanlı'daki durumu düşünen insanların Türk uluslaşması dışında bir nesnel ve dolayısıyla öznel koşullar bulamamış olmalarını da eklemek gerekir. Örneğin Türk milliyetçilerinin Ziya Gökalp'ten de önceki en parlak ismi olan Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset* olarak anılan ünlü makaleler dizisinde "Osmanlılaşmak, İslamlaşmak, Türkleşmek" seçenekleri arasında, Osmanlı çatısı altında olsa da, hepsini içerecek ama kesinlikle islamı başat bir konuma getirmeyecek bir tarzda Türkleşme'yi, Türk Birliği'ni oluşturmayı, kendisi Kazan Türkü olmakla birlikte "Turan mefkuresi"ne bulaşmayarak önermiştir.

Türk milliyetçiliğinin doğuşuyla ilgili bir başka dikkat çekici husus ise milliyetçiliğin soldan da beslenmesidir. Türk milliyetçiliğinde Fransa ve Almanya (ki ikincisinde emperyal amaç belirgindir) etkileri yanısıra çok daha daha geriden sol etkiler de bulunmaktadır. Şerif Mardin Gaspıralı İsmail (Gaspıralı İsmail bugünkü MHP'nin ve MHP ile sınırlı olmayan daha geniş bir çevrenin kaynak referansları arasında bulunmaktadır) örneğini veriyor: "Marksizmi andıran düşünce tarzlarının Rusya'daki Türkler tarafından bu devirlerde kabul edilmekte olduğunu biliyoruz. Mesela, Türk lisanında yapılan ilk marksist analiz Gaspıralı İsmail Bey'in Kazan'da çıkardığı *Tercüman*'ın sütunlarında görülmüştü. Bu tahlilinde Gaspıralı, Ermeni meselesinin esas itibarıyla bir iktisadi mesele olduğunu ileri sürüyor ve Ermeni Cemaati'yle etrafında yaşayan Kürt aşiretleri arasında iktisadi gelişme bakımından bir dengesizlik olmasına bağlıyordu."(2) Yine Mardin'in saptadığı üzere Türk milliyetçiliğine iktisat dolayısıyla milli ekonomi ile köy ve köycülüğün önemini öğreten de, ünlü Alman (biraz da şaibeli olan) sosyalisti Parvus'tur. Mardin, Akçura ve Gökalp'in yazdıkları *Türk Yurdu* dergisinin Fransız tesanütçü (dayanışmacı) sosyologların görüşlerini benimsediğini belirttikten sonra şunları belirtiyor: "(...) 1912 senesinden itibaren çıkmaya başlamış olan bu dergide milli ekonomi mefhumundan kuvvetalan yazıların bulunması bir sürpriz teşkil etmez. Ancak bu dergide çıkan iktisadi yazıların Parvus müstear adıyla tanınan birinci sınıf Marksist teorisyen tarafından yazılmış olmaları şüphesiz ki biraz şaşırtıcıdır.(...) Fakat aynı zamanda iyi bir işadamı olduğu için bilinmeyen bir kontaktlar silsilesi sonunda İttihatçılar tarafından mali ve iktisadi eksper olarak görevlendirilmişti.

"Parvus'un *Türk Yurdu*'yla irtibat kurduğu nokta köy meselesiydi. Çıktığı andan itibaren *Türk Yurdu* köye ve köylülüğe önem vermişti" (3) ve Mardin Parvus'un *Türk Yurdu*'nda çıkmış "Köylü ve Devlet" makalesinden şu alıntıyı

yapıyor: "Köylüler meselesi, milli bir mesele olmayıp milel-i muhtelifenin kaffesini alakadar eden içtimai bir meseledir. Gerek Bulgar ve gerek Ermeni münevverleriyle köylülür arasında az çok münasebet mevcuttur. Bu hal Ermeni ve Bulgar münevverlerinin alem-i medeniyet nazarında nüfuzlarını artırıp mevkilerini yükseltmektedir. Binaenâleyh, onlar tarafından vuku bulan iddia ve talepler kendilerinin mensup bulundukları millet namına yapılmış olmak üzere telakki ediliyor. Türk münevverlerine gelince onlar bilakis köylülerden yüz çevirmişler.."(4) Türk milliyetçileri, daha sonra *Halka Doğru* dergisi ve düşünceleriyle açığı kapatmaya çalışacaklar ancak bunun daha sistematik bir hale gelmesi Atatürk ve Cumhuriyet ile gerçekleşecektir.

Türk milliyetçiliğinin daha önce Zürcher'in değindiğinin dışında önemli kayanak isimleri de bulunmaktadır. Ancak burada bunların ayrıntısına girmemiz mümkün olmadığı için biz iki doruk isimle Akçura ve Gökalp'e değinmekle yetineceğiz. Her ne kadar Akçura Osmanlı çatısı altında Türk Birliği'ni savunmuşsa da asıl amacı Osmanlı dolayısıyla Türkleri bir ulusal burjuvazi temeline oturtmaktır.(5) Akçura, Osmanlı çatısı görüşüne rağmen, Türk milliyetçilerine bir özgüven oluşturmada öncülük etmiştir.(6) Bunların yanısıra Akçura, bütün Türk milliyetçileri gibi eklektik bir bütün oluşturmaya çalışmıştı. "Milliyetçilik teorileri arasında ırk kavramına (Akçura'nın ırk kavramını benimsemesi onu ırkçılığa götürmemiş, Bozkurt Güvenç'in dikkat çektiği üzere ırk'ı ırkçılardan farklı bir içerikle biyolojik anlamda değil, tarih-kültür-töre bağlamında kullanmıştır- bn) ağırlık vereni benimsemiş, onun Türk milliyetçiliği davasına daha iyi uyarlanacağını düşünmüştü. Marksizmden sınıf mücadelesi kavramını ödünç almış, ama bunu ulusal burjuvazinin hizmetinde kullanmıştı. Türk milliyetçiliğinin teorisyeni olmaktan çok onun stratejisini çizen kişiydi. Kesin gerçeklere sıkı sıkıya bağlı olan fikirleri, bu gerçeklerin köklü değişikliklere uğradığı koşullarda, yavaş yavaş unutulmaya başladı."(7) Ve Akçura, "Geleneğin ve tefsirin yerine, tarihin ve eleştirinin egemenliğini getirmeye" çalışıyordu. (8) Fakat Akçura'yı Niyazi Berkes'in deyişiyle "unutulan adam" yapan belki de onun islamı gerilere itmesi, değişimlere uymaya zorlayıcı görüşleriydi.

Türk milliyetçiliğinin diğer önemli ismi olan ve Devlet Bahçeli'nin son MHP Kongresindeki konuşmasında ajitatif bir şekilde ismini andığı Ziya Gökalp ise, birincisi Türkçülük olarak da telaffüz edilen "Türkiyecilik, Oğuzculuk ya da Türkmencilik, Turancılık"(9) şeklinde sıraladığı yakın-orta-uzun vade hedefler ırkçı milliyetçilere; dayanışmacılık, halkçılık, Durkheim kökenli korporatizm ve uluslaşmanın esaslarına ilişkin ayrıntılı düşünceleri Kemalizme devrolmuş; "kadına saygılı eski Türkler", eski Türklerin feminist olduğu şeklindeki abartılı düşünceleri, milliyetçiliğin klerikalizm, teokrasi, baskı ile uyuşmazlığı, demokrasiye sempatisi ve çoğulculuğu andıran görüşleri, hümanist yaklaşımı vb. ise ortada kalmıştır.Bu

nedenle Kemalist milliyetçiler olsun Kemalist olmayan milliyetçiler olsun tümünün Gökalp savunusu kesikli, parçalı bir görünüm arzetmektedir.

Atatürk'ün "fikirlerimin babası" dediği bir Ziya Gökalp'in, Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında bizzat Atatürk ve Kemalizm tarafından öne çıkarılmayışı Türkiye'deki merkez'in oluşumu konusunda Kemalizm ve kopuşlu da olsa türevi olan modern güçlerin kompleksleri konusunda ilginç ve yararlanılması gereken bir örnek oluşturmaktadır. Kemalizm kendi öncüllerini ayrıştırarak da olsa saygın ve sürekli bir konuma oturtmamıştır. Pragmatik bir ş :ilde yararlanmış, aşmış, unutturmuştur. Bunların hepsini aynı anda yapabilmiştir. Keza Kemalist olmayan milliyetçilerin kullanımında da Gökalp, tınılı [1]mefkureciliği (ülkücülüğü) ve kültür vurgusu ile sınırlı kalmıştır. Bir diğer değinilmesi gereken husus, milliyetçiliğin bazı kanatlarının kendilerini "kültür milliyetçisi" olarak tanıtmaları, güncel siyasetten daha fazla geçmişle, eski Türk kültürlerinde kök bulan ütopik bir mefkureciliğe yönelmeleridir.

Bir diğer değinilmesi gereken nokta, Akçura ve Gökalp'in tesanütçülüğünde (dayanışmacılık) Türk toplum yapılarının iktisadi gelişmemişlikleriyle bağlantılı bir musavatçılık (eşitlikçilik) bulunmakla birlikte, kuşkusuz yine bu düşünürlerden feyz alınarak, Cumhuriyet uygulamalarında dayanışmacılık/halkçılık eşitlikçiliği içermemiş, "sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz" deyişinin gizlemeye çalıştığı modern sınıfsal bir bağlamda dışlanmıştır. Dolayısıyla Atatürk'ün İktisat ve Adalet Bakanlarından Mahmut Esat Bozkurt'un heyecanlı ve ajitatif bir konuşmasında dile getirdiği, "Bu prensip yalnız son Türk ihtilalinin bir buluşu değildir. Bu eşitlik Türk tarihinin bir verimi... Eşitlik Türk ulusunun bir geleneğidir." (10) sözleri çok da anlam ifade etmemektedir. Mardin'in saptadığı gibi, 1933-38 arasında CHP'ye bağlı olarak yayın yapan *Ülkü Dergisi*'nde " 'eşitlik-musavat' kavramı bir kere bile" görülmemektedir.(11)

Merkezin tanımlanması ve korporatizm

Sağın ve solun tanımlanması görece kolaydır da, şu ünlü "merkez"i nasıl tanımlamalı? Merkez sağda mı, solda mı, yoksa ortada ve salt bir düzenleyici midir? Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm* adlı çalışmasının özetini sunarken, bizim yukarıda egemen ideolojinin bileşenlerinden biri olarak belirttiğimiz korporatizmden hareketle, merkezi sağda değerlendiriyor. "20. Yüzyıl egemen Türk siyasal düşüncesi, hatta daha yüksek bir soyutlama düzeyinde Türk kamu felsefesi korporatisttir. İdeolojik ve kültürel yapılar gibi, tek

parti döneminde yerleştirilen ve 1980'den sonra da başta 1982 Anayasası olmak üzere o döneme önemli geri dönüşleri temsil eden yeni düzenlemelere uğratılmış kurumsal yapılar da esas olarak korporatisttir. Genelde solidarist – dayanışmacı; zaman zaman, yer yer de faşizan ve faşist tonları ve dozajlarıyla korporatisttir. Bu nedenle de Türkiye'de politik – ideolojik "merkez" ortada değil, hep sağda olagelmiştir." (12) Yeri gelmişken ve bazı yanlış anlamalara da yer vermemek için, Parla'nın korporatizme ilişkin katıldığımız görüşleriyle devam edelim. "Her iki alt-türü de anti-Marksist ve anti-sosyalist olan ve kapitalizme anti-liberal bir teorik-moral rasyonel sağlamaya çalışan korporatizm, tanımı gereği sağ bir ideoloji ve dünya görüşüdür. Korporatizm, toplumu, Atatürk'ün deyişiyle birbirlerinin 'lazımı ve melzumu' olan, birbirlerini uyum içinde tamamlayan organlardan (meslek zümrelerinden) oluşan bir organizma olarak görür. Hem liberalizmin bireyciliğini, hem de sosyal sınıfların varlığını, sınıf çatışmasını, emek-sermaye çelişkisini reddeder. Bütünsel bir 'kamu çıkarı'nı ve 'ulusal çıkarı' meydanha getiren mesleki çıkarların toplamının, devlet-işveren-işçi üçgeni içinde gerçekleştiğini ileri sürer. Bu da, siyasal temsil ve karar alma düzeyinde gevşek ya da sıkı korporatif kurumsal yapılarla sağlanır. İki alt türünden biri olan solidarist korporatizm daha çoğulcu ve ılımlı devletçi, öbür alt-türü faşist korporatizm ise tekçi ve totaliterdir. Değişen derecelerde otoriter ve devletçi ara-biçimler teoride ve pratikte çeşitlilik gösterir. Korporatizm, rekabetçi bireyci liberal kapitalizme Marksizmin yönelttiği üretim anarşisi ve sınıfsal sömürü eleştirisindeki isabet payını görüp, kapitalizmin sınıf çatışması riskini gidermeye yönelik korporatist kapitalist bir kuram geliştirmiştir.(13) Kuşkusuz Türkiye'nin siyasal merkezi tanımlanırken özel olarak Kemalizm de ele alınmalıdır. Parla bu noktada "kültürel" ve "siyasal" Kemalizm ayrımına başvuruyor. " 'Kültürel Kemalizm', özellikle laikliği, akılcılığı, köktenci kültürel reformculuğu ile ileri ve kalıcılığı korunması gereken bir ideoloji ve harekettir. Öte yandan esas olarak solidarist korporatist 'Siyasal Kemalizm', otoriterliği, devletçiliği, tek particiliği ve 'şefçiliği' nedeniyle demokratik ve ilerici olduğu savunulamayacak bir tarihsel siyasal ideoloji ve rejim türüdür." (14) Ancak bizce Kemalizm, belirlenimleri bugüne de uzanan bir şekilde merkezi belirler ve yerleştirirken, Parla'nın sözünü ettiği "ileri" ya da "ilerici" ögeleri de basalamıştır. Sözkonusu ileri adımları önemseyerek söylemek gerekir ki, başta Atatürk'ünki olmak üzere milliyetçilik yorumları, örneğin "akılcılığı" gölgeleyebilmiştir.

Bu husus bir yana, Parla'nın daha önce aktarılan genel yaklaşımının, yöntem ve soyutlamaya ilişkin bir titizlikle belirlendiğini belirtmeli. Şöyle: "Alt ve orta soyutlama ve çözümleme düzeylerinde bakıldığında Türkiye'de çok farklı, hatta karşıt, görülen/sanılan bazı akımların/grupların, daha yüksek bir soyutlama planında incelendiğinde çok daha temel ortaklıkları olabileceğini" (15) hatırlatıyor Parla. Parla'nın kastı farklı karşıtlıklarla ilgilidir önerdiği gibi yöntemsel bir açıdan irdelendiğinde, Kemalizmin *esasen* sağda konumlandığı görülmektedir..

Dolayısıyla Türkiye'nin siyasi merkezi, burjuva devrimciliği, aydınlanmacılığı gibi önemsenmesi gereken toplumsal dönüşümlere vb. rağmen, sermaye egemenliğini amaçladığı için özsel ve belirlenimsel olarak sağdadır. Burada sağı Demirel, Erbakan, Türkeş gibi klasik sağ imgelerle sınırlı gören sol Kemalist ya da daha genel bir çerçevedeki bir tarihsel sol zaafiyete düşmeksizin, belirlenimsel bir temelden (sınıfsal yaklaşımdan) hareket edildiğini belirtmeliyiz. Kemalizmin sağda konumlanması, daha önce belirtilen egemen ideolojinin bileşenlerinden çıkarsanabileceği ve ayrıca yazının ilerki bölümlerinde görüleceği gibi, Kemalizmin kendi iktisadi-sosyal belirlenim ve öngörüleri *yanısıra*, Türk sağına kolayca reddedilemeyecek daha doğrusu uzunca bir süre yeni bir paradigma oluşturamayacağı vekaletsiz/vekili olmayan muazzam bir ideolojik demet sunması ya da havuz oluşturmasında da somutlanmaktadır. Havuzun suyu o kadar soğuktur ki, sağ içine giremeyecektir.

Merkezin belirleyiciliği

Söz konusu gelişmeler ekseninde oluşan sağın belirleyici ikonlarında dönemsel farklılıkların gözlemlenmesi ise şaşırtıcı sayılmamalıdır. Zira Türk sağı özgün burjuva ideolojisine ilişkin motiflerden daha fazla Türkiye'ye özgü *islami, Türkçü, halkçı/dayanışmacı* ideolojik motifleri devlet belirlenimi ve devletten görece serbest hareket olanakları içinde aramak durumunda kalmış, bu da onu dönemsel ifade ve belirlemelere yöneltmiştir.

Söylenmek istenene örnekler vermek gerekecek. Örneğin Osmanlı'nın son dönemlerinde oluşan milliyetçilik kendi başına alındığında oldukça karmaşık gibi gözüken sonuçlar yaratır. "Osmanlı ve Türk milliyetçiliğinin tekevvününü, (oluşması,doğuşu –bn) milliyetçiliğin Batı'daki birinci dalga, Doğu Avrupa'daki (Almanya – Balkanlar) ikinci dalga ve Üçüncü Dünya'daki üçüncü dalga tipolojilerinden esintiler taşımakla birlikte onlardan farklılaştıran nokta, emperyal tarih mirasıyla başetme meselesiyle birlikte Batı'yla ilişkide düğümlenen bir ikilemdir. Bu özel durum, Osmanlı ve Türk milliyetçiliğinin hemen bütün kanatlarını, yeni çağın modernleşme ve milletleşme gibi kaçınılmaz gereklerini yerine getirirken kendine mahsus bir yol (*Sonderweg*) izleme arayışına sevketmiştir." (16) "Bu 'aradalık' 'gecikme'den kaynaklanan olgunlaşma zaaflarıyla biraraya geldiğinde ve taki bu zemin üzerinde kurucu aktörlerin ortaya koyduğu performansla, kendine mahsus kimliğini, *Sonderweg*'ini tayin edişinde Türk milliyetçiliğini çetrefillik, sentetiklik dozu yüksek formüllere yöneltti veya 'arı'/arıtıcı çözüm arayışlarına, kimlik kurgularına girişildiğinde, bunların ileri derecede yapay olmasına yol açtı." (17) " ...*jakoben bir keskinlikle* (abç)

Sonderweg taraftarlarını ortadan kaldırarak 'pür' bir evrenselliği tutturmayı amaçlayan Kemalizm'in kendisi de *Sonderweg* arayışı olarak kalmıştır." (18)

O halde Türk sağının genel gelişimini çözümlerken köken ve oluşumlarıyla birlikte ele almak gerekmektedir. Doğal olarak bunların hareketi ve belirli uğraklarda girdikleri eklemlenme biçimleri, Türk sağının karakterini belirli bir tarihsel bağlamda vermektedir. Sözgelimi 1930'lar Türkiye'sinde *bağımsızlık, halkçılık, korporatizm, devletçilik, batılılaşma* ("*muasır medeniyet*" düzeyine ulaşma) türünden ideolojik yönelimler kendi sağını ve solunu yaratacak eklemlenmeler oluşturabilmişlerdir. Bilindiği gibi 1930'lu yıllar Türkiye'de düzenin oturma, yerleşme, durulma yıllarıdır. Bir taraftan dünya ekonomisi önemli bir kriz yaşamaktadır, diğer yandan içerde restorasyon çalışmalarına hız verilmektedir. "Kurtuluş" süreci kadrolarının içinde yapılan tasfiyeler, *Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Sait İsyanı* vd. ve *Serbest Fırka* tecrübesinden önemli sonuçlar çıkarılmıştır. Bu en özet haliyle, gerek islami (ve dolaylı olarak bir şekilde Kürt) nüfusun, gerekse ekonomik ve siyasal düzeyde rejime muhalefet konusunda önemli bir potansiyel tehlikenin oluşması tesbitidir. Bu durumda burjuva egemenliğinin oluşturulması yanısıra korunması ve egemen ideolojik yapılanmanın bu edim ve hedefle uyumlu kılınması için gerekli "hatırlatma"nın yapılması kemalizme düştü. Böylece düzen 1930'lu yıllarda otururken, geleneksel ideolojik ögelerin zor ve şiddet ile biraraya getirildiği ve yeni yapaylıkların da zorlandığı bir gelişmenin kapısı açıldı. Siyasetin müdahalesiyle ideolojik oluşumların kendi doğal süreçlerinde gelişimi engellendi. Dolayısıyla söz konusu dönemde saptanabilecek görece farklı milliyetçilik eğilimleri, baskı ve "kuruluş" heyecanı nedeniyle bir bulamaç halinde görülebilmektedir. Böylece Türk sağının milliyetçilik veçhesi şeklinde bir kanalı olmaktan çok, merkezi oluşturan güç dengesinin sağı olarak basalanmış bir kimlik oluşturması mümkün olabilmiştir.

Sağın kendine bakışı/tanımlayışı

Burada yer vereceğimiz görüşler, kuşkusuz sağı her anlamda ve her kanadıyla temsil edici olmayabilecektir. Yine de sağın değişik kesimlerinin değerlendirmeleri bir araya getirilse bile, burada aktarımı yapılacak olan değerlendirmelerin objektiflik taşıyacağı açıktır. Sağın kendisine ve sağ kavramına nasıl baktığına ilişkin oldukça açık tesbitler yapan Ahmet Turan Alkan'la başlayacağız. "Türkiye'de 'sağ'ın özene bezene seçilmiş, uzun uzadıya kurgulanmış, dikkatle üzerinde kafa yorulmuş ideolojik bir mesnedi ve bu mesnedin dayandığı felsefi bir adresi yok; buna mukabil sol, tarihinin entelektüel zenginliği ile övünebilir. Sağ, bir kavram olarak varlığını sol'un istikrahla lanetleyip boş bıraktığı alanlara borçlu; en azından Türkiye'de sağ kendini sol'a göre tarif etmek ihtiyacında. Bu yüzden

'sağ', Türkiye'de sağcı olduğu ileri sürülenler tarafından benimsenilmiş, sahiplenilmiş bir sıfat değil. Siyasi ve kültürel diskurda 'biz sağcılar' diye diye başlayan bir cümleye tesadüf edilemez. Aidiyet zamirlerini niteleyen isimler önemlidir; sol'un koyduğu kritere göre sağcı sayılanlar kendilerini başka isimlerle nitelerle ama sağ değil; buna rağmen kavramın zihni hayatta hala yüksek rayiçle deveran etmesi garip ve herhalde Türkiye'ye mahsus bir kavramlaştırma galatı olsa gerektir." (19) Ahmet Helvacı'da muhafazakar ideoloji, yeni sağ, liberal sağ vb. kavramlara değindikten sonra, müslümanlık faktörünün de gözetilerek "bu coğrafyaya en uygun tanımın bulunması" (20) gerektiğini söylüyor. Helvacı'nın kastı "muhafazakarlık"la ilgili olsa da sağın içindeki bir arayış ve tonlama olması itibarıyla önem taşıyor.

Onlar "daha uygun olanını" arayadursunlar biz sağın dincisinden muhafazakarına, liberalinden yeni liberaline, yeni sağcısına dek tümünün ortak paydasına işaret edelim. Genel olarak sağın ortak paydasının, aydınlanmayı *tarihsel olarak* reddetme eğilimi ve aydınlanmaya mesafeli duruş veya faydacı bir şekilde onun açtığı kulvarlarda "mutlak" veya "güçlü" devletten "piyasacı" devlete, milliyetçilik ve korunmacılıktan sermayenin serbest dolaşımı ve küreselleşme süreçlerine, meta-para fetişizmine; bunlardan da anlaşılacağı gibi iktisadi düzeyde özel mülkiyet ve sermaye düzeni savunusuna ve yine iktisadi düzeyde totaliterliğin değişik biçimlerine, sınıfsal düzeyde işçi-emekçi sınıflarla maddi çıkar karşıtlığına, siyasal düzeyde piyasayı belirleyen ya da piyasaya bağlı olan toplumsal-siyasal organizmalara, felsefi düzeyde metafizikten piyasanın diyalektiğine dek uzandığını saptayabiliriz. Bu spektrum içindeki bütün insan ve oluşumlar, sağdadır, sağcıdır. Dincisi, muhafazakarı, liberal ya da yeni liberali, milliyetçisi, faşistine dek hepsi bu konumdadır.

Ahmet Turan Alkan'a dönerek, sağı betimlerken dile getirdiği diğer noktaları sıralamayla devam edelim. Alkan, sağ ve sol ayrımının "ne kadar sahih" olduğunu soruyor. *Adalet Partisi*'nin "sağın daniskası" olarak addedildiğini ama örneğin 1960'lı yıllarda bu partinin "sosyalizasyon" politikalarının "pekala 'sol' tandanslı olduğunu, 1950-60 arasında *Demokrat Parti*'nin mi CHP'nin mi sağı temsile layık olduğunun çok su götürür tartışmalardan biri olduğu görüşünü dile getiriyor. Alkan yaygın kullanım açısından haklıdır ve bu noktada solu sıkıştırdığını sanabilir ama yine kendisinin belirttiği gibi Marksistler açısından DP,CHP ve "milli şef" İsmet İnönü'nün kelimenin esnek kullanımıyla "faşizan"lığı müsellemdir, yani inkar edilemez. Alkan bu tür benzeşmelerden hareketle sağ ve sol kavramlarının "kritersizlik"le, "sahih bir temsilden uzak" olduğunu belirterek bu kavramları reddederek "sağ"a ilişkin betimlemelerde bulunuyor.(21) Sağcıdır diye Alkan'a haksızlık edecek değiliz, ancak Alkan bildiğimiz sağ ile "düzen solu" arasındaki benzerliklerden hareketle sağ ile *bu* solu, dolaylı bir şekilde tekrar düzen şemsiyesi

altında biraraya getirmektedir.* Ayrıca burada ilginç bir kompleks olarak, örtük bir *milliyetçi hissiyatın*, solla birlikte devlet katına karşı yönlendirilmesi arzusunun bulunduğu da saptanmalıdır.

Alkan'ın, solun sağa boş alanlar bıraktığı görüşünü daha önce aktarmıştık. Alkan benzer bir görüşü sola içkin bazı özelliklerle şöyle açıklıyor: "Solun eylemi teorinin ardına koyan ideolojik titizliği **, ideolojik donanımdan mahrum sağ siyasete kendiliğinden geniş bir manevra alanı yaratmış, toplumda öncü roller üstlenebilmesine mahal bırakmıştır."(22) Alkan'ın kastı milliyetçilik ve din konularıdır. Alkan aslında solun yurtseverlik, anti-emperyalizm gibi temaları olduğunu hatta bu konuları biraz da Kemalizmle ilişkisinden aldığını ve bunların sosyalist ideoloji ile uyuştuğunu, ayrıca dini inancı olanlara karşı özel bir propaganda hareketi içinde olmadığını bilmektedir. Ancak o, sağın kendilerince iki temel üstünlük alanından solu sıkıştırmaya çalışmaktadır. Öte yandan yazar şunu da bilmektedir ki, Türk toplum yapısı ve geleneği, siyasal üst yapı şekillenişleri ile ilişkisinde hep fazlasıyla "aşağıda" ya da dışlanmış olduğu için bir tepki potansiyelini taşımakta, bu da sağın değirmenine su taşımaktadır. Dolayısıyla, solun "boş bıraktığı alanlar"dan ziyade, solun nüfuz etmesi son derece sorunlu olan konulardan hareketle ne sol eleştirilebilir, ne de bundan dolayı sağa bir üstünlük payesi verilebilir.

Alkan önemli bir noktaya değiniyor, o da "sağ düşünce, varlık sebebini tepkiye borçludur" saptamasıdır. Alkan'a göre sağı bir "tez değil antitez olarak kabul etmek gerekir"(23). Türk siyasetinin ana kulvarı kapitalist sağ rotada olmasına karşın sağ kendini neden bir "ana akım" ya da tez değil de anti-tez olarak görmektedir? Kuşkusuz Alkan sağın bütününü temsil edemez, ancak yine de neden böyle bir sağ yorum yapılabilmektedir? Bunun nedeni, daha önce görüldüğü gibi sağ, milliyetçilik, islami tepki ve liberal iktsadi ve siyasal aranışlar itibarıyla yer yer tematik olarak ana siyasi süreçlerin içinde olsa da fiziki olarak merkezin yani önce Türkçülük cereyanlarının sonra da Kemalizmin gövde yaygınlığı nedeniyle merkezin periferisinde yer almıştır. Sağın baskın tematik bir formasyonla ortaya çıkışı için, periferisinde yer aldığı nesnelliğin kendini yeni koşullara teslim etmesi gerekiyordu. Yani 1946-50'lere gelinmesi gerekiyordu.

---

* Bu tipik yeni sağ bir tutumdur.

** Farklı bir bağlamda olmakla birlikte soldan da benzeşen görüşler dile getirilebilmektedir. 1960-80 arası yıllar için, "..dönemin devrimci hareketleri Marksist-Leninist doktrine çekildikleri ölçüde Türkiye solu hegemonya mücadelesinin dışında kalmış; o güne değin yakaladığı en gelişkin tarihsel fırsatı heba etmek zorunda kalmıştır" (Süreyya Tamer Kozaklı-Alev Özkazanç; Hegemonya Siyaseti, Sol ve Devrimci Demokrasi, *Mürekkep*, 2000, Sayı 14, sf.23)

Alkan sağın diğer bazı özelliklerini ise şöyle sıralıyor: Türk seçmeninin sol kavramından duyduğu ürküntü ve antipatisi sağın varlık sebebini, gücünü ve zaaflarını izah etmektedir. Toplum piramidinin tepelerinde yer alan sol fikir ve sanat elitinin sağı küçümsemesi ve alaycı davranması (dikkat edelim, yazar sınıfsal söylem dışı bir moda deyişi kullanmaktadır: "ötekiler"in) tepkinin sağ siyasete yönlenmesine yol açmıştır. Bu nedenle sağ düşünce siyasal ve entelektüel platformda kendine mahsus tarzlar geliştirmiş ve ezeli zaafiyetini bu alanlara nakletmek durumunda kalmıştır. Sağ siyasetçi kendi entelektüeline şüpheyle yaklaşmıştır. Sağ, meşruiyetini hep soldan aramıştır. Sağın liderleri, çevre ve tabanlarından hep sadakat beklemiş, siyaseti seçimlere yönlendirmiş, ancak mevcut nizamın devamı ve halkı yatıştırma yönünde halkı siyasal süreçlere yabancılaştırmıştır. Fikirsizliği ve teorisizliğine rağmen fevkalade becerikli teknisyenler yetiştirmiştir. Sağ, laik batıcı aydınlar-CHP-bürokrasi-asker blokunun hep karşısında kalmıştır. Bu durum, sağı ürkek ve tedirgin kılmıştır. Ve nihayet "sağ-sol ilişkisi hiçbir zaman esaslı bir fikir ayrılığına işaret etmemişti",yaşama tarzları arasındaki fark ve aynı bağlamda din olgusu asıl ayırıcı faktörlerdi.(24) Görüldüğü gibi Alkan'ın değerlendirmelerinde önemli görüşler bulunmakla birlikte, sağ ile solu ayırmada ve sağı temellendirmede temel sınıfsal belirleme ya da göstergeler bulunmamaktadır. Bu yöndeki bir açıklık, liberal sağ vahşiliği dışında, hiçbir sağ düşüncede bulunmaz, zira sağ düşünce esasen sömürü ilişkilerini çeşitli dolayımlarla gizleme siyasetidir. Açık liberal sağ siyaset ise bu işlevi, birey ve piyasa fetişizmiyle yerine getirerek vahşiliğini dengeler görünür.

Alkan'ın Türk sağının geçirdiği dönüşüme ilişkin belirlemelerini ise şöyledir: Doktriner plandaki dağınıklığına karşın sağ, "teknik bir zaruretle" 1990'lı yıllarda daha tutarlı bir fikri yörünge çizmiştir. Bu evrim "liberal demokrasi" etrafında anlamlı bir şekilde yoğunlaşmaktadır. Laiklik tedricen benimsenmekte ve Batı ülkelerindeki uygulamaları tercihe şayan bulunmaktadır. Hukukun üstünlüğü kavramı, devletle halkı aynı prensiplere uyulması yönünde yaygınlaşan bir bilinç oluşmaktadır. Serbest rekabet, üretimde dünya standartlarının ölçü olarak benimsenmesi, fikir hürriyeti, üretkenlik ve özelleştirme artık Türk sağının siyasi talepler listesinde yer almaktadır. "Bu taleplerin mesela yirmibeş sene önce pekala 'sol talepler' olarak isimlendirildiği ne kadar doğru ise, aynı talep listesinin bu defa pragmatizmi ile maruf Türk sağı tarafından sahiplenilmesi, gözden kaçırılmaması gereken bir olgudur." Sağ partilerin programları birbirine benzemeye başlamakta ve "sağ aşiretler" arasındaki nüanslar aşınmaktadır. Türk solunun Kemalist bir retorikle küreselleşmeyi "milli devlet"i tehdit eden emperyalist emellerin makyajlı hali olarak lanetlemeleri de "kayda değer bir olgudur" vb. Türk sağı artık solun ananevi üstünlüğünü ele geçirmeye başlamıştır, "moderniteyi ilerlemeciliğin matkap ucu ittihaz ederek dünyaya açılmayı başarmıştır." Alkan'ın yazısı ise şöyle bitiyor: "Ve farzediniz ki kehanet: Türkiye'yi 21. Yüzyılda sol hassasiyetlere açık

liberal sağcılar ile, sağ itirazları makul karşılamayı öğrenen liberal solcu siyasetçiler yönetecek!" (25) Merkez de "ah ne iyi ne hoş yapıyorsunuz" diyecek ve yalnızca seyredecek! Ve tabii burada hiç sınıf mücadelesi vs. olmayacak. Sanki yine "sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz!"

Bir başka tonlamayı yapan Ahmet Helvacı, "Türkiye'de en radikalinden en milliyetçisine kadar dindar sağın ideolojik duruşunun literatürde devredilebilir bir gerçeklik düzeyine ulaşmış bir tanımı bulunamamıştır. Osmanlı'dan devredilen 'sonsuz devlet' (devlet-i ebed-müddet) geleneğinin izlerini taşımasına rağmen modern Cumhuriyet tarihinde merkez-çevre ilişkisinde çevre güçlerinde yeralan, almak durumunda olan dindar sağ, bu konumu gereği Cumhuriyetle oluşan devletçi ve statükocu oluşumdan ve anlayıştan uzak kalmış, hatta görece olarak liberal bir söylemle mücadele etmek durumunda olmuştur." (26) diyerek açık ve doğru bir saptamada bulunuyor. Bu gerilim, yalnızca "dindar sağ"ın değil, muhafazakar ya da yeni (liberal) sağında yaşamak durumunda olduğu tarihsel ve güncel bir konudur.

Bugünkü *Türk Ocakları* Genel Başkanı, Nuri Gürgür'ün sağ kavramına ilişkin söyledikleri ise sağın geçirdiği evrimi teyid etmesi açısından anlamlıdır. "Sağ teriminin anlamı üzerinde tam bir mutabakat olmamakla beraber geleneksel değerleri korumaya çalışan (buna milli ve manevi değerlerde denebilir) muhafazakar bir tavır ve zihniyet şeklinde ifade etmek mümkündür. Ancak son dönemlerde Dünya'da yaşanılan gelişmelere paralel olarak sol ve sağ düşüncelerde köklü değişmelerin meydana geldiğini görüyoruz. Bu süreçte liberal demokratik değerlerin etkili hale gelmesinin önemli rolü olduğunu kabul etmeliyiz. (...)bu zihniyeti taşıyanlar liberal-demokrat kurumlara sahip çıkarlar ve toplumsal ahlaki muhafazakarlıkla liberal demokratik kurumlardan oluşan bir sistemi savunurlar; dolayısıyla bireysel özgürlüklere büyük değer verirler." (27) Gürgür ayrıca küreselleşme süreçlerine şapka çıkaran genel sağ tutumu da benimsiyor. Ama en önemlisi Gürgür, "adalet" mefhumu yerine demokrasinin oturtulmasının zor olduğunu da söylüyor. Böylece, sağın demokrasi olgusuna ikili bir şekilde yaklaşımına; bir, Türk toplum yapılarındaki adalet, dayanışma gibi mefhumların yeterliliği düşüncesine, iki "zaten devlet buna engel" yollu algılayışlarına gayri ihtiyari bir gönderme yapılmaktadır.

Türk sağında aydın ve sağın aydınının dramı

Dikkat edilirse Türk Ocakları gibi bir mirasın devamcılarıyla sınırlı olmayan geniş bir sağ küme yeni sağa şapka çıkartmaktadır. Bu günümüz sağının MHP dahil ana gövdelerinin bütün "gelenek", "kök", milliyetçilik vurgularına rağmen

kaçınamadığı kapitalist gelişme düzeylerinin yarattığı bir vantuzdur. Kuşkusuz burada sağın insanları tarihsel ikilikleri yine yaşayacaklardır, yaşamaktadırlar. Ancak biz burada sorunun yalnızca sağın aydınlarıyla sınırlı olmayan köklerine doğru kısa bir gezinti yapmaya çalışalım.

Yusuf Akçura, "hangi cemiyetin menfaatine çalışmalıyız? (...) Ben Osmanlı ve Müslüman bir Türk'üm; binaenaleyh Devlet-i Osmaniye, İslamiyet ve bütün Türkler menfaatine hizmet etmek istiyorum."(28) Bu çok bileşenlilik ama en önemlisi bu cok bileşenliliğin kendi içindeki gerilim sorunsalı ile Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Batılaşmak" üçlüsündeki batılılaşmanın yarattığı yeni sorunsallar birçok sağcı ve Kemalist aydında ikiliklere, gerilimlere yol açmış, geçmiş-bugün-gelecek köprüsünü oluşturmada kopukluklar yaşamışlardır. Toplumsal sorunların yarattığı bireyel gerilimleri Gökalp'in özellikle ilk gençliğinde yoğun yaşadığı bilinmektedir. Ama Gökalp kendince bir paradigma oluşturarak o gerilimi aşmıştır. Ondan sonrası artık paradigmasındaki kuramsal celişkilerdir ve bu yönüyle örneğin Nihal Atsız gibilerinden farklı olarak değerlendirilmelidir.

Sözünü ettiğimiz gerilimler milliyetçiliğin yalnızlık sendromu içinde de yaşanabilmektedir. Örneğimiz ırkçı-Türkçülerin önde geleni ve bir rivayete göre MİT'in trafik kazası süsü vererek tasfiye ettiği Nihal Atsız'dan. Bozkurt Güvenç'in yorumuyla izleyelim: "Soy sopunu belirleyemeyen, kimini kimliğini bilemeyen Türk kendini yapayalnız hissediyordu - kuşkusuz. Dünya'yı kendisine düşman gören bu korku verici yalnızlık, Nihal Atsız'ın (1941) oğlu Yağmur'a bıraktığı *Vasiyetname*'de bütün çıplaklığı ile görülmektedir."(29) Atsız'ın 4 Mayıs 1941 tarihli oğluna mektubu oldukça dramatik bir Türkçülüktür:

"Yağmur Oğlum!

"Bugün tam bir buçuk yaşındasın. Vasiyetnameyi bitirdim, kapatıyorum. Sana bir resmimi yadigar bırakıyorum. Öğütlerimi tut, iyi bir Türk ol.

"Komünizm bize düşman bir meslektir. Bunu iyi belle. Yahudiler bütün milletlerin gizli düşmanıdır. Ruslar, Çinliler, Acemler, Yunanlılar tarihi düşmanlarımızdır.

"Bulgarlar, Almanlar, İtalyanlar, İngilizler. Fransızlar, Araplar, Sırplar, Hırvatlar, İspanyollar, Portekizliler, Romenler yeni düşmanlarımızdır.

"Japonlar, Afganlılar ve Amerikalılar yarınki düşmanlarımızdır.

"Ermeniler, Kürtler, Çerkezler, Abazalar, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar, Lazlar, Lezgiler, Gürcüler, Çeçenler içer(de)ki düşmanlarımızdır.

"Bu kadar çok düşmanla çarpışmak için iyi hazırlanmalı.

"Tanrı yardımcın olsun!" (30)

Şimdi Atsız'a göre daha orijinal ve Türk edebiyatında önemli bir yeri bulunan Ahmet Hamdi Tanpınar'a geçeceğiz. Hasan Bülent Kahraman'dan izlemeden önce bir bilgi aktaralım. "1962 yılında Tanpınar, giderek ayrışan ve gerek solidarist gerekse korporatist Kemalizmin sınırlarını zorlayan bir ortamda, 'sağ' ve 'sol' siyasetin gündeme girişiyle birlikte çelişkili durumunu açıklamaya çalışmaktadır. Gerçe aydınlar çevresini yapıtını yeterli dikkatle okumamakla suçlamaktadır fakat sağda da solda da olmadığını söylerken geliştirdiği açıklama birkaç nedenden ötürü önemlidir: 'Sağcılara göre ben angajmanlarım -*Huzur* ve *Beş Şehir*- hilafında sola kayıyorum.,solu tutuyorum. Solculara göre ise ezandan, Türk musikisinden, kendi tarihimizden bahsettiğim için ırkçıların değilse bile sağcıların safındayım.'

Bu açılım bir tür 'giriş'tir. Tanpınar, belki de birkaç kuşağın 'dramını' dile getirmektedir. Tıpkı Peyami Safa ya da Baltacıoğlu veya Ağaoğlu gibi, paradigmatik bir kültürcülüğü, oldukça tekçil bir zihniyetle biçimlendirmektedir. Safa'nın, 'muhafazakar inkılapçı'lığını ondan çok yıllar sonra neredeyse aynen dile getirmektedir: 'İnkılapların taraftarıyım ve ... geriye dönmek, bir adım bile, istemem. Feda edemeyeceğim bir takım şeyler var: Sağlara karşı hiç olmazsa inkılapların bugünkü statüsü. Sollara karşı Türk milletinin istiklali ve tarihi hakkı.'

"Tanpınar'ın, burada sollara karşı neyi savunduğu belirsizdir. Belli ki, bir ön bilinç ve koşullanma içinden bakmaktadır soruna. Fakat aslında karşı çıktığı hiç kuşkusuz, 'enternasyonalizm', yani evrenselciliktir. Ona karşı belli bir 'milli' yani kültürcü yerliliği yükseltmektedir. Solculuğun, 'milliyetçi' olamayacağını varsayarak düşünmektedir. Nitekim, bir satır sonra söyledikleri, bu 'muhafazakar inkılapçı' bilincin nerede büküldüğünü ortaya koyuyor: 'İnkılapçılardan ayrılıklarım: Allah'a inanıyorum. Fakat tam müslüman mıyım bilmem. Fakat anamın, babamın, dininde ölmek isterim ve milletimin müslüman olduğunu unutmuyorum ve müslüman kalmasını istiyorum.'"(31) Hasan Bülent Kahraman, "Çünkü Kemalizm, ortak bir bağ oluşturacağı varsayılan Müslümanlığı bir 'kollektif bilinç' olanağı olmaktan çıkarmıştır" diyor ve Cumhuriyet devrimlerine tepkinin bir arka nedenini aydınlatıyor. Ve Tanpınar, "İmkan bulsam, yaşım müsait olsa ve bir organ sahibi olsam müdafaa edeceğim tek fikir: Kalkınma ve plan" olur diyor. "Tanpınar, bunu gerçekten de 'sollarla' ortak çizgisini vurgulamak için kaydetmektedir. Fakat, öte yandan da bütün bir Cumhuriyet epistemolojisinin, Tanzimat'tan devralınan, Ziya Gökalp eliyle somutlaştırılan Batıcı çizgisinin sınırlarını tayin etmek çabasındadır. Bununla birlikte kültür düzeyinde de Batı söz konusu olduğunda kuşağının son sözlerini söyleyerek, garip çelişkisini dikkate getirir: 'Kendi kendimle aşikar şekilde tezattayım.' Tanpınar tezattadır, çünkü itiraf etmektedir: 'Garplıyım.' Garplılığının sonuçları ise trajiktir ve onun bilincindedir: 'Hristiyanlığın daha zengin miraslarla ve daha derinden işlediğine eminim... Süleymaniye'den başka garpla ölçülecek bir iki musiki eserinden başka bir şey

tanımıyorum.'"(32) Kahraman, Tanpınar'ın "hilafetin kaldırıldığı gece uyuyamadığını söylediğini" ayrıca aktarıyor. Yahya Kemal'in de harf devrimine gösterdiği tepki nedeniyle gözden düştüğü bilinir.

"Doğu-Batı sentezi"ni savunan Peyami Safa' da, "Harf inkılabının yapıldığı günlerde yaşadığı ızdırabı çok sonraları bir dostuna 'Günlerce odama kapandım, hafakanlar geçirdim' diyor ve "artık okumanın sıkıntılı bir iş haline geldiğini" (...) Bu kadar züğürt bir irfana tevarüs eden yarınki nesillere acırım." şeklinde tepki veriyor. Beşir Ayvazoğlu'nun Safa ile ilgili söylediklerini kısaca derlersek; Nazım'la dostluk ve etkileşimden kavgaya, militan bir anti-komünistliğe, Avrupa hayranlığı ve Avrupa ile Türkiye arasındaki fark büyüklüğüne işarete, Türk Yurdu ve Türk Ocakları milliyetçiliğine, Turan kavramını açıkça savunmama ve reddetmeme, "hürriyetçi" ekonomi ve demokrasi karşıtlığına, sınıfların reddine, korporatizm savunuculuğuna dek uzanan bir yelpaze içindedir Safa. Onun Tanpınar'a göre daha net görüşleri olsa da, onda da kimi arayışlar görülür. "Bir Tereddüdün Romanı'na kadar şüpheci görünürüm. Bu romanın kahramanı sorar: 'Manaya mana veren biz miyiz?' Bu sorunun cevabı yirmi yıl sonra *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda verilmiştir. Varlığa mana veren insan değildir, insana mana veren varlıktır. Şüpheci zamanlar da dahil, daima milliyetçi ve insancı oldum. Allah'tan şüphe ettiğim zamanlar bile onun varlığı imkanını reddetmedim. Marksist olmaksızın kendi inanış hudutlarım içinde bir çeşit sosyalistim. (...) Esasta değişmedim. Daima kendi kendimi tashihe çalıştım ve çalışıyorum. (...) Bunun için hem muhafazakar, hem de inkılapçıyım."(33)

Beşir Ayvazoğlu Peyami Safa'nın yürüyüşünü, sağ ile bağının kurarak şöyle toparlıyor:"Peyami Safa'nın asıl fikri istikametinin milliyetçilik olduğu ve bunun hiç değişmediği doğrudur. Ancak 1930'larda Kemalist nitelik taşıyan bu milliyetçilik, 1940'larda konjonktüre bağlı olarak belli ölçüde faşizme kayar. 1950''e ise ılımlı bir kültür milliyetçiliği hüviyetini kazanır. 1940"arda muhalif olduğu demokrasinin zaruretine 1950"erde inanmaya başlayan ve Demokrat Parti"le samimi ilişkilere giren Peyami Safa, 1960'lara doğru iyiden iyiye muhafazakar bir söylem edinmiştir. Son on yılında yazdıklarında Türk sağının bellibaşlı bütün argümanlarını bulmak mümkündür."(34)

Ayvazoğlu'nun Safa'ya ilişkin son cümlesinde belirtilen husus, Safa'nın kaypaklığı ya da aşırı bir arayışçılığına sınırlanamaz. Zira Türkiye'de sağın paradigmatik oturmamışlığı, onun aydınlarını siyasal angajmanlarından daha geniş bir spektruma yönlendirmiştir.

Günümüz sağı ve egemen ideoloji

Türk sağının önemli figürlerine bakıldığında ilk akla gelen vurgular, *milliyetçilik*, *muhafazakarlık* ve (bir din faktörünün benimsenilmesi düzeyinde) *islamcılık* olur. Türk sağı için bu özelliklerin olmazsa olmaz özellikler olduğu düşünülür. Doğru ama bu yeterli olur mu? Örneğin bugün Tansu Çiller, DYP'nin nasıl bir parti olduğunu anlatmaya kalksa, şöyle bir söylem duymaz mıyız: "Biz DYP'nin milliyetçi, muhafazakar, din ve vicdan özgürlüğüne önem veren, laik, çağdaş ve ilerici, Atatürk çizgisinde bir parti olmasını benimsiyoruz." Diğerlerinin de böyle beylik lafları edeceğinden kuşku duymuyoruz. Pek çok insana garip ve şaşırtıcı gelebilir; Türk sağının bileşiminde milliyetçilik, muhafazakarlık ve islamcı ögeler varsa, nasıl olur da ilericilik, çağdaşlık, laiklik gibi kavramları kendi misyonuna eklemektedir. Acaba bu durum bir demogoji ya da bir çelişki midir? Kanımızca böyle değildir, bir gerçekliği yansıtmaktadır. Tansu Çiller'e ya da diğer sağ politikacılara atfedilen söylem, Türkiye'deki "egemen ideoloji"nin bir biçimde özet ifadesidir. Zira Kemalizm ve Atatürkçülük ve darbeler kıskacını solla birlikte yaşayan sağ, gerekli geri adımları atmış ve aynı zamanda A.T.Alkan'ın da belirttiği gibi "ilerlemecilik"i benimsemiştir. FP lideri Kutan'ın demogojik bir tarzda olsa da "gerici", "mürteci" sözcüklerini söylemine taşımış olması devlet merkezinin ideolojik etkinliğini göstermektedir.

Bugün Türkiye'de egemen olan özel türden bir siyasal iradeye düşen de, egemen ideolojik eklemlenmeyi içindeki yer değişikliklerine karşın sürekli kılmaktır. Bu siyasal iradenin temsili süreçler dışında vücut bulmuş olması, kimi yapay yaklaşımları, zorlamaları gündeme getirmekte ama bunlar aynı zamanda sözkonusu iradenin temsil ettiği zor aygıtlarının basıncıyla işlevsellik alanı da bulmaktadırlar.

Egemen ideoloji ve sağ konusunda eklenmesi gereken bir husus da zamanında Demirel'lerden sıkça duyduğumuz "hür teşebbüs" yani kapitalizmin en temel bir biçimi olan liberalizmin de egemen ideoloji alanına girmiş olmasıdır. Cem Eroğul, 1923'lere giderek bu konunun uygulanmasına ilişkin şunları söylüyor: "Bütün bu çıkmazlarla karşılaşan devrimci kadro, şu umutsuz çareye sarılmıştır. Türkiye'de, yabancı işbirlikçisi olmayan ve memleketin kalkınmasını başaracak, bağımsız ve güçlü bir kapitalist sınıf yaratmak. İzmir İktisat Kongresi'nden 1930'lara kadar bu politika, klasik liberal ademi müdahalecilik aracılığı ile yürütülmeye çalışılmıştır. Bu araç beklenen neticeyi vermeyince, aynı politikanın emrine bu sefer devlet müdahaleciliği verilmiştir."(35) Ancak Türkiye'nin 2.Dünya Paylaşım Savaşı'yla birlikte dünya kapitalizmine eklemlenme süreci, liberal iktisadi politikalara geçit verdi ve Türkiye'nin kalkınma politikalarına bir biçimde içerilmiş olarak gündeme geldi. Ancak liberalizmin dolu dizgin uygulanması esasen 24 Ocak sonrasındaki Özal dönemiyle oldu. Böylece egemen ideoloji alanına "hür teşebbüs", esasen

şimdi bütün ihtişamıyla girdi ve serbest pazar, esnek üretim, esnek istihdam geleneksel Türk toplum yapısına Kemalizmden sonraki en ağır darbeyi indirdi. Fakat bunun geleneksel tepkilere oy deposu mu oluşturacağı yoksa Türkiye'nin sınıfsal dinamiklerine kattığının yüzeye çıkacağı bir döneme mi eşiklik ettiği bundan sonra görülecek. Bu satırların yazarları sınıf mücadelesinin başlıca ayrıştırıcı ve belirleyici unsur olduğunu düşünmektedirler. Ama en önemlisi, sınıfsal dinamiklerin o hep sözü edilen Türk toplum yapısını kuşatmasında düğümlenmektedir.

Notlar

1- Erik Jan Zürcher; *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay, 3. Baskı 1998, s.192-193
2- Şerif Mardin; *Makaleler 2, Siyasal ve Sosyal Bilimler*, Der: Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder, İletişim yay., 4. Baskı 1997, s.97
3- Ş. Mardin; *age*, s.104
4- Ş. Mardin; *age*, s.105
5- François Georgeon; *Türk Milliyetçiliği'nin Kökenleri/Yusuf Akçura (1876-1935)*, Çev. Alev Er, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, Ekim 1996, s.135
6- F. Georgeon; *age*, s.136-137
7- F. Georgeon; *age*; s.137
8- F.Georgeon; *age*, s.138
9- Ziya Gökalp; *Türkçülüğün Esasları*, Hazırlayanlar: Mahir Ünlü-Yusuf Çotuksöken, İnkılap Kitabevi, Beşinci Baskı, 1997, s.23
10- Mahmut Esat Bozkurt, *Türk Köylü ve İşçilerinin Hakları*, Teori Dergisi içinde, Ocak 2000, s.53
11- Ş.Mardin; *age*, s.14
12- Taha Parla; *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İletişim Yay., 3.Baskı 1999, s.7
13- T.Parla; *age*, s.7-8
14- T.Parla; *age*, s.10
15- T.Parla; *age*, s.11
16- Tanıl Bora; *Türk Sağının Üç Hali*, Birikim Yay., Birinci Baskı 1998, s.17
17- T.Bora; *age*, s.18
18- T.Bora; *age*, s.18
19- Ahmet Turan Alkan; Bir 'Boynuz-Kulak' Hikayesi, *Düşünen Siyaset*, Sağ Siyaset Sayısı, Yıl 1, Sayı 9, Ekim 1999,s.13-14
20- Ahmet Helvacı; Türk Siyasetinde Özensiz Kullanılan Bir Kavram: Muhafazakarlık, *agd*, s.30
21- A.T.Alkan; *agd*, s.14-15
22- A.T.Alkan; *agd*, s.16
23- A.T.Alkan; *agd;* s.16
24- A.T.Alkan; *agd*, s.17-18
25- A.T.Alkan; *agd*, s.18-19-20
26- A.Helvacı; *agd*, s.28
27- Dursun Ayan; "Milli ve İçtimai Bir cemiyet Lüzumu", Türk Ocakları Genel Başkanı Nuri Gürgür ile söyleşi içinde, *agd*, s.85
28- F.Georgeon; *age* içinde, s.42
29- Bozkurt Güvenç; *Türk Kimliği-Kültür Tarihinin Kaynakları*, Remzi Kitabevi, 4. Basım Mart 1996, s.25

30- B.Güvenç; *age* içinde, s.361

31- Hasan Bülent Kahraman; "Yitirilmemiş Zamanın Ardında: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Muhafazakar Modernliğin Estetik Düzlemi", *Doğu Batı*, yıl:3, sayı:11, 2000, s.20-21

32- H.B.Kahraman; *agd*, s.22

33- Beşir Ayvazoğlu; "Dogu-Batı Açmazında Peyami Safa", *agd*, s.130

34- B.Ayvazoğlu; *agd*, s.131

35- Cem Eroğul; Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, 3.Baskı Ekim 1998, s.263

Milliyetçileşen Popüler Kültür mü, Popülerleşen Milliyetçilik mi?

Can SOYER

Türkiye'de 12 Eylül'le başlayan dönemde, toplumsal yaşamın tüm boyutlarında önemli dönüşümler yaşandı. 80'li ve 90'lı yıllar, etkisinden hiçbir şeyin kurtulamadığı kuşatmalarla geçti. İktidar, belki de ilk kez, hem bu kadar açık bir biçimde ortaya çıktı, –bir çelişki gibi gözükse de- hem de kendini başarıyla gizledi. Çelişik görünümler bununla bitmiyor; aynı zamanda bu dönem, bir yandan özgürleşmenin, bireyleşmenin, yeni bir iktidar biçiminin; diğer yandan da baskının, zorbalığın, devlet güdümünün yaşandığı bir dönem oldu. Fakat bu iki ayrı görünüm, hiçbir biçimde birbirine alternatif, birbirini gereksizleştiren, etkisizleştiren konumlar olmadılar. Aksine her zaman birbirini gereksinen, çağıran, el ele işleyen bir sürecin ayrı mekanizmaları oldular.(1)

Söz konusu dönemde insanlar, geçmiş dönemlerden farklı kavramlarla da tanıştılar. Köşeyi dönmek, gemisini kurtaran kaptan olmak, günü kurtarmak vb. kavramlardı artık yeni olanlar. Dünya değişmişti ve bu değişim en açık ifadesini toplumun kavram dağarcığında buluyordu. Dayanışmacılık, paylaşım, perhiz, alçakgönüllülük gibi kavramlar eski dünyanın kavramlarıydılar. Artık herkes amansız bir rekabet içindeydi, ancak güçlü olan yaşayacaktı, güç ise paraydı.

Popüler kültür* böylesi bir ortamda dallanıp budaklandı. Gündelik yaşama, anlık olana yaptığı vurgularla popüler kültür, giderek yaşamın her anında kendisini duyumsattı. İkili insan ilişkilerinden devlet katındaki tartışmalara, medyadan uluslararası ilişkilere kadar hemen her alanda artık popüler kültür konuşuyordu. Yalnızca kendisi konuşmuyor, beraberinde, kendisine eklemleyebileceği çeşitli ideolojik söylemleri de konuşturuyordu. Ortaya çıkan bu gevezelikler alanında en elverişli konum ise milliyetçiliğe aitti. Popüler kültürün yarattığı kalabalık içinde çok çeşitli kimlikler oluşmuştu ve hemen her kimlik unsuruyla eklemlenmedeki başarısıyla milliyetçilik de bu nedenle yarışa bir adım önde başlamıştı. Fakat, yukarıda belirtildiği gibi, dünya değişmişti ve bu değişim rüzgarından kurtulabilen

---

*Ele alacağım toplumsal olguların popüler kültür kavramıyla eksiksiz bir biçimde açıklanamayacağının farkındayım. Görüleceği gibi konu edilecek olgular, popüler kültür yanında, kitle kültürü, halk kültürü gibi sınıflandırmaları da gerektiriyor. Ancak ben burada böylesi bir çaba içine girmeyeceğim. Bu kategorizasyon hakkında bkz: Ahmet Oktay, Türkiye'de Popüler Kültür, YKY, Ekim 1997, 4. Baskı. Diğer kültürel biçimlenmelerle olan kopmaz bağları ve özellikle kitle kültürü olgusuna zemin oluşturması özelliğiyle, metin içinde popüler kültür kavramını –elbette en geniş anlamıyla- kullanacağım.

pek az şey vardı. Doğal olarak milliyetçilik de bu değişimden nasiplenecekti. Oysa bu o kadar kolay değildi. Yıllarca sabit kavramlarla düşünen, varlık nedenini muhafazakarlıkla belirleyen, değişim sözünü duyduğunda bile "millet elden gidiyor" edebiyatına sarılan bir hareketin, kaçınılmaz olarak, değişim çağına ayak uydurması gerektiğinden söz ediliyordu artık. Bu sürecin sancısız ve eksiksiz olmayacağı açıktı, olmadı. Sonuçta kişiliksiz, eklektik, eski "yiğitliğini" kaybetmiş ve giderek hakim söyleme boyun eğen bir milliyetçilik çıktı ortaya.

Öte yandan, özellikle medya içersinde şimdiye kadar alışılmamış bir milliyetçilikten söz ediliyordu. Hürriyet, Milliyet, Sabah gibi gazetelerin "yetenekli", "genç" köşe yazarları, bir yandan MHP'de somutlanan milliyetçiliği eleştiriyor, değişimin kaçınılmazlığını anlatmaya çalışıyor, diğer yandan da ayrı, farklı, "milliyetçilik olmayan bir milliyetçilik"ten söz ediyorlardı. Ve arkalarında gözardı edilemeyecek bir tarihsel-felsefi-siyasal söylem, batılı bir birikim bulunuyordu. Peki nasıl bir şeydi bu "yeni" milliyetçilik, "milliyetçilik olmayan milliyetçilik"?

Milliyetçiliğin ikili karakteri

Yakın bir zamanda, özellikle postmodernizm kaynaklı, "milliyetçilik öldü" ilanlarını okuduk. Öyle ya, nasıl ki modernite artık aşılmıştı, dolayısıyla modern tasarımın ürünü olan milliyetçilik de doğal olarak tarihin sayfalarına atılmalıydı. Fakat dünyada yaşananlar, hiç de milliyetçiliğin öldüğünü söylemiyordu. Özellikle Orta Doğu ve Latin Amerika'da yaşanan bölgesel çatışmalar, küreselleşme süreçleriyle birlikte hızlanan tepkisel milliyetçi hareketlenmeler, öldüğü sanılan milliyetçiliğin hala bir yerlerde yaşadığını gösteriyordu. Fakat yine de milliyetçiliğin hiçbir değişim geçirmeden yaşadığını söylemek zor görünüyor. Bu anlamda günümüzde yaşanan süreç, milliyetçiliğin yokoluşu değil, olsa olsa yeni bir eklemlenmesidir.(2) Bu yeni eklemlenme ise, günümüzde, özellikle popüler kültürün taşıyıcılığıyla kendine geniş bir toplumsal zemin yaratabilmektedir.

Batı dünyası, bir süredir, 19. yüzyıldan kalma bir ideoloji olarak milliyetçiliğin etkisini zayıflatmaya çalışmaktadır. Hakim söyleme göre bu milliyetçilik tarihsel işlevini tamamlamıştır, bu nedenle de anakronikleşmiştir. Son yıllarda yaşanan milliyetçi kabarmalar ise, mikro-milliyetçiliklere dayalıdır. Bu tip milliyetçiliğin en önemli özellikleri kültür, dil, ırk gibi kolektif tasarımlara sahip olmasıdır. Fanatizm, çağdaş uygarlıktan uzaklık, şiddete yatkınlık bu milliyetçiliğe özseldir. Bu haliyle betimlenen milliyetçilik tipi, daha çok da doğulu toplumlara atfedilir. Bu modelin karşısında ise, genellikle batılı toplumlara layık görülen, ırkçı olmayan, çağdaş, uygar, asıl olarak teritoryal bağlamlı bir milliyetçilik konumlandırılır. Görüldüğü gibi bir yanda doğulu etnisist milliyetçilik, diğer yanda

ise batılı kültürel milliyetçilik yer almaktadır.* Ve bir süredir batılı kültürel milliyetçilik, doğulu etnisist milliyetçiliğe ağır eleştirilerde bulunmaktadır. Bu eleştirilerin sahiciliği ise büyük oranda kuşkuludur.

Öncelikle, milliyetçiliğin bu iki karakterini birbirine alternatif, birbirini dışlayan konumlar olarak görmemek gerek. Çünkü bu iki tip milliyetçilik, birbirini doğuran, gereksinen, ama yine de farklı boyutlar içeren ikili bir karakter olarak ortada durmaktadır. Doğulu milliyetçiliğin biçimlenmesinde her şeyden önce ve daha etkili bir biçimde, batılı milliyetçiliğin etkisi vardır. Hem de bu etki öyle dolaylı falan değil, doğrudan pratik etkilerdir. Örneğin; milliyetçiliğin kurumsal ifadelerinden biri olarak doğan ulus devlet, en başta batılı bir düşüncedir. Yine de bu iki tip milliyetçilik arasında, her tür benzerliğe, birbirini gereksinime karşın inkar edilemeyecek farklar vardır. Önemli olan da bu farkların inkar edilmesi değil, nitel bir farklılığa karşılık gelmediğinin kavranmasıdır.

Batılı kültürel milliyetçilik, kendisini her şeyden önce "çağdaş", "uygar" bir milliyetçilik olarak kurar. Doğulu milliyetçilik biçimlerine yönelttiği eleştiriler de, asıl olarak milliyetçiliğin kendisini sorgulayan bir tutum değildir. Sorun, bir ideoloji olarak milliyetçilik değil, batılı olamamakla malul doğulu milliyetçiliktir, batı dünyasının çok sevdiği bir kavramla söylersek sorun *mikro-milliyetçilik* denen şeydir. Mikro-milliyetçilik eleştirileriyle birlikte batılı milliyetçilik kendisine bir başka kimlik daha yapıştırır: Evrensellik. Etniklik, otantiklik artık geçmişte kalmıştır, doğuya özgü bir anlayış kalıbıdır. Günümüzde millet olarak gurur duyulacak şeyler, "muasır medeniyet"le olan ilişkilerimizdeki başarılarımızdır, çağdaş dünyayla eklemlenebilme yeteneğimizdir. Böylece makro düzlemde kurulan bir milliyetçilikle karşılaşıyoruz. Batılı milliyetçilik, milliyetçiliğin doğulu biçimlenmelerine açtığı savaşla, bir yandan da batının kültürel ve ekonomik özgünlüğüne dayalı bir dışlayıcılık oluşturmaktadır. Bu da göstermektedir ki, bütün çağdaşlık vurgularına karşın batılı milliyetçilik, toplumlar arasına koyduğu milli farklar nedeniyle anti-demokratik bir içerik taşımaktadır.(3)

Batılı kültürel milliyetçiliğin konumuz açısından önemli bir başka yönü de, yukarıda vurgulanan "batılı olmanın özgünlüğü"ne bağlı olarak kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkan refah şovenizmi ve yabancı düşmanlığıdır. Batılı milliyetçilik

*Burada batılı milliyetçilik biçimini tanımlarken "kültürel" sıfatını kullanmamın nedeni, doğulu milliyetçiliğin hiçbir kültürel değer taşımadığı, işleyişinde kültürel mekanizmalara gerek duymadığı biçiminde anlaşılmamalıdır. Elbette ki doğulu milliyetçilik de yoğun oranda kültürel değerler içermektedir. Yani, burada batılı milliyetçiliğe ilişkin kull andığım "kültürel" olma sıfatı, antropolojik anlamıyla değil, bir *yaşama biçimi* olarak anlaşılmalıdır. Yine de kavramların bu biçimde kullanılmaları konusunda çok ısrarcı olmadığımı, daha kullanışlı kavramlaştırmaların yapılması olasılığını her zaman kabul ettiğimi belirtmek isterim.

bir süredir batılı olmayan toplumları kötülemeden, aşağılamadan, sadece farklı ve son yıllarda çok moda olan bir kavramla "öteki" olarak tanımlıyor. Fakat bu tanımlama arkasından hiçbir zaman eşitlikçi bir algılayış getirmiyor. Her ne kadar öteki'ni aşağılamasa da, etkileşim kurmak konusunda hiç de istekli görünmüyor. Bu da bir zamanların "saf ırk" düşüncesinin, "saf kültür" biçiminde dönüştürülmüş olduğunu düşündürüyor. Üstelik bu refah şovenizmi sadece uluslararası ölçekte değil, ulusiçi bölgeleşmelerde de kendini gösteriyor. Kuzey İtalya'da özellikle 80'li yıllarda yükselen Ligler Hareketi bu konuda eşsiz bir örnek oluşturmaktadır.

Türkiye'de batılı kültürel milliyetçilik ve popüler kültür

Türkiye'de batılı kültürel milliyetçiliğin 90'lı yıllarda giderek yaygınlaştığını ve etkisinin arttığını görüyoruz. Kuşkusuz bu durum, doğulu etnisist milliyetçiliğin büsbütün ortadan kalktığı, etkisini yitirdiği anlamına gelmiyor. Gücünü kaybetmek şöyle dursun, ülkenin büyük bir bölümünde batılı milliyetçiliğe göre daha yaygın ve etkili olduğu söylenebilir. Son seçimlerde MHP'nin aldığı oylar da asıl olarak bu kitleden gelmiştir. Eğer MHP'nin tabanının, yukarıda tanımlanan biçimiyle batılı bir milliyetçilik tasarısını dile getirdiğini düşünmüyorsak, ülkede yaygın olan milliyetçi tasarımın rengini de görebiliriz. Buna karşın özellikle büyük şehirlerin orta sınıf kesimlerinde yavaş yavaş yayılmakta olan batılı bir milliyetçilik tasarımının varlığı inkar edilemez. Bu milliyetçiliğin yayılmasında gazetelerin ve kimi köşe yazarlarının –özellikle de Ertuğrul Özkök'ün çalışmaları bu konuda takdire şayandır- etkisi büyüktür. Yine de sözü edilen milliyetçilik tiplerinin kesin sınırlarla belirlenmiş bağımsız *gerçeklenmelerinden* çok, içiçe geçmiş, birlikte yol alan, birbirine jestlerde bulunan ve birbirini sahneye çağıran bir işleyişten söz etmek daha anlamlı görünüyor.

Artık batılı kültürel milliyetçilik olarak adlandırdığımız olgunun, popüler kültür eksenindeki görünümlerine bakabiliriz. Batılı milliyetçiliği tartışırken değinilen en önemli olgulardan biri, milliyetçiliğin, milli değerlerin artık otantik, özgün değerlere sahiplikler üzerinden değil, evrensel olana, yaygın olana uyum, deyim yerindeyse bir çeşit evrensel standardizasyon üzerinden tanımlandığıydı. Milli değerlerin özgün olanda değil de, evrensel olanda aranması, öne koyulan hedeflerin de küreselleşmesini gerektirmektedir. Bu durumda bir Türk şirketinin hisselerinin New York borsasında işlem görmesi, evrensel değerleri ne kadar içselleştirdiğimizi gösteren bir örnek olabiliyor, olay bir bayram havası içinde kutlanabiliyor. New York sokaklarında Türk halk oyunları gösterilerinin yapılması, Türk elişi sanatlarının ele güne gösterilmesi vb. organizasyonlarla da Türk milli değerlerinin ne kadar çağdaş, uygar dünyaya uyumlu olduğu kanıtlanabiliyor. Ya da UEFA Kupasını bir Türk futbol takımının alması, Avrupa futbolundan hiç de geri

olmadığımızı, en az onlar kadar iyi futbol oynayabildiğimizi tüm dünyaya duyurmak için bir fırsat olabiliyor. Avrupa Birliği görüşmelerinde çıkan herhangi bir pürüzde ya da -Öcalan olayında olduğu gibi- Türk milletini yıkmak için tekrar "Haçlı Seferleri" organizasyonları yapıldığında, Avrupa'ya çekinmeden küfürler edebilen, statlarda "Avrupa duy sesimizi, bu gelen Türk'ün ayak sesleri" tezahüratları atabilen, bu yolla da Türk kültürünün hiç de Avrupa kültüründen geri kalmadığını ifade eden bir topluluğun, pek "itibarsız" Avrupa'nın kupasını almasına bu kadar sevinmesi, hatta sevincinden ne yapacağını şaşırıp balkonlardaki insanları bile öldürebilmesi ise başka bir ilginçlik oluşturmaktadır.

Son örneğimiz bir başka açıdan da anlamlıdır. Daha önce batılı kültürel milliyetçilik ile ırkçı-etnisist milliyetçiliğin birbirinden ayrı, bağımsız işleyişleri olmadığını, bir sürecin farklı mekanizmaları olarak görülebileceğini söylemiştim. Örnekte de görülebileceği gibi aslında oldukça "çağdaş" bir görünümle ortaya çıkan kültürel milliyetçilik, yarattığı etkilerde ne yazık ki aynı çağdaşlığı gösteremiyor. Daha açık olarak şöyle söylenebilir: Kupa sevincini havaya ateş ederek, Taksim'de turist döverek yaşayan insanlar büyük bir olasılıkla batılı bir tasarımın itkisiyle hareket etmiyorlardı. Hatta Türkiye'nin "çağdaşlık imajı"nı bozan bu insanları en çok eleştirenler de batılı milliyetçiliğin temsilcileridir. Ancak Türkiye'de yıllardır hakim olagelmiş milliyetçi söylemin şiddete, kana, ırkçılığa yatkınlığı ve yukarıda sözü edilen evrensel standardizasyon ideolojisinin, örneğin bir kupa almayı ne kadar fetişleştirdiği gözönünde tutulursa sorunu anlamak yolunda bir adım daha atmış oluruz. Yıllarca doğululuğu, gerikalmışlığı, bir an önce batılılaşması, evrensel değerlerle buluşması gerektiği kafasına kakılan bir toplumun, Avrupa'dan bir kupa aldığında ne yapacağını şaşırması pek de sürpriz olmasa gerek.

Batılı milliyetçiliğin, yukarıda biraz girmiş olduğumuz bir yönü de "muasır medeniyet seviyesine" erişme hedefine olan kör inancıdır. İşin ilginç yanı, batılı olmanın, uygar olmanın ölçütünün tüketim olarak belirlenmesidir. Yani ne kadar tüketim, o kadar uygarlık. "Yerli malı yurdun malı, her Türk onu kullanmalı" söylemi artık tarih kitaplarında kalmıştır. Ülkede Lewi's kot giyen, Coca Cola'dan başka bir şey içmeyen, hamburgerden başka bir şey de yemeyen gençlerin pıtırak gibi çoğalması, Avrupa'da karşımıza çıkan markaların artık İstanbul'da, Ankara'da, hatta Diyarbakır'da da karşımıza çıkması bu tip milliyetçilik için ülkemizin ulaştığı uygarlık düzeyinin ölçütü olabilmektedir. Bu tüketim dünyasının kalıplarının yaygınlaşmasıyla her şey bir meta haline gelmekte, sonsuz bir hızla eskitilmekte, ortaya çıkan her şey yerleşiklik kazanamadan yerini bir başkasına devretmektedir ve bu durumun yarattığı kimlik patlamasından kazançlı çıkan, -yukarıdaki örneği hatırlarsak- yine ırkçı-etnisist milliyetçilik olmaktadır. Ayrıca her şeyin hızlı bir tempoda dolaşıma girmesi ve aynı hızla dolaşımdan çıkması,

anlık olana yaptığı vurgularla popüler kültürün yaygınlaşmasına da elverişli bir zemin oluşturmaktadır.

Batılı kültürel milliyetçiliğin alameti farikalarından biri olan refah şovenizmi ve yabancı düşmanlığı da Türkiye'de kendine işe yarar bir ortam bulmuştur. Tarih boyunca yabancı milletlerin Türk milletini nasıl yok etmek istedikleri hurafeleriyle, ordunun tehdit algılamadaki üstün yeteneği sayesinde ortaya çıkan beka sendromuyla afyonlanmış bir toplumun, Türk'ten başka dostunun olmadığına inanması, hatta -Özal döneminden sonrası için söylersek- "babasına" bile güvenmemesi refah şovenizminin ve yabancı düşmanlığının üzerinde yeşereceği verimli bir topraktı. Son zamanlarda gündemde olan Ermeni Soykırımı Yasa Tasarısı tartışmalarının ortasında Çiller kalkıp "Ermenileri ülkeden kovalım" derken işte bu zemin üzerinde duruyordu. Ve bu zemin bu ülkede sanıldığından çok daha geniş, harekete geçirilmesi (manipülasyonu) çok daha kolaydır. Fakat –daha önce de vurgulanmıştı- bu süreç sadece uluslararası ilişkilerde değil, ulusiçi bölgeleşmelerde de görülebiliyor. Bir ülkenin bir bölgesi, kendisinin ekonomik, siyasi, kültürel vb. açılardan diğer bölgelerden daha üstün olduğunu ve diğer bölgelerin bu üstünlüğe gölge düşürdüğünü ya da bu üstünlüğün gelişmesini engellediğini söyleyebilmektedir. Bu tür durumların sadece İtalya'da olduğunu düşünmek iyimserlik olacaktır. Egeli işadamlarının, ürettikleri zenginliği Ankara'ya kaptırmaktan rahatsız olarak "mali federalizm" isteklerinde bulunmaları bu durumun tipik bir örneğidir. Aynı şekilde büyük şehirlerde Kürt nüfusunun kaynakların kullanımı konusunda sıkıntı yarattığını düşünüp, "bütün Kürtler gitsin, biz de Kürdistan'a izin verelim" diyen insanın dile getirdiği de tartıştığımız olgudur. Ya da "aslında Avrupa Birliği'ne gireriz, ama şu kara çarşaflılar olmasaydı!" söylemi.

Recep Tayip Erdoğan belediye başkanlığı döneminde İstanbul'a vize uygulamasından söz etmişti. Bu önerinin sonunu bir yana bırakırsak, aslında refah şovenizmi ve yabancı düşmanlığı ile çok benzer etkilere sahip bir başka süreçle karşılaşırız. Bu "toplumsal dışlayıcılık"ta, refah şovenizminden ve yabancı düşmanlığından farklı olarak dikkati çeken nokta, yabancıyı kovmaktan çok, kendini steril mekanlara kapatmaktır. Bu sürecin en somut örneklerini büyük şehirlerde giderek yaygınlaşan site yerleşimlerinde görebiliriz. Özel güvenlik sistemleriyle korunan, kapısından içeri girmek için bile sürüyle formalite atlatmak gereken siteler, modern dünyanın batılı bireyine, yabancıdan, doğuludan, kara kafalıdan kurtulma, onunla ilişkisini koparma olanağı sağlamaktadır. Bu sitelerde yer alan alışveriş merkezleri, spor alanları, sağlık merkezleri vb. bireyin şehir

hayatına katılma gereksinimini de en aza indirmektedir.* Sabah evinden (kalesinden!) çıkan insan, yabancı ile olan ilişkisini yine en azda tutarak özel otomobiliyle işine gider. Ve iş ortamında da kara kafalıdan uzak olmanın mutluluğunu yaşar. Çünkü bu insanların iş yerleri de ancak özel kimliklerle girilebilen, kapısında bir ordu güvenlik çalışanının bulunduğu mekanlardır.(4)

Tüketim kültürünün yaygınlaşmasına paralel olarak yaşanan kimlik patlamasından söz etmiştim. Peki bu kimlik patlaması ortamında bireyler kendilerine hiçbir kimlik edinemiyorlar mı? Yoksa, aksine her birey çok çeşitli kimliklere mi sahip oluyor? Çelişki gibi gözükmekle birlikte, aslında her ikisi de. Yani bu kimlik karmaşası içinde bireylerin birden fazla kimliği içselleştirmesi olası olabiliyor. Ya da tersinden söylersek, patlayan kimlik enflasyonu içinde hiçbir birey kendisine yerleşik, tutarlı bir kimlik edinemiyor. Örneğin; bir yandan dinsel inançlara bağlı olduğunu, beş vakit namazını da kıldığını söyleyen birisi, diğer yandan laik cumhuriyetin yılmaz savunucusu olabiliyor ve bu durumunda hiçbir çelişki görmeyebiliyor. Bu örneğe bir taraftan bakarsak, çok kimlikli bir birey, diğer taraftan bakarsak ne olduğu belli olmayan bir birey görebiliriz. Bu kimlik patlaması ortamının doğuşunda, popüler kültürün de ciddi etkileri vardır. Çünkü baştan bu yana vurguladığım gibi, popüler kültürün en önemli özelliklerinden biri anlık, günübirlik olana yaptığı vurgudur.(5) Bu vurgu sonunda, her tür kimlik unsuru önü alınamaz bir değişim çarkının içinde sürekli değişiyor, bu anlamıyla sabit bir kimlik edinmenin olanakları giderek ortadan kalkıyor. Ve kimlik patlamasının bu karmaşık ortamında hiç de batılı "uygar, çağdaş" düşünceler değil, yine ırkçı-etnisist milliyetçilik boy atıyor.

Bu durumun nedenlerinden en önemlisi, yaşanan kimlik karmaşası ortamında yerleşik kimlikler edinemeyen bireylerin kimlik gereksinimine en etkili yanıtı ırkçı-etnisist milliyetçiliğin vermesidir. Özellikle MHP ve Ülkücü Hareket kimliği, bir çok kapıyı açıcı işleviyle ve herkesin kendisini net bir kimlikle ifade etmek yerine top çevirdiği bir ortamda kararlılığıyla cazibesini arttırmıştır. Yapısı gereği her tür kimlik unsuruyla kolayca eklemlenebilen milliyetçilik, sarkık bıyıklı-takım elbiseli-beli silahlı imajını tümüyle değiştirmese de, farklı imajlar da sunabileceğini göstermiştir. Uzun saçlı, küpeli, rock dinleyen vb. ülkücü gençler bu yeni imajın göstergeleridir. Yani MHP, her şeyin ve herkesin değiştiğini bağıra çağıra ilan ettiği bir dönemde, kendisinin değişmediğini, olsa olsa sadece geliştiğini iddia ederek, toplumun kimlik aranışına yanıt verebilmiş ve bu sayede havada uçuşup duran bir çok farklı kimliği de kendisine eklemleyebilmiştir.

---

* Şehir hayatına katılım oranının düşmesi, sadece site hayatına özgü bir durum değildir. Kanımca şehir merkezlerinden oldukça uzakta ve büyük kampüsler halinde kurulan üniversitelerinde -kimi olumlulukları bir yana- benzer işlevleri vardır.

Havada uçuşan kimlikler arasında belki de en etkilisi pop müzikti. Evet, artık pop müzik de bır kimliğe denk düşmektedir ve bu gerçekten de yeni bir şeydir. Pop müzik, kendi içinde, yaşanan kimlik karmaşasını her boyutuyla gösteriyordu.(6) Bu müzik bir yandan geleneksel değerlerle çelişmeyecek, Türk müziğinin motiflerine de yer verecek kadar yerli, diğer yandan dünya müziğiyle eklemlenebilecek, modern enstrümanları kullanabilecek kadar da evrensel olacaktı. Fakat ortaya çıkan müzik pek de böyle değildi. Yerlilik ile evrensellik arasındaki dengeyi pek tutturamayan pop müzik, bu eklektisizmiyle, omurgasızlığıyla başka kimlik unsurlarına eklemlenmekten kurtulamadı. Bu kadar da olur mu diyebilirsiniz, ama pop müziği kendisine eklemlemede en şanslı kimlik yine milliyetçilik oldu. Televizyonların müzik kanallarında, futbol maçlarında, milli bayramlarda Onuncu Yıl Marşı'nın "modern" uyarlamalarından, yakasında Türk bayrağı rozetleri taşıyan popçulardan, "Ne Mutlu Türküm Diyene" gibi şarkı sözlerinden geçilmez oldu. Fakat pop müziği etkisi altına alan milliyetçilik sadece şarkı sözleriyle ya da popçuların taşıdığı aksesuarlarla da sınırlı değildi. Öyle ki milliyetçilik, popçular arasında kimi zaman paylaşılamamış, kimin hakiki milliyetçi olduğu konusunda tartışmalar yaşanabilmiştir. Yıllarca ülkemizi Avrupa'da nasıl da başarıyla temsil ettiğini duyduğumuz Tarkan, askere gitmek konusunda biraz tereddüt edince, bir başka popçu, Atilla Taş televizyonda "öyle Avrupa'da iki kıvırmakla bir şey olmaz, erkeksen (ya da Türk'sen?) gel de askere git" yollu demeçler verebilmiş ve necip Türk milleti Atilla Taş'ın vatanperverliğini takdir ederken, Tarkan'a da biraz bozulabilmiştir. Neyse ki bu tatsızlık uzun sürmemiştir. Tarkan bir süre sonra ülkesine dönmüş ve "aslanlar gibi" askerliğini yapmıştır. Ve kısa süre önce Tarkan'a küfürler yağdıran Türk milleti, askere gitmemek için kırk takla atan bu "dünya çapındaki popçumuz"a tekrar kucak açmıştır.

Son söz yerine

Görüldüğü gibi kendini batılı kültürel bir milliyetçilik olarak kuran söylem, kendi karşıtı ilan ettiği, eleştirdiği, doğululukla yaftaladığı ırkçı-etnisist milliyetçilikten hiç de bağımsız, apayrı bir şey değildir. Baştan bu yana söylendiği gibi bu iki tip milliyetçilik birbirinden temelde farklı olmak bir yana, işleyişlerinin belirli düzeylerinde birbirlerine gereksinim duyan, birbirlerini doğuran, sahneye çağıran söylemlerdir. Bu anlamda iki söylemi de, milliyetçiliğin farklı karakterleri olarak görmek, milliyetçiliğin ikili karakterinden söz etmek daha anlamlıdır. Bu durumda batılı milliyetçilik söyleminin tüm çağdaşlık, uygarlık, ılımlılık tafralarına karşın, nasıl da ırkçı-etnisist milliyetçiliği harekete geçirdiğini, hatta giderek bir tür kültürel ırkçılığa dönüştüğünü daha rahat görebiliriz. Kendisini "Beyaz Türk" olarak adlandıran ve kendisi gibi olmayanı "kara kafalı", "yabancı" diye kodlayan

bir söylemin, "üstün ırk" söyleminden pek farklı olmadığı, en iyimser haliyle sadece biçim değiştirdiği açıktır.

Notlar

1- Nurdan Gürbilek, *Vitrinde Yaşamak*, Metis Yayınları, Ağustos 1993, 2. Baskı, sy:7.
2- Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, Birikim Yayınları, 1995, 2. Baskı, sy:13.
3- Tanıl Bora, *age*, sy:83.
4- Can Kozanoğlu, *Pop Çağı Ateşi*, İletişim Yayınları, 1995, 5. Baskı, sy:110.
5- Ahmet Oktay, *Türkiye'de Popüler Kültür*, YKY, Ekim 1997, 4. Baskı, sy:28.
6- Can Kozanoğlu, *age*, sy:148.

TÜRKİYE KAPİTALİZMİNİN "AFYON"LU TARİHİ

Ali Deniz TOROS

Türkiye kapitalizmi ulus-devlet sürecinde kapitalizmin genel hareket yasalarına bağlı olarak belirli bir gelişme (eşitsiz ve bileşik) tuttururken, eş zamanlı olarak üstyapı alanlarıyla da belirli bir etkileşim gerçekleşir. Türkiye kapitalizminin toplumsal formasyonu, genel piyasa yasalarıyla birlikte özgül olan üstyapı motifleriyle birarada yoğrulur. Türkiye'nin modernleşme çabaları, ulus-devletleşme, kapitalizmle entegrasyon gibi nesnel gelişme durumları geleneksel olarak eski toplum ve siyaset alanında etkili olan din faktörünün yeniden tanımlanmasını gerektirir. Bu anlamda yazıya kapitalistleşme ve din ilişkisine yönelik genel tespitlerle başlayalım;

- Dinin egemen ideoloji içinde konsolide edici bir motif olması yanında, özgüllüklerin farklı uygulamalarıyla beraber genel bir motife dönüşür.
- Din, egemen ideoloji alanındaki işlevi yanında, aynı zamanda özgül bağlamına göre de siyasi öznelere dönüşebilir ya da yaratabilir.
- Din, verili toplumsal formasyon içinde, bir arada, belirli bir bütünlük çerçevesinde gelişen bir faktördür. Birleştirici, ayrıştırıcı, konsolide edici ya da sönümlenici nitelikler kazanır.
- "Marksist sosyologlar da, tamamen farklı ve çoğunlukla karşıt öncüllerden hareket etmelerine rağmen aynı görüşe (dinin bütünleştirici bir güç ve dayanışma kaynağı olduğu; adt) varmış ve dinin değişime karşı koyan bir kurum olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, din, olduğunu iddia ettiği şeyin ta kendisidir, yani doğa üstü bir dünyanın insanlar katındaki bir ifadesi, ama toplumsal ilişkilerin çeşitli yönleriyle koşullandırdığı ve aynı zamanda da bu ilişkileri koşullandıran bir ifadesi."(1) Dinin materyalist analizinden çok, bugün için önemli olan toplumsal ilişkiler içinde yer aldığı konumdur. Bu haliyle, hem üretim ilişkilerinin etkilediği hem de üretim ilişkilerine belirli özgüllüklerde biçim veren bir faktördür, din.
- Bir diğer özellik de, dinin modernleşmeyle beraber, aydınlamanın etkileriyle ve birey olma bilincinin gelişimi gibi olgularla bakıldığında, din gibi statükocu, idealizme ve mistisizmi koruyan gerici bir fikriyatın toplumsal ilerlemeyle beraber sönümlenmesi gerekiyor. Aksine, varlığını korumanın ötesinde, ayrıca belirli özgüllüklerde bir toplumsal-siyasal yönetim biçimiyle dahi somutlanabilmektedir. "Evrimci bir bakış açısından konuya eğilen yazarların çoğuna göre, dinin belirli bir toplumda gerilememesi ve etkinliğini inatla

sürdürmesi toplumsal ve siyasal gelişmenin başarısızlığına işaret etmektedir. Onlara göre, ekonomik gelişme ve toplumsal değişme hayatın kutsallaştırıcı öğelerden arınmasına ve din-dışı bir düşüncenin doğmasına yol açmaktadır. Özlemlenen ve normatif açıdan olumlu bir anlam yüklenen çağdaşlaşma, (secularization) işte budur."(2)

- Sanayileşmeyle beraber değişen toplumsal yapının bireyin üzerindeki etkisi modern/bilimsel düşünen, aydın bir bilinç yapısını ortaya çıkarır. Doğal olanı budur. Ancak Nur Vergin ve benzer kişilerin düşüncelerine bakılacak olursa, bir ikilemin çözülemediği görülür. Öyle ki; bir yanıyla maddi varlık koşullarının bilincin oluşmasına etkisi olduğunu kabul ederken, diğer yanıyla da oluşmuş bir bilincin maddi varlık koşullarını yeniden belirlediğini, ürettiğini düşünmek gerekiyor. Böylelikle ikilemin ikinci sayılacak ucunu sınıfın iktidardaki durumuyla somutlarsak, iktidardaki bir sınıf, maddi varlık koşullarını toplumsal ve siyasal hegemonya oluşturmak için kitlelerin bilincini belirlemeye çalışacaktır.

  Bu anlamda tarihin nesnel gelişimi idealist-mistik din düşüncesinin sönümlenmesine doğru evrilirken, bu akışı ise iktidardaki sınıfın öznel çıkarları çeşitli ideolojik aygıtlarla yönlendirir, yeniden üretir ve belirler.

- "Modernleşmeyle birlikte sosyal ilişkiler alanında ise, geleneksel roller, statüler, değerler ve kavramlar altüst olmaktadır. Örneğin sahip olunan geleneksel meslekler, önemini yitirmekte; belirli geleneksel öğelerin sağladığı prestij ortadan kalkmakta; sanayileşmenin beraberinde getirdiği değerlere ve kavramlara adapte olunamamaktadır. Giderek sosyal tabakalaşma yapısına, aile, eğitim ve siyasal organizasyon örüntülerine, bilimsel bilgi ve yeni sosyal değerlere karşı bir tutum takınılmaktadır."(3)

Dinsel tepkinin böylesi bir nesnellikten beslendiği bir gerçektir. Bu nesnellikten aynı şekilde muhafazakar, gelenekçi anlayışın da beslendiğini söyleyebiliriz. Ancak bu tepkiselliğin ötesinde, ayrıca modernleşmeyle uyumlu bir yapı oluşturan ve kendi bütünlüğünü bu nesnel gelişmeye uyumlu kılan dinci yapılarda bulunmaktadır. Bu da, ekonomik gelişme ve toplumsal değişimin muhafazakar tepkisinden sıyrılıp, değişimci dinci yapıların olduğunu ve bu değişimci dinci yapıların daha çok kimliklerini yansıtacak olan siyaseti ve ideolojik yaklaşımı önemsediklerini söyleyebiliriz. Bu noktada önemli olan, dinci yapının siyasal çıkarladır, iktidardan faydalanma olanakları ve hatta iktidar hedefleri bulunur. Toplumsal formasyon içinde dinci ideolojik motiflerin baskın olması amaçlanır. Bu yapı içinde de kapitalist üretim ilişkileri, serbest piyasa mekanizması korunur.

Bu nedenle modernleşme-karşıtı bir kesim çıktığında, bunun mutlaka dinci bir grup olacağı anlamına gelmez. Bu olabileceği gibi aynı zamanda modernleşmeyle

uyumlu, uzlaşmacı, bir dinci yapı da olabilir. Her iki yapının da asli çıkarları kapitalizmin nesnelliği içindedir, sadece siyasi çıkarlar değişebilir.

Modernleşme sancıları içindeki Osmanlı'nın ideolojik kimliğini oluşturmakta yaşadığı bunalımlar (yönsüzlük) mevcut siyasal yapıyı ve merkezi iktidarı yapısal dönüşüm için zorlamaktadır.

"19.yy'da hızlanan modernleşme süreciyle birlikte, Mardin'in belirttiği gibi, Osmanlı toplumunun karşılaştığı üç önemli sorun bulunmaktaydı ve bunlar, Osmanlı reformcularının ulus-devlet modeli esasına göre kurmayı düşündükleri devlet girişimine ilişkindi. Birinci sorun, gayri-müslim grupların ulus-devletle bütünleştirilmesi, ikincisi, kenarın müslüman ögeleri için aynı şeyin yapılması, böylece imparatorluğun mozaik yapısının düzenlenmesi; nihayet üçüncüsü, "ulusal topraklar" üzerinde bu "birbirinden ayrı ögeler"in "siyasal sisteme anlamlı katılımda bulunacak" duruma getirilmesiydi."(4)

İktidarın toplumsal ve siyasal hegemonyayı yeniden kurmak konusunda yaşadığı çelişkili özellikler, hem ulus-devlet kimliğini oluşturmaktan hem de iktidarın siyasal ve ideolojik karakterini belirlemekte karışıklık yaşanır, Osmanlı'nın yenileşme süreci tıkanır. Bu tıkanma doğal olarak dönemin siyasal kadrolarının yaşadığı tıkanmayla beraberdir. Siyasi kadrolar batılılaşma düşüncesinin yararlarını amaçlarken, aynı zamanda toplumsal özgüllüğü de göz önünde bulundurmaları gerekirdi. Ancak, bu çelişkili bir durum da doğuruyordu; çünkü modernleşmeyle beraber gerçekleştirilecek reformları verili toplumsallığa uyumlulaştırmak güçtür. Geleneksel-tutucu yapı, reformların hızını keser. Bu engele dönemin yeteneksiz ve donanımsız kadroları da eklenince toplumsal değişim yavaşlar.

Böyle bir durum karşısında, ulus-devletleşme tıkanıklığı sonucunda Osmanlı'nın net bir kimlik edinme olanakları kısıtlanır. Ulus-iktidar toplumsal ve siyasal yeniden yapılanmaya dair somut hedefler belirlenemez. İktidar, eklektik ve öykünmeci bir siyasal-ideolojik yapı oluşturur. Bu dönemin siyasi özneleri, kuramsal bir temel kurmadan ve siyasetin toplumsallaşma olanaklarını sağlamadan modernleşme dinamiğini tekil ve dar alanla sınırlamıştır. Siyasetin merkezinde padişah dışında başka bir dış odak yer almamaktadır. Ne bir toplumsal grubun ne de bir siyasal hareketin talepleri merkezi iktidarın politikalarına etkide bulunamıyordu. Osmanlı iktidarı "eski" ve "yeni" arasında sıkışmışken bu gidişattan hoşnut olmayan kesimlerden dinci yapıların ise bu dönemin dışlayarak Osmanlı iktidarının "gavurlaşma" etkisinin içine düştüğünü anlatır.

"Türkiye'de Tanzimat'tan 1860 ve 1870'lerin Genç Osmanlılarına, 1908'in Genç Türklerine ve Kemalist harekete kadar "yukarıdan aşağıya" işleyen bir

siyasal değişim süreci görülmektedir. Başlangıçta askeri alanda geliştirilmeye çalışılan reform hareketleri daha sonra idari alana kaydırılmıştı. Özellikle II. Mahmut döneminde, "batılılaşma"nın tek kurtuluş yolu olduğu algılanmaya başlanmış ve bu yönde ilk hareketlere geçilmişti. Ön plana çıkan düşünce; "bozulan düzenin onarımında tek çıkış yolu Batılı bir toplum gibi olmak" idi."(5) Buna bağlı olarak Osmanlı devletinin önüne koyduğu modernleşme süreci, Türkiye Cumhuriyeti'nin "burjuva devrimi" öncesine dair yeniden yapılanma adına atılan ilk adımlarıdır. Ancak, Osmanlı'da başlayan ilk modernleşme çabaları ne ekonomik birikimin arttırıldığı bir yeniden kuruluşla (sanayi devrimiyle) temeli atılmıştır ne de geleneksel ve tutucu olan siyasi yapının yeniden oluşturulmasına gayret verilebilmiştir.

Yapılabilen en iyi şey; "Osmanlı'da 19. yüzyıldan itibaren kutsallığın yitirilişi anlamında başlayan normatif laikleşme hareketi Tanzimat döneminden itibaren devletin siyasalarının temel islami kurallara uydurulması zorunluluğunun duyulmamaya başladığını ve bu siyasalarda da en önemli ölçütün akıl olduğu beyan edilmiştir."(6) Bu durumda Osmanlıdaki modernleşme sürecine eski toplumun kurulu yapısı içinde yer açılmaya çalışılır. Kuşkusuz bu yer dar gelecektir.

Kapitalistleşme sürecinin ilk dönüşümleri yapıya dair alanda değil, daha çok üstyapısal alanda gerçekleşir. Merkezi iktidar kapitalizmle entegrasyonu ekonomik süreçlerden önce, ilk elden toplumsal yaşamı yeniden kurmakla sağlamaya çalışıyor. Ulus-devlet organizasyonu "yukarıdan aşağıya" biçiminde örülüyor.

Kuruluş döneminin sancıları içinde kıvranan yeni ülkenin, yeni bir toplumsal-siyasal yapı oluştururken eskiye ait zeminde oluşturulacak olan toplumsal bütünlük de, özellikle din konusunda belirgin gerilimler doğuracaktır. 1923 devrimleriyle birlikte merkezi iktidar ile dini kesimler arasında yaşanan gerilimler 19. yüzyıldaki gerilimlerle benzerlikler taşır. Merkezin siyasal yönelimleriyle bazen uyuşmayan dini kesimler merkezden uzaklaştırılırken, bazı dönemlerde de, aksine merkez, iç konsolidasyon için bu kesimleri can simidi olarak kullanır.

Kurulan yeni Cumhuriyetin ideolojik kimliği muğlak bırakılırken, kuruluş döneminin eklektik ideolojisi yapıyı oluşturuyordu. Bu dönem için asıl olan ideolojik motif; laik olmakla dinci olmak arasındaki çelişkiyle tanımlanıyordu. Laik olmak; batılı, çağdaş, ilerici ve "solcu", dinci olmak; gerici, tutucu, "sağcı" gibi sıfatlarla tanımlanırdı. Kemalizmin altı oku arasındaki halkçılık ilkesi de, toplumsal yapıdaki sınıfsal ayrışmayı örtüp, Türkiye toplumunun "sınıfsız, imtiyazsız" bir yapıya sahip olduğu öne sürülür.

Cumhuriyetin kuruluş döneminde merkezin yukarıdan müdahalesi toplumsal gündelik yaşam içinde din ile yoğrulmuş sosyal-kültürel yapıyı değiştirmekle somutlanır. Halifelik, saltanat, tarikatlar, dini cemaatler, giyim-kuşam, saat, takvim, yazı vb. her türlü islami motifin bulunduğu alanlar temizlenir. En sonunda din ve devlet işleri birbirinden ayrıştırılır. "Kemalist modernleşme cehdi içinde hakim görüş, dini, tarihe gömülmüş bir çağdışılık olarak değil, her şey gibi modernleştirilmesi gereken bir olgu olarak gördü. Din, hurafelerden arındırıldığında, toplumsal ahlakı ve vicdanları 'tertipleyecek' bir kurum olarak iş görebilirdi."(7)

Bu durumda geliştirilen laiklik modeli; "her ne kadar çelişkili görünse de, islamiyet'de dini devletten ayırmanın olanaksızlığı dinin devlet bürokrasisine bağlanarak kontrol altıda alınmasıyla sonuçlandı. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir çok kurumu, çeşitli Batı yasalarının toptan benimsenmesi dahil Batı modeline göre oluşturulduğu halde Hristiyan kilisesiyle karşılaştırılabilecek özerk bir yapının islam için yaratılması yolunda bir çaba gösterilmedi."(8) Bu model sayesinde hem Batılılaşmaya uygun bir toplumsal yaşam kurmayı hem de dini bu yaşam içinde denetlenebilir bir yerde tutarak laiklik oluşturulur. Bununla beraber, siyasallaştırmanın temel dinamiği de bu model ile kurularak benimsetilir. Dönemin bütün kurumları ve örgütleri Laikliğin korunması için uğraşır.

Cumhuriyet dönemi ve kadroları Osmanlıda başlayan modernleşme "hareketlerini" kuruluş döneminde, güçlü ve kurucu bir iradeyle gerçekleştirmeye koyulur. Bu anlamda, Osmanlının Jön Türkleri, İttihatçıları vb. kadrolar diğer modernleşme yanlılarıyla beraber, Cumhuriyet döneminin ortaya koyduğu güçlü ve kurucu iradeyi uygulayamadılar. Osmanlı döneminin kadroları "batıcılık-islamcılık-türkçülük" gibi akımlar içinde eklektik ve muğlaklık içinde belirsizlik yaşarken, Cumhuriyet dönemi kadroları bu anlamda muğlaklığa sahip değillerdi. Yol açıktı, hedefler belirlenmişti, ülke koşullarıyla kitleler cumhuriyetin yönelimleriyle buluşmuşlardı.

Örneğin; "Ziya Paşa ve Namık Kemal ümmet veya dini cemaat kavramı yerine anavatan ve vatanseverlik kavramlarını geliştirmişler; Ziya Gökalp ise din ve devlet ayrılmasının etkili bir savunucusu olarak ortaya çıkar; Genç Türkler, Ziya Gökalp'in etkisinde devletin temeli olarak islamın yerine milliyetçiliği yerleştirirler, buna karşı çıkan Yusuf Akçura ise üç tarz-ı siyaset ile; Osmanlı ulusu yaratmak, islamcılığa dayanan bir devlet kurmak, etnik temele dayalı bir Türk siyasal milliyetçiliği oluşturmak"(9) gibi görüşler ulus-devletin yeniden kurulma yönelimlerini kaotik ve belirsiz kılıyordu.

Kemalist dönemde, ulus-devlet organizasyonunun sağlanması için öznenin kurucu iradesine aşırı yüklenilir. Türkiye kapitalizminin birikim süreçleri; devletin ekonomik alanı kuvvetlendirmesi ve iktidarın da toplumsal yaşamı modernleşmeyle beraber "eski" olandan temizlemesi sayesinde kalkınmacı, sosyal-darwinist, yönelimler benimsenir.

Ulus-devlet olma süreci içinde iktidarı istikrarlı bir yapıya kavuşturmak için Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yönelimleri netleştirilmeliydi. Kemalist iktidarın en önemli katkısı bu yönelimi netleştirmesidir. "Kemalist bürokrat-elit kadro, ulus-devlet modeline ilişkin girişimlere radikal bir boyut kazandırdı. Her şeyden önce Osmanlı reformcularının girdikleri açmaza kemalistler girmedi; yani modernleşerek geleneksel düzeni ihya etmek gibi bir mantığa sahip çıkmadı; aksine geleneksel düzeni bütün öğeleriyle yadsıyıp, yepyeni bir toplum kurmaya yöneldiler."(10)

Bu dönem içinde kemalist iktidar, dini toplumsal ve siyasal alan ile ilişkisinde bir takım reformlarla yeniden tanımlar. Buna göre dinin kamusal alanla olan ilişkisi ayrıştırılmış, bu durum; "islamı tamamen elimine etmek, onun toplumsal köklerini kurutmak gibi bir boyut içermemekteydi; tersine, islamın ulusal kültür ve toplumsal hayatın kaynaklarından biri olarak kalmasına olanak tanıyıcı nitelikteydi. Kemalistler sosyal yapının farklılaşmasına bunun için önem veriyorlar ve farklılaşmış bir sosyal yapıyı islamın siyaset, hukuk ve eğitim alanlarından ayrılıp, bireylerin özel bir meselesi haline gelmesinin ön koşulu sayıyorlardı. Bir başka deyişle, kemalist reformların amacı, islama rasyonel ve modern bir içerik kazandırmaktı."(11)

Ümit Cizre; Cumhuriyet dönemi boyunca devletin her alana olduğu gibi, dini alana da müdahil olduğunu ifade ederken haklılık payı vardır. Ancak, bu görüş daha çok, devletin her alanda var olmasına dönük bir eleştiri de içeriyor, böyle bir devletin toplumu ve bireyi yok saydığını düşünüyor. Oysa ki, kapitalistleşmenin bir ucundan yakalamış olan bir ülkenin devleti uluslaşma, iktidar olma, ekonomi-politiği oluşturma gibi temel sayılacak adımları atması gerekir. Doğal olarak, böyle bir geçiş dönemi devletin her alana müdahil olmasını ve yapılandırıcı olmasını zorunlu kılar. Cizre, bu dönem içindeki Türkiye iktidarının dini alanı yeniden biçimlendirdiğini, laiklik modeli ile dini öğeleri bir yanıyla merkezi iktidardan uzak tutarken, aynı zamanda iktidarın denetleyebileceği bir sınır içinde de dini alanı tutmaya çalışır. Böylelikle iktidar "kamusal alan" ile "siyasal alan" ayrıştırmasıyla dinin hangi alana ne kadar esneyebileceğini, konjonktürel olarak dini salınımların nasıl gerçekleşebileceğini düzenlemeğe çalışır. "Ne var ki, devletin seçkinlerinin muhalefeti bertaraf etmek, esasen de rejimi sağlamlaştırmak adına islamı kullanma biçimi batılı anlamda Laikliği aşıyordu. İslam kamusal

siyaset alanından, men edileceğine, siyasetin merkezine yerleşmiş, Laiklik ise içi ancak siyasetle doldurulan bir kavram haline gelmiştir."(12)

Öyle ki, siyasal süreçler içinde günümüzdeki dini unsurların konumunun merkezin denetiminden göreli olarak uzaklaştığını/bağımsızlaştığını söylemek mümkün. Türkiye'deki siyasal hegemonyada beliren çatlaklar, dinci hareket ya da milliyetçi hareket tarafından siyasal çıkarlar adına genişletilmiştir. Dinci hareketin, toplumsal meşruiyetinin siyasal ve örgütsel kanallarla genişletilmesi, iktidarın mevcut siyasal istikrarı sağlamakta yaşadığı bunalım ve kadro yetersizliği, varolan partilerin siyasal güveni yitirmeleri, yeni ve muhalif bir siyasi söylem sayesinde dinci hareketin kitleselleşebilme olanakları artar.

Cumhuriyet döneminin kemalist devleti, üstlendiği misyon ile hem sermaye birikim süreçlerini oluşturmak hem de siyasal-toplumsal alanları yeniden düzenlemek için kolları sıvar. Bu misyon içimdeki Türkiye'nin taze ulus-devleti, bir dini kimlikle tanınmak yerine ulusal olan bir kimlikle tanınmayı yeğler. Öyle ki, "Benedict Anderson'un kavramlarıyla Batı tarzı bir aydınlanma öngören Kemalist proje bireylerin, kendilerini bir ulusun parçası olarak "tahayyül etmelerini" ve "muhayyel" bir Türk toplumuyla özdeşleşmelerini sağlama gibi zor bir görev üstlenmişti."(13) Bu görev, ulus-devletin ulusal olana siyasal ve ideolojik planda daha fazla eğilmesine neden olacaktır.

Tek Parti dönemi, kemalist burjuva devrimlerinin tamamlanmasıyla, artık burjuva "atılımların" içerde sindirilmesi üzerine dışa kapanmacı, sınıfların varlığını reddeden bir yapı içinde, burjuva ideolojisinin özgül yeniden üretimi olan kemalizmin belirgin bir ideolojik eksene oturtulmaya çalışıldığı, devlet siyasetinin buna göre belirlendiği, toplumun altı ok esasına göre yapılandırıldığı dönem içinde, otoriter-devlet güdümlü bir sermaye birikim süreci planlanır.

"1940'ların ortalarından itibaren milli din politikasında yeni bir safhaya girildi: Din milli ahlakın resmi bir vecibesi olarak kurumlaşmaya başladı. Devlet dine daha sistemli ve fazla yatırım –her manada- yapmaya başladı."(14) Kurulmuş ve inşası sürecek olan yeni ulus-devletin toplumsal bütünlüğünü sağlamak adına devlet, tarihe ve geleneğe dair olan din motifini yeni yapılanma içinde kullanır. Devlet, ulusal iktidarın kurumsallaşmasında ve modernleşme sürecinde dinin devletin denetim alanı içinde olmak üzere yer alması sağlanır.

Cumhuriyetin kuruluş döneminin yenilenme ve modernleşme süreci, dinamiği, tek parti döneminde artık konsolidasyon sürecine evrilir. Merkezi iktidar, ulus-devletleşmeyi, Laiklik modelini, pozitivist toplumsal ve siyasal felsefeyi oluşturan kemalizmi, vb. temaları çok partili döneme kadar işleyecektir. Kemalizm düşüncesi

bu nesnellik içinde geliştirilir. Cumhuriyetin ideolojik yönelimleri ve toplumsal formasyon altı ok esasına göre belirlenir.

"Cumhuriyetçi elit, Osmanlıdan devralınan toplumun yeniden örgütlenmesini sağlamak ve yeni toplumsal örgütlenmenin temelini "millet"e dayandırmak; milleti de dinsel olmayan öğelerle belirlenen bir kavram olarak ele almak eğilimindeydi. Böylelikle devletin millet tarafından oluşturulduğu kabul edilirken, millet kavramına kazandırılan yeni içerik sonucu devlet ve din birbirinden ayrılmaktaydı."(15) Bu düşünce ile Laiklik modeli oluşturulurken, siyasal ve toplumsal alandan dinin etkisi soyutlanıyordu. Kavramların yeniden tanımlanması sonucunda, ulus-devlet iktidarı, toplumsal bilincin yaratılmasına özellikle altı ok esaslarıyla yön veriyordu. Bu, iktidarın konumunun netleşmesini, toplumsal ve ulusal kimliğin belirgin bir sınıfın çıkarları etrafında tanımlanmasını sağlıyordu.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren din, kurulan hükümetler ve devlet idaresi tarafından Laiklik tanımıyla açımlanır. Bu tanım; "Din ve devletin birbirinden ayırma, milli devleti kurmanın ilk ve zorunlu adımı görülen bu ilkenin yerine dinin, yalnızca bireysel inanç alanıyla sınırlı olacağı düşünülmüştür."(16) Bu tanımla devlet ve din toplumsal ve siyasal alanların kurulmasında ayrışır. Doğal olarak, din, sekularist bir tarzla, bireyin tanrı ile olan ilişkisine indirgenir. Oysa Türkiye'nin toplumsal formasyonu ve islam dininin sosyal özellikleri bireyin "iç dünyasına kapanması" gibi bir bireyleşmeye sahip değildir. İslam, bireyin bir cemaata dahil olmasını ve bu cemaatle birlikte cemaatin özel siyasal-sosyal çıkarlarını savunması zorunlu kılınır.

"Dini-sosyal organizasyonlar olarak tarikatların rolü... belirgin hale gelmiştir. Tarikatı, bir dini kurum; bir sosyal örgütlenme yahut sosyal bir hareketin, ihtiyaçlarına, ideallerine tercüman olan bir kurum olarak ele alabilirsiniz. Tarikat inançlarıyla sosyal ihtiyaç ve hedefler arasında bir paralellik ve bir dayanışma bulabilirsiniz. Belli bir sosyal sisteme tercüman olduğu, onun ihtiyaçlarını aksettirdiği için, tarikatlar şehirde, kırsal sektörde yahut göçebe toplumlarda, farklılık göstermiştir."(17) Osmanlı dönemine dair bir organizasyon şekli olsa da, asıl olarak islamiyete içkin olan tarikat örgütlenmesi, cumhuriyet döneminde de benzer bir sosyal organizasyon niteliğini sürdürüyor. Çünkü sosyal-siyasal yaşam içinde üretilen ilişkiler, aynı zamanda dini normlarla ve geleneklerle de biçimlendiriliyor. Bu biçimlendirme doğal olarak toplumsal kültürün de etkilenmesine neden olmaktadır.

Bu durumda cemaat organizasyonu, Türkiye'nin genel siyasal süreçlerine kendi çıkarları doğrultusunda müdahalede bulunmayı, gerektiğinde siyasal temsiliyeti bir siyasal yapı formunda üstlenmeyi gözetir. Böyle olunca, din ve devletin ayrışması söz konusu değildir. Hatta kimi dönemlerde devlet dini denetimi altında tutarken, iş tersine dönüp din devleti "denetler" hale gelebiliyor. Türkiye kapitalizminin siyasal

organizasyonunda istikrarlı bir yönelim tutturulamayınca, belli zamanlarda doğan siyasal temsiliyet krizi, merkezin kenarında kalan kimi siyasi özneleri siyasal organizasyonun odağına yerleştirebiliyor.

Bir diğer öğe de, din ve devlet ayrışması aslında ülkenin siyasal kimliğinin tanımlanması adına da önemlidir. Çünkü laiklik ilkesi ile Türkiye din devleti olarak değil, laik bir Türk devleti olarak tanımlanacaktır. Bu tanımlama doğal olarak ulusal temelli bir aidiyeti belirtecektir. Toplumsal bütünü homojenleştirici bir üst kimlikde toparlama amacı güdülür. Bu amaçla kurulan Halkevlerinin ilk görevleri arasında ulusal bilinci yaratmak ve ulusal kimlik oluşturmak yer almaktaydı. Afet İnan'dan aktarıldığına göre Mustafa Kemal din hakkında şu ifadelerde bulunuyordu; "...din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyleyenler vardır. Fakat biz, bizim gözümüz önündeki Türk milleti tablosunda bunun aksini kabul etmekteyiz. Türkler, islam dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Bu dini kabul ettikten sonra, bu din, ne Arapların ne aynı dinde bulunan acemlerin ve ne de sairenin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine tesir etmedi. Bilâkis, Türk milletinin milli bağlarını gevşetti; milli hislerini, milli heyecanını uyuşturdu."(18)

Soğuk savaş döneminin dünyada yarattığı ideolojik bloklaşma, Türkiye'nin de bu bloklaşma içinde emperyalizmden yana durması, ülke içi siyaset ve ideolojinin geleneksel ideolojik motiflerle daha fazla işlenmesine neden olur. Çok partili dönemle ülke içindeki siyasallaşma toplumsal kesimlerini de yaratır. İthal ikameci ekonomi uygulamalarıyla beraber, 27 Mayıs müdahalesiyle de iç siyasetin merkezde toplanması ile askerin de ülkenin siyasal yönelimlerinde etkin olduğunu/olacağını gösterir.

"Gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet dönemlerinde reform girişimlerine gösterilen dirençler, sadece kanlı silahlı ayaklanmalara yol açmakta kalmadı. Siyasal iktidar mücadelesinde islamcı kenar muhalefetin bir oy potansiyeli olarak görülmesi, iktidar mücadelesine katılan elit grupların bu potansiyelden yararlanmayı adeta bir strateji haline getirmeleri sonucunu doğurdu."(19) Özellikle bu durum çok partili döneme girildikten sonra daha çok kullanılır oldu. Din burjuva siyasetin popülistleşmesiyle beraber kitleselleşmek adına rağbet edilen bir alan haline gelir. Çok partili döneme değin, bir türlü "merkezle" uyumlu olamayan ve kenarda kalan dini kesimler ile şeriat yanlıları DP alternatifiyle beraber muhalefetlerini arttırırlar. Özellikle CHP üzerinde yoğunlaşan büyük muhalefet DP'nin başarısıyla birlikte hükümete yerleşir. Bu dönem içinde DP üstlendiğini düşündüğü siyasal temsiliyeti somut politik uygulamalarla güçlendirmeye çalışır; "kenarın desteğini kazanarak siyasal liderliğin bürokrat-siyasal elitten, ekonomik elite geçmesini sağladı; islamı ve geleneksel kırsal değerleri "meşrulaştırdı".

Nitekim, ezanın tekrar arapçalaştırılmasından, okullara yeniden din dersleri koymaya; radyoda kuran okutmadan imam-hatip okullarının sayısının arttırılmasına; cami inşaasının yaygınlaştırılmasından, kuran kurslarının açılmasına kadar bir dizi uygulama DP döneminde yapılmıştır."(20)

"DP'nin asıl başardığı, ülkenin resmi siyaseti bağlamında islama ve geleneksel kültüre meşruiyet kazandırmak olmuştu. Tek parti hakimiyeti siyasetle kültürü görmezden gelirken, DP ideolojik olmaktan ziyade pratik nedenlerle kültürel öğelere yeniden yer açtı."(21) Bu zamana kadar merkezden, siyasal alandan ayrıştırılmış halde tutulan din, kültürel ve toplumsal girdilerle DP aracılığıyla merkeze çekilir. Merkez dışında iken, dinci hareket siyasetin dışında değildi, elbette. DP'nin merkeze çekmesi de ilk kez siyasallaştırmıyordu. Cumhuriyetin kuruluş dönemine ait olan bir siyasal ayrıştırma (dualizm), din ve devlet ayrımı somut olarak bozuluyordu ve din merkezde somut siyasi bir konum elde ediyordu.

Bu ve benzeri politikalar sonucunda merkezi devlet siyaseti, yerleşmiş bürokratik gelenek ve ordunun bu yapı içindeki modernleşmeci etkileri, DP hükümetinin devlet siyasetini bulaşık/eklektik hale getirmesine engel olur. 27 Mayıs müdahalesinin hazırlanıp uygulanmasına zemin sağlar. Oysa, çok partili dönem ile beraber Türkiye kapitalizminin yeniden yapılanması ve dünya kapitalizmine entegrasyonu, soğuk savaş dönemi içinde ideolojik-siyasi tahkimatın gerçekleştirilmesi hedeflenir. Bu hedef güdülürken, geleneksellesmiş devlet ve siyaset kurumlarının bir anda gerici kadrolarla donatılması, geleneksel siyasal çizginin bulaşık kılınması, Atatürk'ün kurduğu partinin bir anda halkın siyasi değerinden düşmesi (bu aynı zamanda devlete güvensizliği de doğuracak kaygısı besletir) gibi nedenler askeri müdahaleyi hazırlar. Türkiye'nin dışa dönük olarak ideolojik zeminini sağlamlaştırması önemlidir, bunun yanında iç siyasetin de kalkınmacı ve denetlenebilir demokratikleşmeyle güçlendirilmesi için bürokrat-asker ve aydın grupları sürece katkı sağlarlar. 1961 anayasası hem ordu ve devletten hem de toplumdan destek alır.

Çok partili dönem ve ardından 1961 anayasası ile gelişen süreç Türkiye'nin toplumsal dinamiklerinin siyasallaşmasını arttırır. Merkezi iktidar gücünü pekiştirir, resmi ideolojiyle uyuşmayan diğer siyasal yapıların da toplumsallaşmasına olanak sağlanır, dinci hareketin, milliyetçi hareketin ve sosyalist hareketin toplumsal kanallar yakaladığını ve siyaset alanında yer aldığını görürüz. "Siyasi muhalefetin toplumsal sınıflar etrafında örgütlenme eğiliminden tedirgin olan laik devlet, komünizmin önünü kesmek için dini, laikle bağdaşmayacak şekilde kullanma yoluna gitti."(22) Dönemin sağladığı siyasallaşma daha çok sosyalist hareketin önünü kesmek için iktidar tarafından kimi esnemelerin doğmasına neden oluyordu. Dinci hareketin siyaset alanını merkeze kadar genişletebilmesi, iktidarın asli niyetiyle örtüşüyordu.

Toplumsal bütünün alanları devlet tarafından merkezi olarak doldurulduğu bir dönemden çıkılıp da çok partili döneme geçişle, geleneksel devlet otoritesi belirli alanlarda belirli bir gevşeme sağlayacaktır. Siyaset burjuva sınıfı için de grupsal özel çıkarları amaçladığından, din alanı da grupsal çıkarların içine dahil edilir. Devlet denetiminde biçimlendirilen din, çok partili dönemle beraber, devlet otoritesinden sıyrılma olanağı yakalar.

Bu dönemin önemli siyasal oluşumu (dinci hareket adına) Milli Selamet Partisidir (MSP-1972/1981). "Diyebiliriz ki, Türkiye'nin modernleşme sürecinde MSP hareketine kadar dinsel muhalefet kendi elit kadrosuyla ve kendi sosyo-ekonomik tabanıyla tek başına varlık gösterememiştir. Gerek Osmanlı İmparatorluğu, gerek Cumhuriyet döneminde dinsel muhalefet, görünüşte batılılaşmaya karşı tepki biçimi olarak kenar muhalefetle özdeşleşmiş, daha çok "sınıfsal" muhalefetin kılıfı olarak kullanılmıştır. Böylece, MSP ilk kez, bir yandan kemalist elitin karşısında ikinci bir merkezin temsilciliğini üstlenirken öbür yandan geleneksel kitlelerin siyasete katılmasının; bu kitlelerin kimlik krizi çözmesinin; sanayileşmenin doğurduğu sosyo-ekonomik yoksunluk duygularını gidermenin; bunların ötesinde islami siyasal ideolojiye seküler sistem içinde meşruluk kazandırmanın aracı olmuştur."(23)

Buna karşın, dönemin islami sözcüleri MSP'nin siyaset alanında yer almasının sakıncalar yaratacağı görüşündeydi. MSP'nin siyaset alanı içinde değilde, toplumsal alan içinde düşünsel meşruluğunu kurması ve buna göre de toplumsal hegemonyayı yaratmasının doğru olacağı kanısındaydı. Öyle ki; içinde MSP'nin kurucularının da olduğu (N. Erbakan, K. Özal, F. Adak, H. Aksay) Nakşibendi tarikatının şeyhi Mehmed Zahid Efendi, 1970 yılında Hamid Algar ile yaptığı söyleşide MSP için şunları söyler; "Müslümanların siyasete katılması bir hata idi. Türkiye'de mevcut koşullarda islami siyasal otoriteyi restore edecek herhangi bir girişim, başarılı bir sonucu garanti olmayan kan dökümüne yol açar. Buna karşılık, en iyisi islami toplumu "gayri resmi" bir şekilde yeniden kurmaktır ki, bu, eninde sonunda ve kaçınılmaz olarak islami devleti doğuracaktır. Her şeye rağmen, MSP-en azından ilk şekliyle- ima ettiği siyasal fikirleri kesinlikle dışında bulunmadığı bu sosyal sürecin tali siyasal bir öğesi olarak görülebilir.(24)

MSP'nin düzenin mevcut siyasal alanına girmesinin, islami düşüncenin toplumsal meşruiyetini sağlamayacağını, aksine merkezi siyasete uyumlu kalınarak gerileyeceğini düşünen tarikat çevreleri, MSP'nin bu alandan çekilmesini önerirler.

Ali Yaşar Sarıbay'ın aktardığı kimi noktalarla bakılacak olursa, sünni tutumla, şii tutum arasındaki farklarla siyasetle ilişkilenme biçimi ortaya konmuş olacak; "islamın sünni konunun şii kolundan farklı olarak, devlet karşısında muhalif bir öge olarak bağımsız örgütlenmesinin olmamasıdır: Sünni islam her zaman yönetenlere meşruiyet sağlayan, şii islam ise muhalif geleneği temsil eden bir

ideoloji olarak işlev görmüşlerdir. Bu özellikleri, bulunduğu "düzende" "muhalif" bir ideoloji olarak çalışsa bile, sünni geleneğin radikal bir tutum takınmasını önlemektedir. İkincisi, MSP'nin "şanlı tarih hastalığı"na yakalanarak değişimin doğurduğu problemlere yanıt verecek bir ideolojiyi formüle edememiş olmasıdır: Şanlı geçmiş, yüce manevi değerler, dayanışma ve yardımlaşma ruhu, problemin hal çareleridir. Gerçi, ağır ve milli sanayi hamlesi" gibi "maddi" çarelerde önerilmektedir, ama bunun "maneviyatla" çelişkiye düşmeden nasıl gerçekleştirileceği somut bir şekilde açıklanmamaktadır."(25)

Aynı çalışma içinde, Ali Yaşar Sarıbay'ın Türkiye'de islamın yükselişine neden olarak sıraladığı başlıkların yerinde ve doğru olduğunu düşünüyorum. Bunlar;

a) Türkiye'de islam hep bireysel alana sıkıştırılırken, batıda ise bunun belirli zamanlarda, özellikle siyasal alana kadar taşındığı görünmektedir. Türkiye'de de benzeri şekilde islamın "yeniden canlanmasının" nedenleri arasında batıdakine benzer bir yönelim olduğu söylenebilir.

b) Merkezci-elitist yönetimin izlediği siyasal programın sosyal ve siyasal yapıda doğurduğu kimi boşluklar, islami akımlarca doldurulmaya çalışılır.

c) Ş. Mardin'in de belirttiği gibi, mevcut siyasi yapıda açılan gedikleri kendine göre doldurmaya çalışan islami kesim, artán nüfusun geniş bir kesimini oluşturan gençlerin bir ideolojik kimlik altında toplanmasını sağlıyor ve bu geniş kesimi toplumsal alanda genişleme olanağı olarak değerlendiriyor.

Üçüncü seçenek içinde, liberal ve marksist çevrelerin de etkin olmaya çalıştıkları biliniyor. İslami kesimin toplumsal alan içinde daha fazla etkin olması, diğer iki akımın bugün için zayıf olmasına bağlanabilir. Aynı zamanda, sünni akımın düzenin sınırlarını zorlamayacak bir alanda siyaset yapması, yeni gençlik kesiminin bu alana yönelmesinde tehdit edici bir öğe bulmayan bir merkezi iktidar, bu durumdan konjonktürel olarak yararlanmayı düşünür. "Bu açıdan, islam, bir yandan tarikatlar aracığıyla esas olarak sosyal süreç içinde; öbür yandan siyasal parti aracığıyla siyasal süreç içinde seküler yapıları bazen zorlayabilmektedir."(26)

1970'lerden 1980'li yıllara doğru yol alındığında dinçi hareketin, milliyetçi-muhafazakar bir siyasal hatta oturduğu görülür. Soğuk savaş dönemin etkileri ve reel sosyalizme olan ideolojik karşıtlık, düzenin sağ unsurlarını bir araya toparlamıştır. Düzenin tekleştirici siyaseti anti-komünizmdir. Böylelikle dinci hareketin milliyetçi çizgiyle yakınlaşması dönem itibarıyla güçlü bir sağ cepheyi yaratır.

Dinci hareket ile milliyetçi hareketin ideolojik zemini egemen ideoloji alanıdır. Her iki kesimin sınıfsal temeli belli ve aynı olsa dahi sonuçta siyasi program itibarıyla ayrışıyorlar. Her iki hareket ayrışırken ideolojik olarak ters düşmeden, daha çok konjonktürel olarak devletle olan ilişki, ordu karşısındaki tutum,

uluslararası kapitalizmle entegrasyonun özgün yaklaşımları gibi konularda farklılaşmaları doğabilir. Ayrıca İran islam devriminin ardından bu ülke ile kurulan ilişkiler, Türkiye'deki dinci hareketin belirli gruplarını islam düşüncesi etrafında ideolojikleştirmiştir. Aynı durum milliyetçiler için de "Kafkaslar" ve "Balkanlar" üzerinden tarif edilebilir. Bu da, uluslararası durum ve Türkiye'nin etkilenimiyle beliren sonuçları doğurur.

"Yüzyıl dönümündeki ilk-islamcılığın milliyetçiliği "ırkçılık/kavmiyetçilik" sayarak reddeden mirası canlanmaya başladı. 80'lerde, geleneksel "ümmiyetçi" tahayyülü diriltme çabasından fazla olarak, modern islamcı entelektüeller milli devlet ve milliyetçilik, modernizm ve modernlik belasının asli önemdeki unsurları olarak sorgulandı."(27)

Dinci hareketin milliyetçi siyasi hattın belirleyici alanından ayrışıp, kendi siyasal hattını oluşturması, milliyetçi motiflerden bağımsızlaştığı anlamına gelmez. Aksine, bu kez de dinci hareket milliyetçi motifleri siyaset alanına dahil etmiştir. Kitle siyasetinde dinci hareket, milliyetçi temaları işlemiştir. Özellikle bunun 80'lerden sonra ve en fazla da 90 sonrasında ortaya çıktığını söylemek mümkün. "İslamcı söylemde görülebilen ırkçılık münhasıran gayri-müslim milletleri hedef alıyor. Örneğin kürtlerle ilgili herhangi bir ırkçı imanın islamcı söylemde yeri yok. Ancak "islam millet (ler)i/ümmeti" hakkında saf bir "enternasyonalizm" tasarımının varlığından söz edemeyiz, zira Türk islamcılığının ana damarı ve RP'nin ümmetçiliği bariz biçimde Türk-merkezlidir.(veya Türkiye-merkezlidir)."(28)

Osmanlı hilafet mirasına dayalı bir müslümanlık ve bu geleneğe karşı duran müslüman olmayan ülkelerin dışlanması, dinci hareketteki milliyetçi motifleri taşır. Osmanlı geleneğiyle donatılmış bir Müslüman Türkiye stratejisinin bölgedeki diğer ülkelere de katkı sağlayacağı düşünülür.

Sonuç olarak: Küreselleşme retoriği altında din

Küreselleşme süreci toplumsal ve siyasal alanı etkilediği gibi, gelenekçi-statükocu din alanını da etki altına almıştır. Bu etki din gibi gerici bir alanı sarsması itibarıyla anlamlı olabilir ve küreselleşmenin nesnel gelişimi bu anlamda faydalı olabilir. Buna karşın, din de post-modernizmin, metalaşmanın ve tüketim kültürünün karşısında sönmemek için, kitleler içindeki beğenisini artırmaya çalışır.

Günümüzün atomize edilmiş toplumsal bütünü bireyler için kimlik aranışlarına neden olurken, alt-kimlik edinme, homejen bir yapıya dahil olma, cemaat içinde yer alma gibi niyetler, söz konusu kimlik aranışını sonlandıran seçeneklerdir. "İslamın Türkiye'de bu bağlamda "anlamın krizi"ni aşmaya yönelik bir kimlik inşa

etmede toplumsal etik temelini oluşturduğu söylenebilir. Nitekim, "kültür" olarak islamın tüketim kültürünün dayattığı hayat tarzlarına kendi rengini vermesi (islami arabeskten tesettür defilelerine; tarikat şeyhlerinin medyatikleşmesine kadar) yukarıda tanımlanan şekilde evrenseli yerelleştirmesi; son tahlilde geleneksel muhtevayı (post) modern form içine yerleştirmesidir. Bu aynı zamanda küresel kitle kültürünün gelişmesine paralel olarak etki gücü kazanan tüketimciliğin, hayat tarzı olarak islamla bir rekabet ve çelişki içinde bitişmesidir."(29)

Öyle ki, post-modernizmin siyasal bir muhteva taşıyan islam düşüncesini dahi apolitizm ile sarmalaması, aslında önemli olanın kitlelerin islama yönelmesi değil aksine ideolojisizleştirilmesi ve apolitizme düşürülmesidir. Günümüzün temel belirleyeni budur. Bu küreselleşme nesnelliği içinde din alanı da kapsanarak yeniden belirli bir standarta oturtulmaya çalışılıyor. Dinin geleneksel yanını (içeriğini) boşaltır ve dinselliği ritüellerle birer gündelik yaşam kültürüne dönüştürür.

Bu arada küreselleşmenin nimetlerinden yararlanan islami kesimler arasında da dinin/islamın yeniden yorumlanması ve islamdaki monolitikliği, kapalı ve katı yorumlamaları kaldıran çoğulcu bir anlayışın geliştirilmesi amaçlanır. "İslamın etik bir değerler sistemi olarak sahici kalabilmesi, gerçek bir çoğulcu ortamda mümkün görünmekte; monopolistik bir devlet yapılanmasını örnek alması ise modernitenin krizini alternatif bir bağlamda yeniden üretmek anlamına gelmektedir. O halde, küreselleşmeyi "emperyalizmin bir diğer adı olarak tanımlarken"; alternatif olarak "islama dönüşü", yeni bir "dinsel küreselleşmenin" son tahlilde demokratik otonomiyi yok sayan bir versiyonu şeklinde de görmemek gerekir."(30)

Küreselleşmenin yol açtığı nesnel değişme doğal olarak milliyetçi ve dinci kesimleri de çeşitli boyutlarda etkiler. Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinde son 20 yılda yaşadığı hızlı entegrasyon, içeride siyasetin geleneksel motiflerinin ya yenilenmesine ya da gericileşmesine yol açar. Gericileşme zemininde milliyetçi reflekslerin geliştiğini bunun tutuculuğa yol açtığı "küreselleşme milliyetçiliğiyle" kendini kanıtlamaktadır. Değişik ülkelerde görünen bu durumun, sermayenin uluslararası yasalarının ulus-devletleri sıkıştırmasıyla doğduğu ve ulus-devletlerin milliyetçi uçlarını sivrilttiği bir siyasal durum yaratılıyor.

Milliyetçiliğin sivrildiği bir alanda, dinci hareketin de belirli aşamalarda ya milliyetçi tepkilerle birleşiyor ya da bu tepkileri de masedip kendi hareketine yönlendiriyor. Sonuçta, küreselleşmenin nesnelliği ulus-devletlerde milliyetçiliği daha fazla besliyor.

1980 darbesinin ardından devletin toplumsal ve siyasal hegemonyayı yeniden oluşturmak adına, ideolojik hattın biçimlendirilmesinde en büyük katkı dini motiflerden sağlanır. Dini motifler, dönemin önüne koyduğu ekonomik-politik program içinde işlevli bir yapıştırıcı öğe olacaktır. Ekonomik ve sosyal program

piyasa ekonomisine göre yeniden oluşturulacak ve bunun siyasal programı izlenecektir. "Dini ve ahlaki hayatın devlet tarafından planlanması, oluşturulacak piyasa ekonomisini korumanın yanı sıra, toplumda amaç birliğini ve fikri homojenliği sağlayacak bir ulusal kültürün desteklenmesi açısından da gerekli görülüyordu."(31)

Bu amaçla da ANAP, Türkiye'nin uluslararası sermaye hareketlerine ve birikim süreçlerine entegrasyonu sağlayacak istikrarlı bir siyasi yapıyı oluşturmak için ülkedeki siyasi eğilimleri bir araya getirmeyi ve devlet adına siyaseti parlamenter düzlemde tekleştirmeyi amaçladı.

"Neo-klasik gelişim ve ekonomik liberalizme doğru uluslararası yönelim gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda olduğu gibi, Türkiye'de de bir dizi krize neden olmuştur. Birinci kriz, yerli piyasanın korunmasını öngören devletçi ekonomik politikaların sonuna gelinmesiyle baş göstermiştir. Bunun yerine, günün yeni ekonomik inancı, beraberinde getirdiği piyasa reformları ve istikrar tedbirleriyle, yabancı rekabeti ve dünya ekonomisine daha çok eklemlenmeyi zorunlu kılmıştır. Bu anlamda milli kapitalizmler bir buhran dönemine girmiştir."(32)

Bu dönem içinde siyasetin tek merkezde odaklaşması ve bu odağın halesinde yer alan unsurları da (parlamento, sendika, dernek, medya) belirlemesi sonucunda, dinci hareket merkezin siyasetiyle uyumluluk göstermez. Dinci hareket "buhranlı milli kapitalizm"in boşluklarından yararlanmaya çalışır. Kitleselleşme olanaklarını artırır.

Resmi ideolojinin etki alanından sıyrılmaya çalışan dinci hareketin propagandası iki argüman altında toplanır; birincisi, ekonomik planda öne sürülen argümandır, bu da piyasa ekonomisini ifade eder, devletin küçültülmesini savunur, bu argüman teorik planda kemalist devletin kalkması anlamına gelir. İkinci argüman da bireyciliğin parlatılmasıdır. Bu argümanla devlet karşısında vatandaşın hakkını savunmakla dinci hareket, "bireyin aranışlarını ve yönelimlerini" savunur durumdadır, dinci hareket siyaset söylemini değiştirir. Ümmetçi, cemaatçi olan geleneksel tarza rağmen verili durum içinde sivil toplumculuk ve birey haklarını savunmakla pragmatizm geliştirilir.

RP/FP, 1980 sonrasının liberal esintilerinden daha fazla etkilenerek, 1970'lerin MSP'sinden farklı biçimde "küreselleşme" nesnelliğine bağlı olarak bir değişim gösterir. Bu değişimi, örgütsel tabanı genişletmek ve siyasetin alıcısını arttırmak (çeşitlendirmek) üzere bir pragmatizm izler. "Parti aslında geleneksel olanın tepkisinden ziyade moderniteden her geçen gün daha çok nasibini alan dünyada daha fazla siyasi ve ekonomik rol isteyenlerin protestosunu dillendirmektedir."(33)

Bu protesto, geleneksel, ahlaki ve dini eksende kurgulanmış siyasi hat yerine güncele ve verili siyasi yapıya karşı muhalefet eden bir karşı siyasi yapı oluşur. Böylelikle RP/FP, siyasetin argümanlarını çeşitlendirir; demokrasi, insan hakları, yurttaş hakkı, vb. yanında işsizlik, pahalılık, düşünce özgürlüğü vb. temaları işler. "İslamın radikal bir bölgesel-siyasi hareket olarak Kemalizm, sosyalizm ve kapitalizme karşı bir alternatif olma iddiasıyla ortaya çıkması ve dolayısıyla tarihsel olarak kendisini statükoyla özdeşleştirme geleneğini terketmesi hem laik sağı hem de solu epeyce tedirgin etmiştir."(34)

Böylelikle, özellikle 1990'lardan sonra dinci hareket, bu zamana kadar üzerinde geliştiği zemini farklılaştırarak hem resmi ideolojiden ve kurumlardan bağımsızlaşmayı hem de anti-komünizmden malül bir ideolojik duruşu da arkaya atarak siyaset alanını genişletir.

Notlar

1- Nur Vergin; "Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış", *Toplum ve Bilim*, sayı:29-30, Bahar-Yaz 1985, s.10
2- *agm*; s.12
3- Ali Yaşar Sarıbay; "Türkiye'de Siyasal Modernleşme ve İslam", *Toplum ve Bilim*, sayı: 29-30 Bahar-Yaz 1985, s.47
4- *agm.*; s.54
5- Nazmi Avcı, "Türkiye'de Modernleşme Açısından Din Kültür Siyaset" Pınar yay., s.77
6- *age.*; s.180
7- Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali; Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık* Birikim yay., s.118
8- Binnaz Toprak; *Geçiş Sürecinde Türkiye* kitabında, "Dinci Sağ" makalesi, Belge yayınları, s.240
9- Nazmi Avcı, age, s.180
10- Ali Yaşar Sarıbay; agm.; s.56
11- Ali Yaşar Sarıbay; agm.; s.57
12- Ümit Cizre, *Müktedirlerin siyaseti, Merkez sağ-ordu-islamcılık*, İletişim yay., s.92
13- age; s.88
14- Tanıl Bora; age; s.125
15- Nazmi Avcı; age; s.195
16- age, s.216
17- Halil İnalcık, *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam* kitabında, "Tarihsel Bağlamda Sivil Toplum ve Tarikatlar" makalesi, Vadi yay., s.80
18- Nazmi Avcı; age; s.231
19- Ali Yaşar Sarıbay; agm.; s.59
20- agm.; s.59
21- Ümit Cizre; age; s.94
22- age, s.95
23- Ali Yaşar Sarıbay; a.g.m.; s.60
24- agm., s.61
25- agm., s.62
26- agm., s.64
27- Tanıl Bora; age; s.131

28- age, s.136

29- Ali Yaşar Sarıbay; *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam* kitabında, "Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam" makalesi, Vadi yay.; s.25

30- age, s.31

31- Ümit Cizre; age; s.110

32- age, s.109

33- age, s.102

34- age, s.104

MİLLİYETÇİLİK, DİN: MİKRO ÖLÇEKTE EVRİMİ ve YENİ ORTA ASYA

Ç. Pelin YALÇINER

Balkanlar, Orta Asya, Kafkasya, üzerine ustaca oyunlar geliştirilen, emperyalizmin stratejistlerinin harıl harıl kafa yordukları bir bölge haline gelmiştir. Kanın ve trajedinin bitmediği Yugoslavya, sürekli olarak mikro ölçekte çatışmalara sahne olan Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri emperyalizmin gündeminde, ilk sıralardaki yerini çoktan almıştır. Emperyalizmin baş aktörü ABD reel sosyalizmin çözülmesiyle gözünü Balkanlar, Orta Asya ve Kafkasya'ya dikmiştir. ABD ve Batı dışında, paylaşım sofrasından kırıntı da olsa kapabilmek için, stratejik işbirliği adı altında, emperyalizmin gönüllü kırbacı olmaya soyunanlarla, kendi olanaklarıyla bu sofradan pay kapmak isteyenler de vardır. Balkanlar, özellikle Orta Asya ve Kafkasya yüzlerce milyonluk pazar, zengin doğalgaz ve maden yataklarıyla, emperyalist devletlerin yanısıra bunların ileri karakolu olmaya soyunmuş ülkeler ve eskisi yenisine karışmış hamiler tarafından, binbir çeşit plan ve dümenle çıkar sağlanacak potansiyel pazar ve hammadde kaynağı olarak görülmektedir. Bölge söz konusu ülkelerin çıkar savaşının arenası haline gelmiştir.

Çelişkiler bakımından zengin, bu bol çatışmalı durum dünya devriminin ekseninin Avrasya* olacağı görüşlerinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Avrasya bir trajedinin başlangıcını mı simgeliyor, yoksa kapitalizmin lale devrinin sonunu getirecek kıvılcım bu topraklardan mı çakılacak? Süreci projeksiyonsuz bırakmamak, bölgedeki güç dengelerinin değişimini ve gelişimini izlemek gerekiyor.

Milliyetçiliğin salınımı

Ana motivasyonunu kilise karşıtlığından alan laik, hatta ateist olarak nitelendirilebilecek aydınlanma hareketi bir yanıyla, ekonomik iktidarı elinde tutan burjuvazinin siyasi iktidarı ele alması anlamına geliyor. Fakat burjuvazi kendi çıkarlarını öyle çıplak bir şekilde evrensel çıkar olarak sunamazdı. Tam da bu durumda burjuvazinin imdadına yeni bir 'tutunum ideolojisi' milliyetçilik yetişti.

---

* Akademik ve politik çevrelerde SSCB'nin dağılmasından sonra popüler hale gelen Avrasya kavramını, yetersizliği ve ideolojikliği yüzünden kullanmamaya özen göstereceğim.

Milliyetçi kalkışmaların canlanması ile ilgili analizler, reel sosyalizmin çözülerek dünyanın tek kutuplu hale gelmesinin ardından daha da bir önem kazanmıştır. Son yılların mikro ölçekteki yaygın milliyetçilik çatışmalarının dinamiklerini kavramak aynı zamanda çatışmaları yaratan çok boyutlu etmenlerin incelenmesi anlamına da gelmektedir. Kafkasya, Orta Asya ve Balkanlar'daki savaşlar, baskı altına alındığı için geç kalmış masum bir milliyetçi uyanış olarak mı, yoksa yayılmacı güçlerin bu bölge üzerinde yaptıkları politik stratejilerin bir ürünü olarak mı anlaşılmalıdır? İstikrarsızlığın körüklendiği önemli coğrafyalardan biri olan bu bakir bölgenin aynı zamanda zengin enerji kaynaklarına sahip olması rastlantı mı? Reel sosyalizmin çözülüşüyle ortaya çıkan ideolojik boşluğun payı nasıl değerlendirilebilir? Yoksa istikrarsızlık yalnız dini ve etnik nedenlere mi dayanıyor? Nedir milliyetçilik rüzgarlarının kaynaklandığı anafor? "Bu durumu sadece etnik düşmanlıklarla ya da dinsel karşıtlıklarla açıklayamayız. Bölgenin yakın geçmişinde rol alan siyasal etkenler ve bugünün bölgesel ve küresel spekülasyonları da değerlendirilmelidir. Ulusçuluk, ırk, din, dil, kültür gibi özelliklerin yarattığı kimliklerin modern çağdaki siyasal-yasal sıçramasıdır. Dolayısıyla ulusçuluk kendi başına siyaset dışında incelenebilecek bir kavram olamıyor"(1)

"Her zaman otonom veya uyarılmış milliyetçilik hareketlerinde siyasi ve iktisadi motifler belli oranlarda mevcuttur. Ancak klasik milliyetçilik hareketleri, bir sanayi gücü, sanayi rekabeti yaratmaya yönelik değilse, genelde siyasi niteliği ağır basan hareketlerdir. Büyük devletlerin, kendi siyasi tasarımları, çekişmeleri için müşteri devlet yaratmaya, müşteri devletleri ve rakip güçleri kontrol etmeye yönelik klasik 'uyarılmış' milliyetçilik cereyanları yanı sıra, bu dengelerden yararlanıp bir siyasi-iktisadi birim oluşturmaya yönelik otonom milliyetçilik formları, geleneksel siyasi dünya tablosunu tamamlar. Devlet veya devletçiklerin coğrafi büyüklüğünü ve milliyetçilik cereyanlarının dozunu, birinci derecede, değişen teknolojik verilerin ortaya koyduğu optimal üretim ölçekleri ve pazarların belirlemesi, milliyetçilik hareketlerinin bu amaçlar için kışkırtılması veya bastırılması, gelecekteki dünya siyasetinin belirgin özelliklerinden biri olabilir"(2) Bütün bunlar aynı zamanda, milliyetçilik analizlerinde, etnik kökenden yana çubuk büken etno-sembolcü* görüşü benimsemesine rağmen; 'uluslar politik açıdan

* Otto Bauer milliyetçiliği kuramsal açıdan ilk ele alanlardan biridir. Milliyetçilik tartışmasında kuramlar ve bakış açıları çeşitlilik taşıyor. Ancak şu iki görüşü aktarmakla yetiniyorum: 1.Etno-sembolcü görüş: Hem Smith hem de Hutchinson tarafından savunulan bu görüşte milliyetçiliğin çözümlenmesinde milletlerin etnik kökenlerine önem veriliyor. Bu görüş 1960'lardan sonra milliyetçilik kavramlarına egemen olan ve milliyetçiliğin modernleşme süreçleriyle ilişkisini ön plana çıkaran modernist yaklaşımın eleştirisine dayanıyor. 2.Modernist yaklaşımcı görüş: Milliyetçiliğin modernleşme süreçleriyle

gereklidir' diyen Smith'in (1991) bu iddiasını temellendirmektedir. Kültürel, iktisadi, tarihsel motiflerle toplumsal dokuya nüfuzu sağlanan milliyetçi bilincin, iktidarın hegemonyasını konsolide etmesinde özel bir işlevi vardır.

Milliyetçilikle ilgili bir tartışmada Halil Berktay görüşlerini şöyle ifade ediyor: "... milliyetçi elitler, milliyetçiliği icad ederken, Hırvatlarla Sırpların milliyetçi önderleri birbirine girerken dönüp halklarına tarihte bulabilecekleri, işaret edebilecekleri ne tesadüf varsa hepsini kullanıyorlar. Bakın biz Roma'da da zaten böyle bölünmüştük diyorlar. Bu onların bilincinde yer ediyor ve ondan sonra da öyle olduğu içindir ki, şimdi böyle oldu zannediyorlar. Burada retrospektif bilinç illüzyonu söz konusu. Aslında öyle olduğu için şimdi boğazlaşıyor değiller. Şimdiki boğazlaşma elitler tarafından geliştirilirken, onlar geçmişte sarılabilecekleri, el koyabilecekleri ne malzeme varsa onu kullanıyorlar"(3) Emperyalizmin etnik ve dini ayrımları kullandığı; denetlediği araştırma kurumlarında harıl harıl kimlik araştırmaları yapıldığı ve bol keseden 'ulusal ve dinsel kimlik' dağıtıldığı doğrudur. 'Tasarlanan uluslar', 'yaratılan ulusçuluk' ya da 'icat edilmiş milliyetçilik' de bu bağlamda anlaşılabilir. Bütün bunlarda doğruluk payı olmakla birlikte komplocu bir mantıkla düşünmek bizi başka yerlere götürebilir. Her ideolojik kurgunun hedefidir. Öncelikle gerçekliğe hitap eder ve hitap ettiği gerçeklik zemininde o gerçekliğe yön vermeye çalışır. Yönlendirebildiği ölçüde hedefine yaklaşır. Mutlaka nesnellikle şu ya da bu şekilde örtüşmek, yığınları belli ölçüde kavramak zorundadır. Söz konusu argümanları, millet mi milliyetçiliği, milliyetçilik mi milleti yarattı uçlaştırmalarına saplanmadan dönemin ekonomik ve sosyo-politik yapısını dikkate alarak, ihtiyatlı bir şekilde ele almak gerekliliğini hatırlatmakta yarar var. Yoksa milliyetçilik konusunda sıkça karşılaştığımız teoriyle pratik arasında yaşanan bunalımı daha da katmerlendirmiş oluruz.

Güncel politik çözümleme yaparken Breuilly'nin 1982'de yaptığı, siyasal programlar açısından ulusçuluğu sınıflandırışına bakmak yol gösterici olacaktır: Birleştirici Ulusçuluk, Ayrılıkçı Ulusçuluk, Anti-sömürgeci Ulusçuluk, Alt Ulusçuklar (Sub-nationalism) ve Reform Ulusçuluğu(4). Breuilly'nin sınıflandırması sistematikleştirici ve teoriyle pratik arasındaki mesafeyi azaltıcı bir rol oynayacaktır.

---

ilişkisini ön plana çıkartır. (Giddens) Giddens primordiyalizme ödün vermeden, 'ulus'u ve 'milliyetçilik'i modernitenin içine almaktadır. O'na göre milliyetçilik esas olarak 18. yüzyılın son çeyreğinin fenomenidir.

Türkiye'de milliyetçilik ve din; her zaman uyumlu bir kombinasyon mu?

SSCB'nin dağılmasıyla Kafkasya ve Orta Asya'da açılan yeni alan, sosyo-politik durumu ve ekonomisiyle Türk dış politikasında farklı bir dönemin kapısını aralamıştır. Bu yeni dönemde Türk sağının geleneğindeki pan-türkist akımın maddi bir zemin kazanma şansı var mı? Devletin yeniden yapılandırılması sürecinde, Türki Cumhuriyetlerle ilişkilerde nasıl bir politika izleniyor? Bu sorulara yanıt aramak için öncelikle pan-türkizmle ilgili genel bir tarihsel ve kuramsal çerçeve çizmek gerekiyor.

19. yüzyılda feodaliteye karşı mücadele eden liberal, ulusçu, devrimci hareketler 'genç' adıyla anılıyordu. 1831'de İtalya'nın cumhuriyet yönetimi altında birleşmesini hedefleyen Mazzini'nin Genç İtalya örgütü buna bir örnektir. Avrupa'da 1870'li yıllar, liberal, devrimci, ulusçu hareketin canlı olduğu yılları göstermesine rağmen; Yeni Osmanlılar bütün bu siyasi akımlardan etkilenmediler. Musevi asıllı ve Avrupa rejimlerine karşı olan David Leon Cahun ve Arminius Vambery'nin fikirlerinde Türkçülük akımının ilk tohumlarının bulunduğu söylenebilir. Tanzimat yıllarında İstanbul'a gelen Vambery, Orta Asya'ya kadar derviş kıyafetiyle seyahat ettiğini ve Rusya'ya karşı büyük bir Türk kavmi keşfettiğini söylemiştir. Vambery'nin düşünceleri Yeni Osmanlılar'a çekici gelmemiş, yalnızca Ali Suavi bölgenin Türklüğüyle, müslümanlıkları yüzünden ilgilenmiştir. Yusuf Akçura ayrıca ele alınacak fakat türkçülüğün siyasal bir renk almasında Hüseyinzade Ali, Ahmet Ağaoğlu gibi Rusya Türklerinin yanısıra Ziya Gökalp'in önemli rolü olmuştur. Ali Suavi Türkçülüğü 'Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak' bağlamında savunmuştur. Cahun'la Namık Kemal'in mektuplaşmalarında ise Cahun'un Türkçülük görüşlerinin hiçbir izine rastlanmaz.(5) Tersine Namık Kemal Osmanlı İmparatorluğu dışındaki Türkleri sevmez. Bütün bunlara rağmen Türkçülük fikirlerinin çok sonraları bir akım olarak tarihteki yerini almasında, Tanzimat Dönemi'nden başlayarak yazılan şiirler, makaleler, yayımlanan eserler etkili olmuştur.

Yukarıda özetlenenlerin ışığında tarihsel sürecin kritik dönemlerine bakacak olursak milliyetçilik anlayışına ilişkin bilinç formlarının dönüşüm dinamikleri genel hatlarıyla şöyle aktarılabilir. Türkçülüğün siyasal bir akıma dönüşmesinin İttihat ve Terakki ile başladığı söylenebilir. Fakat İttihat ve Terakki bu konuda doğal olarak son derece ihtiyatlı davranmak zorunluluğunu duymuş ve gizli bir cemiyet olarak çalışmıştır. Çünkü türkçülüğün Osmanlı Devleti'nin dağılmasına yol açacağı endişesi taşınıyor ve bazı kesimlerce Türkçülük sosyalizm kadar tehlikeli görülüyordu. Sorun dağılmamaktı. Pan-islamizm toparlayıcı olabilirdi, pan-türkizm aksine dağıtıcı olacaktı. Bu nedenle İttihat ve Terakki'nin, Türkçülüğün siyasal örgütü olduğu bilincini zamanla (süreç içinde) benimsediği söylenebilir. Bu süreçte Kazan'lı bir fabrikatörün oğlu Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı

Siyaset yazısının önemli bir köşe taşı olduğunu anmak gerekiyor. İlhamını Science Politique Okulu'nda derslerine devam ettiği Albert Sorel'den alan Yusuf Akçura'nın özel ilgi alanı milliyetlerdir. Harbiye'de öğrenciyken İttihat ve Terakki'deki faaliyetlerinden dolayı Trablusgarp'a sürülmüş, oradan kaçarak Paris'te siyasal bilimler öğrenimi görmüştür. Öğrenimini bitirdikten sonra asıl yurdu olan Kazan bölgesine dönerek oradaki Tatar-Türk ulusçuluğu akımına katılır. 1904'te yazdığı Üç Tarz-ı Siyaset başlıklı yazısında islam birliği, Osmanlı birliği, Türk birliği olarak ayırdığı üç politikayı (dönemin sosyo-politik ortamından çekinerek) net vurgulara varmadan eleştirir, tartışır. 1928'de bu ünlü yazısının özeleştirisini yapar. Bu üç politika ile pan-islamizm, pan-ottomanizm ve pan-türkizmi kastedişini bir yanılma olarak görür. Dönemin resmi dış politikasına uygun olarak görüşlerini revize eden Akçura "Osmanlı Devleti'nin içeride Türklük ya da İslam siyaseti gütmesi, dışarıda pan-türkist ya da pan-islamist olmasını gerektirmez"(6) der. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki bir yazısında Turancılığı emperyalizm olarak nitelendirmiştir. Bu anlamlı bir revizyondur. Çünkü Mustafa Kemal 1920 baharında bağlaşık olarak gördüğü Sovyet Rusya'yla doğrudan bağ kurma politikası izlemekte; İngiliz yanlısı olarak algıladığı bağımsız Bakü Hükümeti'ne karşı çıkmaktadır. Hem nesnelliği olmadığı için hem de değişen politik konjonktüre göre tavır alma kaygısı yüzünden, Akçura, düşüncelerini daima utangaç bir sahipleniş içinde olmuştur.

"Türkçülük hareketinin en büyük canlılığı, Osmanlı Devleti'nin en kötü günlerinin başlamasıyla başgöstermiştir. Balkan Savaşı'nın patlaması, Osmanlı Rumelisi'nin hemen tümünün elden çıkmasıyla Osmanlıcılık ideolojisinin iflası, somut olarak, fiilen ortaya kondu. Böylece, Türkçülüğün ortaya çıkmasının önemli bir engeli ortadan kalktığı gibi -zira, Türk ulusçuluğunun gelişmemesinin ya da gizli kalmasının en önemli nedeni, çok uluslu imparatorluktan vazgeçmemiş görünmek endişesinden idi- Edirne gibi Türk Anayurdu sayılabilecek bölgelerin de artık elden çıkmaya başlaması ya da tehlikeye girmesi, Türklük bilincinin etkili bir savunma silahı olarak yayılması gerektiğini gösteriyordu".(7) Türkçülük her ne kadar Rus asıllı Türkler tarafından yayılmaya çalışıldı ise de bakalım, dış Türkler arasında bu akımla ilgili nasıl bir atmosfer vardı? "Türkçe ya da Türkçe Moğolca karışığı diller konuşan halkların bir ulus oluşturduğu görüşü ne Osmanlılar arasında, ne de Rusya müslümanları arasında vardı. Osmanlılar 'Osmanlılıkları' ile, Tatarlar 'Tatarlıkları' ile övünürler; aralarında ancak Müslüman olmaktan ileri gelen bir birlik görürlerdi. Temeli Türkçe olan dil konuşanların bir dil ulusu teşkil ettikleri görüşü Avrupalılardan gelme bir fikirdi; bu görüş ta Tanzimat devrinde doğduğu halde ne Osmanlılar, ne de Rusya müslümanları arasında bir hareket yaratmıştı".(8)

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Halife'yi savunan en büyük hareketlerin çıktığı bölgelerin başında Orta Asya gelmektedir. Pan-türkizm, halifeliğin kaldırılışına kadar, Orta Asya'nın geniş bir kesiminde pan-islamizmle birlikte anlamlandırılmıştır. Sonraki yıllarda Kafkasya ve Orta Asya'dan kaçarak Türkiye'ye sığınanlar arasında akademik bir pan-türkizm geliştirenler çıktıysa da, bunların düşünceleriyle Türkiye'nin resmi politikaları arasındaki mesafe hiçbir zaman kapanmamıştır. Şu vurguyu yapmak gerekiyor: Gerçekten de, Türkiye'de laikliğin gelişimi teokratik görüşe karşı savaşımın sonucudur; yoksa aydınları çoğunun düşündüğü gibi geleneksel din ve devlet anlamına karşı gelişmiş bir reaksiyon değildir.(9)

1996'da Enver Paşa'nın küllerinin törenle Türkiye'ye iade edilmesi ironik bir biçimde, Olivier Roy'un deyimiyle pan-türkizmin ikinci cenaze töreni olur. Aynı yazarın şu görüşü de dikkate değer görünmektedir: "İstanbul'da oluşan laik pan-türkizm, daha 1914'ten önce din adamları sınıfına karşı çıkmayı ve pan-türkizmi telaffuz eden Ahmet Ağaoğlu gibi İstanbul'a sığınmış Azeri entellektüeller dışında Rusya müslümanları arasında pek destek bulamadı. İstanbul'un doğrudan etkisine daha açık olan Azerbaycan'da, bu laik 'Türkçülüğe' tepki olarak fundamentalist bir hareket oluştu: 1917'de kurulan bu örgütlenmeye, manidar bir şekilde 'Rusya'da müslümanlık' adı verilmişti. Amaç Rusya'da yaşayan tüm müslümanları şeriat çatısı altında biraraya getirmekti. Azerbaycan'da 1990'da kurulan İslami Yeniden Doğuş Partisi'nin amacı da buydu".(10)

Pan-türkizmin ikinci evresi, Avrupa'da faşizmin doruğunda olduğu 1930'lu yıllara rastlar. Hem faşizm etkeni hem de Orta Asya ve Kafkasya'daki Türklerin Sovyet rejimi altında olması radikal milliyetçi Türk sağının tam da komünizmin karşısında konumlanışını pekiştirici, temellendirici bir rol oynar. 1930'lardan 1960'lara kadar olan dönemin ayrıntıları bir başka yazı konusu olmakla birlikte bu dönemde pan-türkist akım kendisini islami akımdan tamamen ayırmıştır. Hatta iş inanç tarzındaki bazı öğelerin şamanizmi çağrıştırmasından dolayı Alevilerin gerçek Türkler olduğuna kadar götürülür. Dönemin ünlü Türkçü ideoloğu Nihal Atsız'ın kafatasçı ve ırkçı bir yaklaşımı vardır.

"1960'larda, MHP/ülkücülük hareketinin oluşum sürecinde, milliyetçi-muhafazakar etkinin gitgide galebe çaldığını, bu hareketin bileşenlerinden birisi olan Türkçülüğün, omurgayı teşkil etmekten uzaklaşarak tali bir unsura dönüştüğünü görürüz. Ülkücü hareketin Türkçü ön-tarihindeki elitist ve marjinal karakterinden sıyrılıp popülerleşmesini, kitleselleşmesini sağlayan uğrak da budur. 'İslamiyet ruhumuz, Türklük bedenimiz', 'Türklük şuur ve gururu, İslam ahlak ve fazileti' gibi 'terkibçi' şiarların yürürlüğe girdiği 1970'lerde bu süreç tamamlanır".(11) Bundan sonra İslamcılığı elden bırakmayan ülkücü hareketin motivasyon kaynağını artık yükselen sosyalist harekete karşı tepki oluşturacaktır.

1980'lerde ise ülke içinde yeni sermaye birikim modeline geçiş ve devletin yeniden yapılandırılması sürecine girilirken, dünya yeni sağın yükselişini yaşamaktadır. Ülkedeki restorasyon arayışları uluslararası konjonktürün eğilimleri ile de örtüşüyordu. Ilımlı islam, radikal islama karşı teşvik ediliyor, düzenin politik, ideolojik payandası haline getiriliyordu. Kenan Evren'in 1981'de söylediği 'Türk ulusu, yaşamının en büyük talihini, ulu önder Atatürk'ü kendisine bahşeden tanrı lütfuna borçludur' sözleri; 12 Eylül'ün, kemalizmin faşizan bir yorumuyla islami değerleri bağdaştırma çabasının sözsel dışavurumudur. Evren birçok konuşmasında Atatürk'ün sözlerinden ve Nutuk'tan alıntılarla birlikte Kur'an'dan sureler aktarıyordu. "1987 başlarında gazeteci Uğur Mumcu yurtdışına gönderilen 260 din görevlisinin maaşlarının -Kenan Evren'in onayıyla- Suudi Arabistan merkezli Rabıta-ül İslam örgütünce ödendiğini ortaya çıkaracaktı. Bu işbirliği, ABD'nin 'Batı ittifakı ile uyumlu rejimler/devletler denetimindeki islamın komünizme karşı statükonun korunması doğrultusunda seferber edilmesi' senaryosuyla örtüşüyordu. ABD Başkanı Reagan'ın, Carter döneminde de görev yapan askeri stratejisti Barry Rubin'in 1980'lere girerken Ortadoğu için çizdiği perspektifin temel unsurlarından birisi, islamın yükselen sesinin bölgede komünizme karşı yürütülecek strateji içinde kullanılmasının yollarının Amerikan aleyhtarı olmayan, ABD'nin müttefiki devletlerin/rejimlerin denetimi altındaki islamın desteklenmesi gerektiğini belirtiyordu".(12)

Sağ entelejensiyanın önde gelen isimlerinin mensubu olduğu Aydınlar Ocağı'nın 1975'lerden sonra ortaya attığı 'Türk-İslam Sentezi' düşüncesi daha sonra 12 Eylül döneminin resmi ideolojisinin ana eksenini oluşturdu. İşte Türk-İslam sentezi düşüncesi böylesi bir sürecin sonunda, bu koşullarda hayat buldu.

'Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler'ci, ekonomik liberalizmci evrensel eğilimin yerellikte köşe dönmecilikle, bireycilikle birlikte, milliyetçi-islamcı canlanmayı doğurması paradoksal gibi görünebilir.* Ancak öze inilirse din, milliyetçilik ve liberalizm üçlüsünün sınıf temelinin aynı olduğu görülecektir. Din, diğerlerinin ezici, çaresizleştirici, umutsuzlaştırıcı etkisini nötralize etmektedir. Bir tür sığınılacak liman işlevi görür.

Burjuva ideolojisi olan milliyetçiliğin, dinle çeşitli tarihsel uğraklarda, egemen ideolojinin kültürel, iktisadi, tarihsel motiflerini de kullanarak oluşturduğu bileşim, resmi ideolojinin güçlenmesini sağlamıştır. Bu bileşim denemeleri bazen Türk-İslam Sentezini doğuracak kadar birbiriyle örtüşmüştür. Dinle milliyetçilik arasındaki kombinasyonun uyumunda ya da aykırılığında, uluslararası konjonktür ve devletin resmi politikaları önemli parametreler olmuştur. ABD ılımlı islam

* İslam ile Batıyı iki karşıt uca yerleştiren oryantalist bakış açısının kolay açıklayabileceği bir durum değil.

politikası ile ilişkili olarak, laik ama siyasal islamın yayılması için çaba göstermektedir. ABD yeşil kuşak politikasını güncellemiş ve Türkiye'den bir Fethullah Gülen çıkmıştır (bu kadar mekanik değil ve elbette ABD tek etken değil). Osmanlı artık tukaka olmaktan çıkmış, 700. yıldönümü kutlamaları bizzat devlet tarafından organize edilmiştir. Hatta Abdülhamit bir tür nostaljiyle anılmaya başlanmıştır.

Pergeli iki ucu: Resmi politikalar ve Türk sağı

SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye, devletin yeniden yapılandırılması sürecinde farklı bir döneme girerken Türk sağı da kendisini ideolojik ve politik açıdan yeniden gözden geçirmek durumunda kaldı. Devletin resmi politikalarıyla Türk sağının çizgisi arasındaki taşlar yerinden bir daha oynadı. Önce avantür ve naif bir şekilde 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne...' dendi, hemen ardından pan-türkist hayaller tekrar hatırlandı. "Milliyetçi Hareket Partisi'nin siyasal platformunda 'bozkurtçu' ırkçılıkla 'esir Türkler' en belirgin metaforlar olarak dikkat çekmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti ile Türki cumhuriyetler arasındaki etnik bağın vurgulanması tam tersine resmiyet ve meşruiyet kazanırken Türk ulusçu sağının sembolü haline gelen 'Dış Türkler' teması da bir anlamda Türk kamuoyunun malı oldu".(13) Her ne kadar gerçekçi olmasa da neo pan-türkizm denebilecek bu yöneliş Yeni Dünya Düzeni'nde emperyalizmin ileri karakolu olma yolunda oldukça hevesli görünen Türkiye'nin depolitize yığınlarının, şovenist duygularını dirilterek, burjuvazi lehine bir toplumsal politik canlanmayı getirebilecekti. Nitekim lokal de kalsa böyle bir canlılığın konjonktürel olarak yaşandığı söylenebilir. Bu arada "Hizmet vereceği kitleyi 150 milyon olarak tanımlayarak Türki cumhuriyetleri resmen görev sahasına dahil eden Diyanet İşleri Başkanlığı 1991'den itibaren, Orta Asya'ya Kur'an ve din adamı göndermeye, Türki cumhuriyetlerden gençlere din eğitimi verme imkanları yaratmaya yoğunlaştı"(14)

Türkiye'nin bölgede etnik, kültürel, dini ve linguistik bağları canlandıracak bir strateji izlediğini söylemek yanlış olmaz. TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı), TÜRKSOY (Türk Kültürü ve Sanatları Ortak Yönetimi) gibi Orta Asya cumhuriyetleriyle çeşitli alanlarda iletişimi sağlamak amacıyla kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur.

55. Hükümetin dokuz aylık icraatını anlatmak için yayımladığı kitapçığın 'Dış Politika' başlıklı, Türk dünyasıyla ilgili bölümüne bir göz atalım: Dost ve kardeş Türk cumhuriyetleri ve topluluklarıyla, sahip olduğumuz dil, soy, inanç ve kültür birliğini, Türk medeniyetinin 21. yüzyılda gerçekleştireceği büyük atılımın temeli olarak görüyoruz. Bu çerçevede Türk cumhuriyetleri ile ilişkilere büyük önem verdik. Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Kırgızistan'a

yaptığımız ziyaretlerde, bu cumhuriyetlerle ihmal edilen ilişkilerimizi yeniden doğal sıcaklığına ve dinamizmine kavuşturduk. İlişkilerimizi, eşitlik ve karşılıklı saygı zemininde, her alanda daha ileriye götürmek kararlılığındayız. Türk varlığı, gücünün idrakine vararak dünya üzerinde mutlaka yeniden söz sahibi olacaktır. Bu idrakin ekonomiden siyasete, eğitimden kültüre her alanda büyük atılımlarla hayata geçirilmesi tarihi misyonumuzdur.

Bu misyonla yola çıkılan, henüz bitmemiş sürecin can alıcı sorusu ise, yayılmacı düşler kuran Türkiye burjuvazisinin avantürizminin nereye kadar gideceği ve nimet-külfet dengesini daha ne kadar kurabileceğidir. "Türkiye, ihtiyacı olduğu dövizin büyük bölümünü ancak dışardan ekonomik ve askeri yardım (hibe, borç, kredi, vs.) biçiminde elde edebilmektedir. Bu yardımların karşılığı olarak Türkiye, yabancılara askeri konumunun ve gücünün avantajlarını sunmaktadır. Türkiye'ye verilen yardımların miktarı, jeopolitiğinin, yardımı veren ülkeler nezdindeki değeri oranında saptanmaktadır. Bu değer ise, stratejik öneme bağlıdır. Türkiye'nin stratejik önemi arttıkça, jeopolitiği de değer kazanmakta ve yardımlar fazlalaşmaktadır. Stratejik değer de gerginlik ve çatışma ortamlarında artmaktadır"(15)

Türkiye artık NATO zincirinin temel halkalarından biri değil. Peki Yeni Dünya Düzeninde, bu tek kutuplu dünyada Türkiye nerede? Şimdi bu soruyla ilerleyelim. Evet, Türkiye'nin üzerine aldığı tarihi misyon sermayenin medyası tarafından, bu yeni dönemde, stratejik önem çığırtkanlığıyla yeniden kurgulanmıştır. Jeo-strateji uzmanlarının(!) görüşlerini kısa kısa aktararak bu alana bir projeksiyon yapmak anlamlı olacak: "Türkiye coğrafi konumu itibariyle, kapalı enerji havzalarından tüketim noktalarına ulaşacak yolların kesim noktasında bulunuyor ve stratejik bir önem arzediyor. Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı'nda olduğu gibi, gerek Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi, gerekse Türkmenistan-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi için Türkiye'nin geçiş ülkesi olarak önemini bir kez daha göstereceğine inanıyorum."(16)

"Türkiye'nin eko-stratejik önemi 21. yüzyıla girerken tartışılmaz bir gerçek olarak dünya gündemine oturdu.", diyor Milliyet Gazetesi Ankara Temsilcisi Fikret Bila. Sabah Gazetesi Ankara Temsilcisi Tayfun Devecioğlu ise "Türkiye, bu istikrarsız coğrafyanın önemli bir bölümü için her zaman izlenmesi gereken deniz feneri konumu taşıyor" demekte. H.Ü. Dış Politika Enstitüsü Başkanı Seyfi Taşhan "ABD bir küresel güç olarak sürdürdüğü ideolojik ve ekonomik savaşımda, Türkiye'yi vazgeçilmez bir ortak olarak görmekte... Türkiye'den soyutlanmış bir Avrupa'nın Balkanlar'da, Kafkasya'da, Ortadoğu'da, ciddi ne bir güvenlik ne de bir savunma politikası geliştirmesi imkansızdır", diye görüşlerini ifade ediyor. Son olarak A.Ü. SBF Öğretim Üyesi Hasan Köni "Balkanlar'dan Kafkasya'ya, Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden Çin'in Doğu Türkistan bölgesine kadar Türkiye

stratejik açıdan kaybettiği önemi yeniden kazanmıştır. Türkiye Ortadoğu çöllerinde ve Asya steplerinde kaybolmadan Avrupa'daki tarihi yerini alacak ve kendi kültürüyle Avrupa'yı zenginleştirecektir. Türkiye'nin Avrupa'ya girmesiyle Ortadoğu ve Orta Asya'da oynayacağı liderlik rolünün gelişeceği tahmin edilmektedir", diyerek bir yanıyla iyi dileklerle dolu düşüncelerini dile getirmektedir.

Türkiye, Türki cumhuriyetlere, resmi politikasıyla, Türk sağıyla, siyasal islamıyla, her türlü olanağı kullnarak geniş çaplı bir ideolojik bombardımanda bulunmaktadır. Bölgenin geniş maddi olanaklarından, manevi köprüler kurarak yararlanmaya çalışmanın yanısıra, kendisine ağabeylik rolü biçmiştir. Fakat bu çok taraflı uluslararası paylaşım oyununun başrolünü Türkiye'nin oynayamayacağı açıktır. ABD, İran, Çin, ve Batı devletleriyle sıkı bir satranç oyununun ortasında bulunan Türkiye rant paylaşım savaşının en hırçın elemanlarındandır. Türkiye'nin istikrarsız bir coğrafyanın ortasında bulunmaktan bir şikayeti yoktur. Yukarıda bahsedildi, aksine, stratejik öneminin sürmesi için istikrarsızlığa ihtiyacı vardır.

Türkiye her ne kadar bu niyetlerle politikalarını belirlese de, gerçeklik bize neyi yansıtıyor, ona bakalım. "Orta Asya cumhuriyetlerinin ortak bir stratejik mekanı mevcuttur, ama aynı zamanda kendilerine özgü, birbirlerine oranla giderek farklılaşan stratejiler belirlemelerine neden olan baskılara da maruz kalırlar. Yeni blokların ya da bölgesel ittifakların oluşması mümkün görünmemektedir. Çok yanlılık her cumhuriyetin dış politikasının temelini oluşturmaktadır. Amerikan petrol şirketleri stratejik ortamın temel failleri olmuştur. Cumhuriyetler aralarında bir ittifak sistemi arayışı içinde değildir. Aralarındaki ilişki hayli soğuktur. Ne İran, ne Türkiye, ne Rusya... Cumhuriyetler, bu ülkelerin hiçbirinin arka bahçesi olmayı istememektedir. Bununla birlikte Rusya meselesi hala bölgenin stratejik evriminin anahtarıdır"(17) Ruslarla Türki cumhuriyetler arasındaki sıkı tarihsel ve kültürel bağlar da, anahtar rolünü payandalandıran önemli bir unsurdur.

Dünyanın gözleri Latin Amerika, Ortadoğu derken şimdi de Avrasya'ya dikilmiştir. Emperyalizmin çıkar çarkı Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar'da dönüyor. Bu çarkı işçi sınıfından yana döndürmek de sosyalistlerin tarihi misyonudur.

Notlar

1- Büşra Ersanlı Bahar; "Ulusal Kimlik: Kültürel mi Siyasal mı?", *Toplum ve Bilim*, No:62, Yaz-Güz 1993, s.178-183

2- Ergun Türkcan; "Milliyetçiliğin Yeni Boyutları Üzerine Bir Deneme", *Marksizm ve Gelecek*, Sayı:1(6), 1993, s. 90

3- Halil Berktay; "Uluslararası Yeni Düzen, AT ve Milliyetçilik", *Marksizm ve Gelecek*, Sayı:5, 1992, s.100
4- Büşra Ersanlı Bahar; "Ulusal Kimlik: Kültürel mi Siyasal mı?", *Toplum ve Bilim*, No:62, Yaz-Güz 1993, s. 178
5- Niyazi Berkes; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s.280-281
6- Niyazi Berkes; age, s. 394
7- Sina Akşin; *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s.250
8- Niyazi Berkes; *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yay., Mayıs1975, Birinci Basım, s.65
9- Niyazi Berkes; *İslamcılık, Ulusçuluk, Sosyalizm*, Bilgi Yay., İkinci Basım, Ankara, Eylül 1975, s.213
10- Olivier Roy; *Yeni Orta Asya*, Çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, Mart 2000, s.73
11- Tanıl Bora; *Türk Sağının Üç Hali*, Birikim Yay., İkinci Baskı, İstanbul, 1999, s.129
12- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yay., 7. Cilt, No: 70 (özel sayı), 9 Nisan 1990, s.2402
13- Günay Göksu Özdoğan; "Türk Ulusçuluğu ve Türki Cumhuriyetler", yagd., s.66
14- Tanıl Bora; *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, Birikim Yay., İkinci Baskı, İstanbul, 1995, s.187
15- Haluk Gerger; *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği*, Belge Yay., Birinci Baskı, İstanbul, Temmuz 1998, s.193
16- Nadir Bıyıkoğlu; "Türkiye Türkmen Gazının Esas Pazarı Olacak", BOTAŞ Vakfı Yayın Organı, *PetroGas Dergisi* içinde söyleşi, Sayı:10, Şubat 1999, s.15
17- Olivier Roy, yage, s.253

KÜRESELLEŞME SÜRECİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE SAĞ ve SINIF

Esra DURUKAL

Türkiye'de özellikle son yirmi yıldır ciddi bir sağcılaşma yaşandığı hemen herkesin üzerinde fikir birliği ettiği bir tespittir. Bu yazıda amaçlanan, Türkiye'deki sağcılaşma olgusunu, sınıf oluşumu süreçlerinin nesnel, ideolojik, kültürel düzlemleriyle nasıl ilişkilendirilmesi gerektiğini açmaktır. Bu bağlamda öncelikle yöntemsel olarak sınıf ile ideolojik tercih-siyasal konumlanış arasındaki ilişkiyi hangi parametreleri kullanarak yapabileceğimiz tartışılacaktır. Buradan hareketle elimizdeki parametreler hem bazı ampirik verilerle, hem de ideolojik-kültürel iklime dair kimi tespitlerle işlenecektir.

Yönteme dair

Yöntemsel olarak sınıf ile ideolojik tercihler arasında bir ilişki yakalama olanağı var mıdır? Olumsallık mı, determinizm mi? Elbette ki olumsallık olamaz. Çünkü ne ideolojiler gökten zembille inmiştir, ne de sınıf üyeleri havanın nemine göre ideolojik tercihler yapmaktadırlar. Evet, ilişki determinizmdir. Ama nasıl bir determinizm? Bu soruyu başka sorularla açmak mümkün. Yine yöntemsel olarak ideolojik tercihlerle, sınıf/katman/kategoriler arasındaki ilişkilenme hangi parametrelerle açıklanabilir? Örneğin sınıf/katman/kategorilerin ideolojik tercihleri sadece maddi üretim sürecindeki konumlara bakılarak anlamlandırılabilir mi? Ya da ideolojik koordinatları saptanmış bir sınıf profilinden hareketle "kaybedilmiş kategoriler" veya "öncü kategoriler" tespit etmek mümkün mü, vs? kısa bir alıntıyla yönteme dair bu soruların kimi zaman nasıl da gözden kaçtığını gösterebiliriz: "Türkiye işçi sınıfı içerisinde, sömürü çarklarının üzerinde döndüğü, *en* alt gelir düzeyindeki, *en* (*abç*) kötü çalışma ve yaşam koşullarına sahip, insan emeğinin kollektif ürünlerinden *en* az yararlanabilen kesimi, küçük sanayi işletmelerinde çalışan kesimidir. Bir anlamda işçi sınıfı içinde zayıf halkadır bu işçiler (...) sınıfın bu en zayıf halkası (...)."(1) (Değinmeden geçemeyeceğim, üç "en" bir zayıf halka etmez) yöntemsel olarak sınıf/katman/kategorilerin salt maddi üretim sürecindeki konumlarından hareketle siyasal ve ideolojik çıkarımlar yapmak mekanik bir yorumdur. Yapılmış olan, hiç haketmediği biçimde mutlak determinizm ilişkisi kurmaktır.

O halde toparlarsak, sınıf/katman/kategorilerin ideolojik konumlanışlarında üretim sürecindeki yerlerin açıklayıcı bir işlevselliğe sahip olabilmesi için, daha kapsayıcı bir parametreye ihtiyaç vardır. Esneklik, kalite çemberleri, istihdam süresi, sektörel özgünlükler vs. bir dizi olgu, ancak kapsayıcı bir parametre öncelikli bir biçimde devreye sokulursa açıklama gücüne sahip olur. Sonuçta kapsayıcı belirleyicimiz, toplumsal formasyonun içinde devindiği siyaset alanının belirleyiciliğindeki ideolojik hegemonya olabilir. Yani sınıf/katman/kategoriler ile ideolojik tercih-siyasal konumlanışlar arasındaki ilişkiyi nihai olarak belirleyen toplumsal formasyonun bütününe damgasını vuran dinamikleridir.

Nihai belirleyen açımlanırsa ve ampirik malzemeyle belli noktalarda ilişkilendirilirse çözümlememiz bütünsellik kazanacaktır.

Zemine bakış

Nihai belirleyen olarak seçtiğimiz siyasal atmosfer- ideolojik hegemonya ikiliğini Türkiye'nin küreselleşme süreçlerine eklemlenme pratikleri bağlamında zemine oturtmak gerekiyor. Türkiye'de önce RP'nin, sonra DSP ve MHP'nin yükselişiyle kendisini gösteren sağcılaşma olgusunu, biz, bu yazıda üç düzeyde açıklayacağız. Birinci düzeyde küreselleşme sürecinin Türkiye'de sermaye birikim biçiminin temel eğilimlerinden burjuvazi içi bölüşüme, sermaye sınıfının öne çıkan kategorilerinden bölgesel-sektörel eşitsizliklere ve son olarak sınıf profilindeki farklılaşmalara nasıl etkide bulunduğunu kabaca açacağız (buna zemin diyelim). İkinci düzeyde Türkiye'de son yirmi yıldır düzen siyasetinden siyasal partilere, egemen ideolojiden kimlik bunalımına nasıl bir değişim gerçekleştiğini saptayacağız (buna da atmosfer diyelim). Üçüncü düzeyde ise, merkez sağ partilerin çözülüşüne karşın RP, MHP gibi partilerin nasıl yükseldiğini yukarıda belirtilen "zemin" ve "atmosfere" ait verilerle anlamlandıracağız. Öncelikle küreselleşme bahsine ilişkin bir şeye açıklık getirmek gerekiyor. Küreselleşme süreci tek başına milliyetçiliğin, ırkçılığın, dini cemaatlerin yükselişini çağrıştırmaz. Küreselleşmenin mekanik biçimde muhafazakarlaşma olarak okunması iki yönüyle geçersizdir. Birincisi, küreselleşme kapitalizmin temel yasallıklarının dışına çıkan "yepyeni" bir evre değildir. Tarihin sonu hiç değildir. Bu bakımdan küreselleşme, siyasetin biricik belirleyicisi ya da bizzat kendisi olarak sınıf mücadelesi gerçeğini değiştirmez. Bu nedenle de küreselleşmenin (globalization; tek biçim, monolitik gibi bir etimolojik anlama sahip) siyaseti tek biçime, tek yöne –yani sağcılaşma- zorunlu olarak koşulladığını iddia etmek hatalıdır. İkincisi, küreselleşmenin tek tek her ulus-devletin siyasal-ideolojik yönelimini her bakımdan benzeştirecek bir "kötü sihir" olmadığı ortadadır. Küreselleşme sürecinin bizatihi özneleri olarak ulus-devletler bu sürece kendi

özgün dinamikleriyle eklemlenirler. Dolayısıyla siyasal-ideolojik yönelimlere ulus-devletlerin kendi özel tarihleri, sınıf mücadeleleri, kültürel-ideolojik yapıları damgasını vurmaktadır.

Ulus-devletlerin siyasal-sınıfsal ve tarihsel özgünlükleri önemli olmakla birlikte, günümüzün uluslararası dinamiklerinin bu özgünlükleri hiç etkilemediğini iddia etmek de kaçınılması gereken diğer bir hata olacaktır. Ortadoğu'daki islami köktenciliğin şahlanışı, kuzey ülkelerinde ırkçılığın küçümsenmeyecek boyutlarda artışı, muhafazakar protestanlığın boy göstermesi vs. tüm bu gelişmeler elbette ki küreselleşmenin etkileri düşünülmeksizin anlamlandırılamaz. Genel olarak etkilerden birkaçına değinebiliriz. Küreselleşme süreci özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra uluslararası arenada rekabeti kudurtmuştur. Bugün sermaye arkasına ulus-devleti alarak kıran kırana rekabet etmektedir. bu olgu önemli ölçüde ulus-devlet duyarlılıklarını aşmaktadır. Yine kızgınlaşan rekabet ortamında Türkiye gibi ülkeler üç değişkene bağlı olarak boy göstermektedir. Döviz kuru, emek verimliliği ve ücretler. İlk değişken kısıtlı makro göstergelere tabi olduğundan, öne çıkan apaçık gerçek ücretlerin düşürülmesi oluyor. Sermayenin düşük ücret stratejisi sektörel yapıda, dikey-hantal sermaye grupları yerine, küçük ve orta ölçekli sermaye gruplarının yatay koordinasyonuna tekabül ediyor. Ölçek daralması esnekliğin pek çok biçimini olanaklı kılıyor vs. vs. Sonuçta, verili nesnel dinamikler siyasal-ideolojik süreçlerle de ilişkili olarak sağcılaşmayı kolaylaştırıyor.

Türkiye kapitalizmi küreselleşme sürecine eklemlenmekle eşitsiz gelişimini daha da derinleştirmiştir. Küreselleşme sürecinde Türkiye kapitalizmi gelişirken, bu gelişme bölgesel, kentsel, sınıfsal vs. düzlemlere dramatik bir eşitsizlikle yansımıştır. 1980-83 döneminde 24 Ocak kararları olarak bilinen yapısal uyum reform programı temel olarak inşa edilmiştir. Böylece sermayenin uluslararasılaşması eğilimiyle uyumlu biçimde, ulusal ekonominin birikim ve kaynakları pazar fiyatlarının belirleyiciliğinde dışa açılmıştır. Önce reel üretim sektörleri, sonra kambiyo rejiminin –döviz serbestisi- serbestleştirilmesi (1989) ile finansal sistem dışa açılmıştır. E.Yeldan'ın dönemleştirmesine göre 1981-1988 döneminin temel dinamikleri maliyetin reel ücretlerin düşürülmesi yoluyla azaltılarak karın ihracatla realize edilmesi ve yurt içi talebin daraltılmasıdır. Diğer bir önemli eğilim devletin önce sermaye karlılığını gözeten teşvikler dağıtması, sonrasında bu nedenle oluşan kamu açıklarının konsolide bütçe oluşturarak –yani sürekli yüksek faizli iç borç alınması- rantiye sermaye kesimini palazlandırmasıdır. Yani Küreselleşme sürecine uyum gösteren Türkiye kapitalizminde, sermaye sınıfı içinde kimi kategoriler öne çıkmıştır. Kabaca, Türkiye'de burjuvazi-içi bölüşüm ilişkileri anlamında en karlı gruplar sırasıyla rantiyeler, mali sermaye, teşvikli ya da finansal kurumları olan ticaret sermayesi ve en son sanayi sermayesi –tekstil,

dokuma, otomotiv gibi sektörlerde olmuştur. Böylelikle Türkiye'nin işçi sınıfı profilinde ve coğrafi emek haritasında önemli değişmeler olmuştur. Sınıf profilindeki farklılaşmalara geçmeden önce, eşitsiz gelişmenin somut tezahürleri olarak bölgesel ve sektörel eşitsizliklere kısaca değinmek gerekiyor. "Küreselleşme rüzgarı, bölgesel ayıklama yaparken tercihini hep kar ve sermaye birikimine en uygun bölgelerden yana yapıyor, bunun dışındakilere sırt çeviriyor. 1990'ların Türkiye'si için tercihli bölgeler Marmara ve kıyılar."(2) Türkiye'nin haritasını "L" biçimde kaplayan gelişkin bölgeler özel teşvik alan bölgelerdir. Küreselleşme sürecinin tercihli bölgeleri (İstanbul, Kocaeli, Bursa, Ege kıyıları ve GAP bölgesi) kendi içlerinde de hem gelişkinlik, hem de sektörel olarak farklıdır. Örneğin İstanbul metropol kent olarak rantiyenin ve pazarın (tüketim) merkezidir. Buna karşın çevresindeki illerde, çoğu İstanbul'dan kumanda edilen küçük ve orta ölçekte sanayi işletmeleri vardır. Yine yıldızı parlayan kentler olarak Denizli, K.Maraş, G.Antep, Kayseri, tekstil ağırlıklı bir sektörel yapıya sahiptirler. Sonuçta Türkiye'de bu bölgeler dışında geriye kalan önemli bir bölüm, küreselleşme sürecinin eşitsiz gelişmeyi derinleştirici epeyce nasiplenmişleridir. M.Sönmez'in aktardığı istatistiklere göre80'lerle birlikte çarpıcı biçimde gerileyen 37 ile karşılık sadece 16 il gelişmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, İstanbul gibi merkezleşen metropoller kendi içinde en eşitsiz gelişen kentlerdir. Örneğin DİE'nin saptadığı rakamlara göre İstanbul'da en zengin %5'lik grup gelirin %42'sine tek başına el koymaktadır.

Sektörel yapıya bakıldığında son yirmi yıldır tekstil ve dokuma dışında imalat sanayi daralmış, hizmetler sektörü ciddi biçimde genişlemiş ve son olarak bu gelişmeler tarım aleyhine gerçekleşmiştir. Lordoğlu'nun aktardığı DİE verilerine göre 1998 yılı itibariyle Türkiye geneli istihdamın sektörel yapısı yüzde olarak tarım 43.4, sanayi 22.4, hizmetler 34.2'dir. İmalat sanayiinde öne çıkan tekstil ve dokuma enformelleşmenin en yoğun yaşandığı sektörlerdir. Küçük ve orta ölçekli sanayilerde ucuz işgücüne, fason üretime ve esnekliğin pek çok biçimine rastlanmaktadır. Bu sektörlerde "özellikle fason üretim yolu ile birçok küçük işletme ana firmaya mal ve hizmet üretmektedir. Bu firmaların yarattıkları istihdam büyük ölçüde kayıt dışı olmakta, talep durumuna göre yeni işçiler alınmakta ve çıkarılmaktadır. Küçük işletmelerin sayısal artışı açısından Türkiye örnek oluşturmaktadır. 1991-98 yılları arasında 1-9 kişi çalıştıran işyerlerinin sayısında %52 oranında bir artış, 100 kişinin üzerinde işçi çalıştıran işyerlerinin sayısında ise sadece %16 artış olmuştur."(3) Küçük işyerlerinin belirleyici biçimde büyük holdinglere bağlı olduğunu, hatta holding-KOBİ'leri olduğunu düşünürsek bu durumun temel bir eğilim olduğunu kavrayabiliriz. (Hemen belirtmek gerekir ki, bu durumun konumuz açısından önemi şudur: Boratav'ın aktardığı anket sonuçlarına göre küçük (1-20 işçi çalıştıran) işyerlerinin ücretlileri iktisadi ve sosyal politikalarda en sağ tutumu sergiliyorlar. Buna karşın 500 kişiyi aşan işyerlerinde

daha "sol" tutumlar gözleniyor. Ayrıca küçük işyerleri yapısal olarak başka olumsuzluklar da içerebilmektedir. Örneğin patriyarkal (aileye dayalı) iş ilişkisine –"Anadolu Kaplanlar"ında olduğu gibi- küçük işletmelerde daha sık rastlanabiliyor.)

Türkiye yukarıda açtığımız olgularla küreselleşme sürecine eklemlenmiştir. Sermaye birikim biçiminin temel eğilimiyle, burjuvazi-içi bölüşüm ve öne çıkan kategorileriyle, bölgesel ve sektörel eşitsizlikleriyle işçi sınıfı profili de ciddi biçimde değişmiştir. Örneğin part-time olarak bilinen esnek istihdam biçimi oransal olarak üçte birdir. Standart dışı hizmet kapsamında olan belli süreli hizmet, part-time, uzaktan çalışma, evde çalışma, ödünç iş ilişkisi gibi biçimler yaygınlaşmaktadır. "İşteki konumlara göre istihdam incelendiğinde son 7 yılda görece en büyük artış 'yevmiyeli, arızi ve geçici işçiler'de olmaktadır.1989 yıl 100 olarak endesklendiğinde bu artış 1996'da 163'e varmaktadır."(4) Sınıf oluşumu süreçlerine damgasını vuran işsizliğin, sigortasız-güvencesiz çalışmanın, genç işçiliğin artışının, ücretlerin düşürülmesinin vb. kaotik unsurlar siyasal-ideolojik atmosfere önemli bir etkide bulunmuştur.

Siyasal-ideolojik ve kültürel atmosfer

Bilindiği gibi Türkiye yaklaşık yirmi yıl önce içine girdiği iktisadi-politik yeni rota –küreselleşmeye uyum- merkez sağı (AP) ve merkez solu (CHP) karşı koyamadıkları biçimde popülizm aracından yoksunlaştırmıştır. 24 Ocak kararlarını uygulamaya koyan MC tabanlı Demirel hükümeti Türk parasını aniden %70 gibi bir düzeyde devalüe edip, bütün mal ve hizmetlere zam yaptığında, AP'li bakanlar kendi içlerinde önemli tartışmalar yaşamışlardır. AP'li bazı politikacıların "sıkı para" politikasına karşı çıkmaktaki tek geçerli saiki popülizm yapma olanaklarının ellerinin altından kayıyor oluşudur. Neticede öyle olmuştur. 1990'lara gelindiğinde daha net biçimde anlaşılan hem merkez sağın, hem merkez solun ciddi olarak eridiğidir. Popülist siyasetin geçersizleşmesi depolitizasyon sürecine özel bir katkı sunmuştur. Popülizmin diğer bir önemi kitlelere egemen ideolojinin bütünlüğü arasındaki ilişkilenmede köprü görevi görmüş olmasıdır. Bu bağlamda 80'li yılların ve günümüzün ideolojik atmosferi egemen ideolojinin temel motiflerinin dağılmasıyla malüldür. Tüm bunlara siyasal-ideolojik atmosfere önemli etkilerde bulunan "kimlik bunalımı"da eklenmelidir. Kimlik bunalımı, ulus-devlet duyarlılıklarının somutlaştığı egemen ideolojinin, postmodernist kitle kültüründeki ideolojik öğeler içinde paralize olmasıyla belirginleşmiştir. Medyanın öncülüğünde oluşan kitle kültürünün bireyci, hedonist, hırslı piyasacı-narsist değerleri kitleleri sert,belirtik ideolojik motiflere itmektedir. Geleneksel siyasetin, ideolojik yapının

ve kültür normlarının dağılması siyasal-ideolojik atmosferi epey kaotik bir mecraya sürüklemiştir.

Yazının zeminine bakış bölümünde belirtilmiş olan küreselleşme sürecinin ulus-devlet duyarlılıklarını okşayan niteliği, bu haliyle kimlik bunalımına özel bir katkı sunmuştur. Ayrıca yazının yine aynı bölümünde belirtilen bölgesel eşitsizliklerin ve sınıf oluşum sürecinin kaotik unsurlarının depolitizasyon süreciyle çakışıyor olması kitlelerdeki çıkışsızlığın kültürel alana yansımasında diğer önemli bir belirleyen olmuştur.

Sağın yükselişi ve işçi sınıfı

Bilindiği gibi Türkiye'de merkez siyasal partilerin erimesi karşısında özellikle 90'lı yıllarla birlikte önce RP ardından DSP ve MHP yükselişlerini ilk bölümde anlatılanlarla da ilişkilendirerek iki başlıkta değerlendireceğiz.

- **Küreselleşmenin eşitsiz gelişimi derinleştirici etkisi bağlamında siyasal durum**

Yazının ilk bölümlerinde küreselleşme sürecinin belli bölgeleri gelişirken diğer bölgelerin bir anlamda kenara bıraktırılmış olduğu vurgulanmıştır. Bu bölgede son yirmi seçim sonuçları karşılaştırıldığında RP ve MHP'ye uzun yıllar kaymayan ya da direnen bölgeler Türkiye haritasını "L"biçiminde Marmara ve kıyılar olmuştur. Bu bölgeler daha önceden de belirtildiği gibi küreselleşme sürecinde "avantajlı"bölgelerdir. Trakya'da,Ege'de ve Akdeniz havzasında MHP'nin 1995'ten sonra yüksek oy alması,etnik-kültürel geleneksel referanslarını parçalamış batıcı, postmodernist "yeni"yüzünü göstermesiyle açıklanabilir.

Geriye kalan bölgeler içinde özellikle İç Anadolu ve Orta Anadolu da hem RP hem de MHP' ciddi yükseliş yaşamıştır. Eşitsiz yansımadan en çok nasiplenen bu bölgelerde RP oyunu 1984 seçimlerinden 1999 genel seçimlerine kadar sürekli arttırmıştır. Tanıl Bora'ya göre, "toplumsal ve kültürel düzeyde Türkiye'nin80'lerdeki hızla katettiği modernleşme evresinin biriktirdiği 'romantik tepki potansiyeli Orta-Doğu Anadolu da yoğunlaşmıştır. Bu, cumhuriyetin merkez çevre çelişkisinin tarihsel sürekliliği ve 'eşleyiciliği' ölçüsünde çevre adına 'merkez'leşme ve 'revanş' umudunu da besleyen bir tepkiselliktir."(5) Orta-Doğu Anadolu'da gözlenen bu sağcı tepkisellik büyük metropollerin çevresi durumuna gelen bölgelerde de gözlemlenmektedir. 1980-90 dönemecinde yükselen bu tepkiselliğin işsizlik,esnek istihdam,işyeri ölçeğinin daralması gibi üretim sürecine ait olgularla da ilişkilendirilmesi gereklidir. Siyasal sınıfsal sancılar arttıkça sağcı tepkisellik büyümektedir. Esneklik,küçük ölçekte istihdam ,niteliksizleşme işsizlik

gibi olgular sınıfsal sancıları derinleştirmektedir. Boratav niteliksiz, kırsal bağları süregelen, düzensiz işlerde çalışan işçilerin şeriatcı ve faşizan siyasi hareketlerin kitle tabanını oluşturabilme potansiyeli taşıdığını belirtiyor. Bu tespit seçim sonuçlarıyla karşılaştırıldığında büyük oranda doğrulanmıştır.

Önemli olan diğer bir konu, bu siyasal tercihlerin ne tür bir ideolojik zemin üzerine oturduğudur. "mavi yakalı işçilerin kamu çalışanlarını ,marjinal ya da enformel sektörlerdeki,işsizleri ve emeklileri kapsayan kesimin, sömürü karşıtı, ekonomik yaşama müdahaleden yana ,eşitlikçi dayanışmacı ,adaletçi ,halkçı ve bu anlamda sol sınıfsal sezgileri ve tepkileri tutucu ve milliyetçi ideolojik motiflerle ve gene aynı içerikteki siyasal yönelimlerle kaynaştırabilmektedir (...) üretim süreci içindeki maddi konum, bilinçlenme ve ideolojik-siyasal tercihler acısından belirli bir zemin yaratmakta, ancak bu zemin üzerinde gerçekleşecek nihai oluşumu belirlememektedir. Daha somut konuşursak önce RP'nin sonra DSP'nin ve nihayet MHP'nin sol sınıfsal tepkiler üzerine sağ bir kılıf geçirmeyi başardığını ileri sürenler büyük ölçüde haklıdır."(6)

RP ve MHP'nin sol sınıfsal tepkiler üzerine sağ bir kılıf geçirmeyi başarması ya da emekçilerden geniş bir destek alması yoksulluğun, pahalılığın, enflasyonun vs. olguların aktörleri olarak cisimleşen merkez siyasal partilere karşı ciddi bir cevap oluşturmasıyla önemli oranda ilgilidir. ANAP, DYP ve SHP/CHP oyları düşerken RP ve MHP yükselmiştir. 1991 seçimlerinde MHP ile RP ittifakı (IDP'de dahil) %16.9 oy alabilmiştir. 1995'te her iki partinin oy toplamları %29.6'dır. '99 seçimlerinde her iki partinin oy toplamları %33.4 olmuştur. 1991'deki RP-MÇP-IDP ittifakına istişare mekanizması içinde bulunmuş Nevzat Yalçıntaş "ittifak ANAP ve DYP'ye cevaptır" derken merkez partilerin vitrinlerindeki liberalleşme görüntüsüne alttan gelen bir tepkiyi okşamıştır. RP, merkez partilere "adil düzen" popülizmiyle cevap oluşturmuştur. MHP, RP'den farklı olarak çevre'nin revanş arzusuna anti-batı ve anti-kürt öğeleri kaynaştırdığı bir söylemle yaklaşmıştır. MHP'nin merkez partilere cevabı, Tanıl Bora'nın belirttiği gibi ulus-devlet ve beka sorunsalı ekseninde olmuştur. Emekçilerdeki sol sınıfsal tepkiler böylesi sert, belirtik, "güç" abidesi sağ motiflerle kaynaşabilmiştir.

- **Egemen ideoloji-popülizm-kimlik bunalımı bağlamında MHP ve RP**

80'lerle birlikte uygulanan neo-liberal iktisadi politikaların düzen siyasetinin popülizm yapma olanağını elinden aldığını belirtmiştik. Yine popülizmin egemen ideolojinin yeniden üretilmesinde, kitleler tarafından anlamlandırılmasında önemli bir araç işlevi gördüğüne de değinilmişti. Sonuçta egemen ideolojinin temel motifleri –kemalizm, dincilik, milliyetçilik vd.- dağılmıştır. Bu dağılma karşısında MHP ve RP kendi ideolojik bütünlüklerini zorlayan biçimde de olsa bir tür popülizm gerçekleştirmişleridir. RP-MHP'nin popülizmi, egemen ideolojinin temel

motiflerinin dağılmasında değil ama dağılan motiflerin katılaşmasında önemli bir işlev görmüştür. Burada RP ile MHP arasındaki farkı belirtmek üzere iki kavram kullanacağız: sınıf popülizmi ve kimlik-kültür popülizmi. Sınıf popülizminde, adından da anlaşılacağı üzere eşitlik talebine dönük vaatler söz konusudur. Kimlik-kültür popülizminde ise vaatler kimlik bunalımına cevap niteliğindedir. Önce sınıf popülizmi bağlamında RP ve MHP'yi karşılaştırırsak, RP'nin çok daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. RP'nin "adil düzen" söylemi küçümsenmeyecek ölçüde sınıf popülizmidir. Adil düzen söylemi 1991 seçimlerinde popülerleşmiş olsa da, 1995'te N.Erbakan tarafından benimsenmesiyle parti görüşü haline gelmiştir. Adil düzen söylemindeki eklektik sol motiflere değinmeden önce, RP'nin neden "adil düzen"i parti görüşü olarak kabul ettiğine değinmek gerekir. Yazıda, daha önce 24Ocak kararlarını uygulayan MC tabanlı Demirel hükümetinde AP'li bazı bakanların "sıkı para" politikasına karşı kendi aralarında ciddi sürtüşmeler yaşadığından bahsedilmişti. "Sıkı para" politikasına karşı çıkan AP'liler aslında popülizm olanağının kaybedilmesine ve dolayısıyla kendi geleceklerinin karartılmasına tepki göstermişleridir. RP'nin 1983'teki kuruluşuna aynı refleks damgasını vurmuştur. RP, merkez sağın elinden kayan popülizmi "adil düzen" söylemiyle bağrına basmıştır. Şimdi "adil düzen"in ne olduğuna değinebiliriz. Teorisyenlerinin kimler olduğu çok önemli olmamakla birlikte, "adil düzen" adlandırması N.Erbakan tarafından yapılmıştır ve 1991'de "Adil Ekonomik Düzen" adında bir kitapçık basılmıştır. Kitapçıkta şu popülist savlar yer alıyor: "Köle düzeni, milyonlarca insanı geçim sıkıntısı, açlık, sefalet, işsizlik ve geri kalmışlığa mahkum ederek ezmekte; bunların hakkının haksız olarak ellerinden alıp emperyalizm, dünya siyonizmine ve onların işbirlikçisi ufak bir mutlu azınlığa aktarmaktadır. Bunun neticesi olarak büyük çoğunluk gittikçe fakirleşmekte, ufak bir azınlık ise gittikçe zenginleşmektedir. Bu durum, ülkeleri sosyal patlamalara götürmekle, yeryüzünde huzur ve güvenliği ortadan kaldırmaktadır."(7) "Adil düzen" kendisini, monopol olarak nitelediği sosyalist ve kapitalist sistemler dışında anti-monopol olarak tanımlıyor. "Ürettiğin kadar tüketme" vaadinde bulunuyor. "Adil düzen" söylemindeki ütopist, çelişkili, eklektik öğeler bizi ilgilendirmiyor. Biz sosyalistleri ilgilendiren, sınıfsal-sol tepkilerin "adil düzen" söyleminde olduğu gibi popülist motiflerle sağa aktarılabiliyor oluşudur. Bu zemindeki sol duyarlılıkları sağa kaynaştırmakta başarılı olmuştur. Sonuçta RP sömürü, eşitsizlik, hak, adalet söylemleriyle sınıf popülizmi yapmıştır ve egemen ideolojinin dincilik motifinin sınıf popülizminin sert motifleriyle dağıldığı yerde katılaşmıştır.

MHP ise, sınıf popülizmi yapmakta RP kadar başarılı değildir. MHP ideolojik düzlemde "sol" öğelerle demagojik bir "taktik" bağlamında ilişkilenmiştir. Bu ilişkilenme de epey geçmişte kalmıştır. Örneğin 30 Haziran 1968'deki Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği'nin kongresinde, komünizmle "ruhsuz"

kapitalistleri eş biçimde lanetlemişleridir.*Bu dönemde uvriyerist, anti-plütokratik (zengin karşıtı), hakçı, ezilmişliği etik olarak yüceltici öğeler, "düşman" imgelerle –Kürt, komünist, Sovyetler gibi- kaynaştırılmıştır. MHP, 70'lerde ise devletlü çizgiyi öne çıkarmıştır. Anti-komünizm ekseni belirginleşmiş ve "sol" motifler dışlanmıştır. 12 Eylül süreci ve ülkücüleri devletle kimi "çelişkiler"(!) yaşaması, islamla yaşanan ideolojik kaynaşma "sol" söylemi yeniden getirmiştir. Ama bu sol demagojinin esas taşıyıcıları (BBP), 1992 yazında MÇP'den kopmuştur. MHP diğer düzen partilerinin de yaptığı gibi yoksulluluğa, pahalılığa dair popülist vaatlerde bulunmuştur. Ancak MHP'nin yükselişini sağlayan, toplumdaki sınıfsal hoşnutsuzlukları, verili kültürel hoşnutsuzluklarla ilişkilendirmesi, her iki bunalım dinamiğini kaynaştırması ve "kimlik eksenli" bir cevap önermesi olmuştur. Bu bağlamda MHP'nin kimlik popülizmi, RP'nin ki kadar açık olmasa da bir sınıf popülizmiyle temas halindedir.

Artık RP ve MHP'nin toplumdaki kimlik bunalımına yönelik nasıl bir kimlik-kültür popülizmi geliştirdiklerine değinebiliriz. Daha önce, kimlik bunalımını, kitle kültürünün ideolojik salvoları karşısında ulus-devlet duyarlılıklarının paralize olması şeklinde tanımlamıştık. 1980 sonrası kültürel atmosferde kendisini gösteren, piyasa rasyonalitesi, kitle iletişim araçlarının "değişim" şarlatanlığı, medyanın vitrinindeki özel hayat patlaması, bireycilik, hedonizm, tüketimci etik, "aşk"la başlayıp "aşk"la biten narsist pop müzik, cinselliğin keşfedilmesi, toplumsal güvensizliğin sapıklar, hırsızlar, çocuk tacirleri gibi olgularla derinleştirilmesi vb'dir. Böylesi kaotik, belirsiz, güven sarsıcı olgular geleneksel referansların parçalanmasına, yani toplumsal vandalizme yol açmıştır. RP, postmodernist kitle kültürünün üst sınıflara sırıtan değerlerine, bireyciliğe, hazcılığı, rekabeti kutsayan piyasacı narsizme, güvensizlik üreten kaotik değerlere karşı kitlelere ""inanmayı""vaat etmiştir. "Diğer partilerin seçmenleri vardır, RP'nin inananları var" ya da "inananlar Refah'da birleşti" söylemleri ile RP, vaat ettiği inanmak temasını, ruh çağırır gibi geleneği, halkın değerlerini, acımasız metropole karşı geçmişi, dayanışmayı, acıyı kutsayan fedakarlığı vb. çağırmakta kullanmıştır. RP'nin kendisini mümkün olduğu kadar medyadan uzak tutma çabası da bu bağlamda düşünülmelidir.

MHP ise kimlik-kültür popülizmini farklı bir eksende kurmuştur. Bu farklılık özellikle 80'sonrası milliyetçiliğin yükselişindeki nesnel kimi nedenlerle açıklanabilir. Bora'nın tespitleri bu bağlamda önemlidir. 80 sonrasında milliyetçiliğin yükseliş zemininde; birincisi, bölgesel güç olma, "güçlü Türkiye" umutlarını besleyen Kafkasya ve Orta Doğu'daki Türki cumhuriyetlerin bağımsızlaşması durumu; ikincisi, kimlik bunalımının su yüzüne çıkması ve batılılaşmanın getirdiği hoşnutsuzluk; üçüncüsü, küreselleşme sürecinde

* bkz. Tanıl Bora-Kemal Can, "Devlet-Ocak-Dergah", İletişim Yayınları, 1999, 5. Baskı

karmaşıklaşan uluslararası ilişkilerin Türkiye'de bir beka sendromuna imkan vermesi ve Kürt sorunu. Biz, kültürel hoşnutsuzluk ve kimlik bunalımına kısaca değinelim.

MHP'nin toplumdaki kimlik-kültür bunalımına iki yüzlü bir yaklaşım getirdiği söylenebilir. Bir yüzde katı, belirtik, otoriter, güç fetişizmini okşayan motifler vardır. Bu katı yüzde kimlik bunalımının sivrilmiş olan Doğu/Batı, merkez/çevre, özgüven/paranoya, öykünme/izolasyon gibi ikilikleri kaynaştırılmıştır. Yani ikiliklerdeki öğeler birbirlerinin çağrıcısıdır. Bu söylenenleri biraz somutlaştırmak için TRT'de yayınlanan "Perde Arkası" programını düşünebiliriz. Bu programı müsterih bir bakışla seyretme sabrı gösterenler, program boyunca kimlik bunalımına dair çeşit çeşit ikiliğin ironik bir manzumesinin sergilendiğini göreceklerdir. Manzume şu: Bir yanda "iç ve dış mihraklar" söyleminde görülen paranoid ruh hali, diğer yanda "dünyaya kükreriz" diyen özgüven. Yine bir yanda batı merkezli "yurttaşlık" söylemi, demokrasi aşkı, diğer yanda etnisizm ve saldırganlığın kutsanması vb. Verilen örnekten ötürü mesele yalnızca Kürt sorunu bağlamında düşünülmemeli. Bu ikilikler tarihsel olarak vardır. Mevcut kimlik bunalımı bunları açığa çıkarmıştır. MHP bu ikilikleri "büyük Türkiye", "güçlü Türkiye" sloganlarıyla kaynaştırmıştır. Ancak daha da önemlisi kimlikler tüketen ve yeni kimlikler sunan ideolojik-kültürel ortamdan, sosyal ve kültürel olarak hoşnutsuz insanların MHP'nin sert, katı kimlik popülizmine ilgi göstermiş olmalarıdır. MHP böylece "tuzu kuru olmayanlara" bir tutunma sağlıyor. Egemen ideolojinin dağılan motiflerinden milliyetçilik, MHP'nin kimlik popülizmiyle katılaşmış oluyor.(Küreselleşme milliyetçiliği kavramında hem kimlik-kültür, hem de sınıfsal saikler düşünülmeli)

MHP'nin kimlik popülizminde katı yüzüne tutunanlar daha önce de belirtildiği gibi Orta-Doğu Anadolu bölgelerindedir, yani geri bırakτırılmış bölgelerdedir. MHP'nin kimlik-kültür popülizmindeki diğer yüzüne -ki buna postmodern yüzü diyebiliriz- tutunanlar ise Trakya, Ege ve Akdeniz havzasındadır. Türkiye haritasını"L" biçiminde kaplayan bu bölgelerde MHP milliyetçi yuppie profilini satmaktadır. Bu postmodern milliyetçilik de batı kültürüne öykünmecilik belirleyici biçimde öne çıkıyor. Ancak bu öykünme paradoksal biçimde izolasyonist bir kendine maletme ile tamamlanıyor. Etnik-kültürel referanslar parçalanıyor ya da basit bir imaja (Türk bayrağı gibi) dönüşüyor. İmaja dönüşen referanslar "güçlü olana" (batı gibi) eklemleniyor. Postmodern milliyetçilikte her şey var; Tüketme arzusu, "milli" biçimler, tarzlar, "milli" birey (Hürriyet gazetesi her gün bir "milli" bireyini tanıtır. Amerika'daki başarılı doktor Türk'tür aslında), "milli" hazlar...

MHP'nin kültürel alana "sivil" bir disiplin getirmek isteyen katı yüzüyle postmodern-liberal yüzü arasındaki ilişkilenme için şu söylenebilir: "(...) liberal milliyetçilik dili, o sürecin 'kazananlarına' hitap eden bir dil olmakla malûldür ve

'kötü' konjonktürlerde 'aşağıdakileri' ikna etmesi zordur; bunun için muhtemelen –söylemsel düzeyinden taviz vererek- başka milliyetçi dillere eklemlenmeye ihtiyaç duyar."(8) Son olarak RP'nin de yer yer kitle kültürünün postmodernist öğelerine eklemlendiğini belirtmek gerekiyor.

Sonuç yerine

Bitirirken, biz sosyalistler adına önemli olan birkaç noktaya değinebiliriz;

- Sınıfsal sol tepkilerin üzerini örten sağ kılıfa karşı nasıl mücadele edilebilir? ("Katarsis mümkün mü? Dahası gerekli mi?) sosyalist siyaset eğer sınıftan değil sınıfsallıktan üretilecekse –ki öyle olmalıdır- solun, "namaz kılsa da o bir işçi" uvriyerizmine düşmesi ve aydınlanmacı motifler boşlaması ya da meseleyi düzenin "terbiyesine" bırakması hata olur. Buna karşın solun aydınlanmacı ideolojik mücadelesini sınıfsallık ekseninden yalıtması yine hata olur. Kısaca sol, aydınlanmacılık motifini kendi eksenini deforme etmeden ama mutlaka kullanmalıdır. Kısacası ne kuyrukçuluk, ne de büsbütün arınma ütopizmi.
- Sosyalistler ideolojik mücadelelerine kültürel kimi motifler katmak zorundadırlar. Kültürel yapıya ilişkin olumlu duyarlılık öğelerini –dayanışma, toplumsal olana ilgi, eşitlik, adalet gibi- ideolojik motiflerle kaynaştırmalıdır. Kültürel alana ilişkin sınırlı müdahalede sert, belirtik, net öğeler kullanılmalıdır.
- Bugün sosyalist hareketin ciddi biçimde hareket alanı daralmıştır. Buna karşın sınırlı da olsa verili alanlarda hem ideolojik-kültürel alana ilişkin müdahaleler, hem de örgütsel bir seferberlik -KOBİ'ler, enformel sektör çalışanlarını da kapsamalı- anlamlıdır. (En azından şunu kavramak gerekir; bugünün nesnelliğine damgasını vuran sağcılaşma olgusu, ciddi özelliklerin, iradi çabaların ürünüdür. "RP ve MHP zaten düzenin 'has' çocuklarıdır, onların işi kolay" diyenleri, ANAP'ın DYP'nin düzenin üvey evlatları mı olduğunu düşünmeye davet ediyorum)

Notlar

1- Cevdet Ölçen; "Küçük Sanayi Siteleri Ve İşçi Sınıfı İçerisinde Örgütlenme", *Gelenek* sayı:56, Şubat 1998, s.108-109
2- M. Sönmez; "Bölgesel Eşitsizlik", Alan Yayıncılık, Haziran 1998, s.60
3- Kuvvet Lordoğlu; "Esnekleşme Versus Enformelleşme", Petrol-İş Yıllığı 97-99 içinde, s.869-870
4- "İstihdam Ve İşsizlik", Petrol-İş Yıllığı 95-96 içinde, s.309
5- Tanıl Bora; "Milliyetçiliğin Kara Baharı", Birikim Yayınları, 2. Baskı, 1995, s:296
6- Metin Çulhaoğlu; "Varoşlar ve Kent Yoksulluğu", *Sosyalist Politika,* sayı:10, Eylül 1996, s.117-118
7- Ruşen Çakır; "Ne Şeriat Ne Demokrasi, Refah Partisini Anlamak", Metis Yayınları 1994, 2. Baskı, s.134
8- Tanıl Bora; yage, s.131

KURULUŞ TÜRKİYE'SİNİN ÜSTYAPI ELEMANLARI

Emin Faruk ERGİ

Genelde kitapların ve yazıların sonunda dikkatli bir okurun gözden kaçırmaması veya gözden kaçırdıysa dikkat etmesi gereken noktalara, çıkarsamalara değinilir. Okuru yazının sonunda "dikkatsizlik sendromuna" sokmamak veya "amma da dikkatsizmişim" dedirtmemek için kimi önsel "dikkat açıcı" değinilere yer vermek gerekiyor.

Dosyamızın bu yazısında, 30'ların Türkiye toplumsal formasyonunu inceleyeceğiz, peki belirli tarihsel dönemleri incelerken yola nasıl çıkacağız. Açıkçası yola haritasız çıkıp kaybolmaktansa veya çıkmaz sokağa girip tıkanmaktansa yola haritayla çıkıp, haritayı yeni girdilerle zenginleştirmek/sınamak yöntemsel açıdan doğru olacaktır. Yazının kurgusu temel olarak üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde toplumsal formasyon kavramı ve temel ile üstyapı arasındaki ilişkiler ele alınırken; devamında, ikinci bölümde birinci bölümde açımlanan kavramlar eşliğinde 30'ların Türkiye'sindeki ideoloji, siyaset ve ekonomi ilişkilerine kendi tarihselliği içinde, Türkiye özgüllüğü ele alınarak değerlendirilecek. Son bölümde ise güncel olarak yaşanan krizlerin ve Türkiye kapitalizminin yönelimlerinin 30'larla ilişkisi, bağları kısaca irdelenecektir.

Toplumsal formasyon ve temel-üstyapı

Toplumsal formasyon kavram olarak olmasa da nüve olarak Marx'a ve Lenin'e kadar uzatılacak bir içeriğe sahiptir. Lenin narodniklerle yaptığı Rusya'daki kapitalizmin durumuna yönelik tartışmalarda ve 1899'da yayımlanan *"Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi"* adlı yapıtında; hem gelişmiş kapitalist ülkelerle ilişkileri, hem de ülkede varlığını sürdüren kapitalizm öncesi üretim tarzlarının kapitalist tarzla eklemlenmesini açımlamıştır. Süreç içerisinde kavram zenginleştirilmiş ve marksist literatüre girmiştir. "Toplumsal formasyon, belirli bir üretim tarzı ile gene o üretim tarzına özgü üstyapıların bütünlüğünden ibarettir. Toplumsal formasyon, bu anlamda, tek bir üretim tarzına indirgenemez. Toplumsal formasyon denildiğinde, başat ya da egemen olan dahil, farklı üretim tarzlarının ve bu tarzlara özgü üstyapıların özgül eklemlenmesini anlamak gerekir."(1)

Toplumsal formasyon belirli bir bütünlüğü temsil eder. Bu bütünlük içinde incelediğimiz dönemin aydınları, ideolojik-siyasal akımları, ekonomi politikaları, sınıflar, devlet vb. vardır. Bütün içindeki bu yapılar kendi içinde eşitsiz gelişim ve

ilişki içinde olsalar dahi, bütün tarafından üstbelirlenmiş alanlardır. Ancak burada ideolojik süreçlerin maddi süreçler üzerinde "etkilemesi" ve "koşullaması", maddi süreçlerin ise ideolojik süreçler üzerinde "belirlemesi" söz konusudur.(2) Yani Callinicos'un kavramlarıyla konuşursak "...temel ile üstyapı arasındaki ayrım analiktir, çünkü üstyapının aracılığıyla açıklandığı temel bu kurumsal ikiliden, üretim güçleri ve ilişkilerinden oluşur. İmdi içeriklerinin aslen gözlem bulgularını özetlemek amacındaki betimleyici kavramlarınkiyle örtüşmemesi, bu gibi açıklayıcı kavramların tipik özelliğidir." (3)

"Yeni bir yapı" oluşurken

Başlarken elimize haritayı almanın önemine değinmiştik peki 30'ların haritasında neler var. Dönemin ideolojik, siyasal, kültürel ve ekonomik oluşumlarını yansıtan bir harita yapmaya çalışacağız. Hep dile getirilenlerle başlayacak olursak; 1930'ların Türkiye'sini diğer dönemlerden ayıran başlıca özellik olarak devletçilik uygulamaları, sanayileşmenin getirdiği hamleler sıralanır. Bu uygulamalar (ekonomik dönüşümler) tek başına dönemin özgünlüğünü açıklamasa da ideoloji ve siyaset üzerinde *belirleyiciliği* olmaktadır.

Kapitalizmin 1929'da yaşamış olduğu bunalım ekonominin içe dönmesini ve temel gıda alımlarının durması, içe dönük üretim ve sanayileşme çabalarını hızlandırmıştır.(4) 1929'da uluslararası ölçekte kapitalizmin girdiği bunalımın sonucunda sadece Türkiye'de değil diğer ülkelerde de içe kapanmacı sermaye birikim modelleri uygulamaya konmuştur. 1929 ekonomik buhranı sonucunda ekonomik açıdan ağır zarara uğrayan tarım kesiminde ve yüksek vergiler ödemek zorunda kalan eşrafta hükümete karşı *hoşnutsuzluk* oluşmuş ve bu tepkiler siyasallaşarak artmaya başlamıştır. Bunun üzerine 1930'da güdümlü Serbest Fırka kurdurulmuş ve kısa sürede demokrasi oyunlarıyla çözüm sağlanamayacağı anlaşılıp, kendini lağvetmek zorunda bırakılmıştır. (12 Ağustos'ta kurdurulan Serbest Fırka 17 Kasım'da kendisini lağvetmiştir.) Muhalefetin yaygınlaşması ve Serbest Fırka kurucularını bile şaşırtan* seviyeye gelmesi iktidarı endişelendirmiş ve sonrasında iş çevrelerinin yoğun tepkilerine rağmen ani devletçi ve devletleştirici kanunla model değişikliğini uygulamaya koymuşlardır.** Ancak

* Serbest Fırka yöneticileri 4 Eylül'de İzmir'e geldiklerinde kendilerini karşılamaya gelen 40-50 bin civarında kişinin kendilerini protesto etmek için toplandığını sanıp endişelenmişlerdir.

** Dönemin devletçilik uygulamaları ve tartışmaları için bakınız: Korkut Boratav; *Türkiye'de Devletçilik*; Savaş yayınları , Ağustos 1982

"Türkiye'nin ekonomik siyasetinde devletçilik fazla vurgulanmasına rağmen özel sektör de büyük kazanımlar sağladı. Aslında bu konuda fazla şikayet yoktu, çünkü devlet sadece özel sermayenin, büyük yatırımlar gerektirdiği için gerçekleştiremeyeceği ya da girişim yeterince karlı olmadığı için girmeyeceği alanlarda sorumluluk üstlenmişti."(5) Feroz Ahmad'ın da vurguladığı gibi devletçilik politikaları sermayenin o günkü genel çıkarlarına hizmet etmiştir. Ayrıca uygulanan devletçilik politikaları kapitalizm dışı bir yol değil, kapitalizmin o zamanki dünya konjonktüründe uygulamaya sokulan politikalarının, elbette kimi özgün yanlarıyla uygulandığı, kapitalist gelişmenin parçasıdır. Bölüşüm ilişkileri açısından bakılacak olursa 29-39 arasında memurların durumunda düzelme, maaşlarında artış, daha sonra savaş döneminin sonuna kadar göreli durumlarının belirli seviyede tutulduğunu görmekteyiz. "...tek parti rejimi, memur tabakasının savaş enflasyonu karşısında ezilmemesi için yoğun çaba sarfetmiştir. Dolayısıyla savaş boyunca memurların hayat standardının, sadece milli hasıladaki gerileme oranında düştüğü; göreli durumlarının bozulmadığı söylenebilir. Memurlar için söz konusu olan bu göreli istikrarla karşılaştırılırsa işçi sınıfının durumunda hem göreli hem mutlak bir bozulma vardır."(6) Peki neden özellikle memurların göreli durumlarının bozulmaması için çaba sarfediliyor? Bu soruya vereceğimiz yanıt bizi yazının temel hareket noktasını oluşturan yere götürecektir. "Genç Türkiye Cumhuriyeti 30'lu yıllara ekonomik, siyasal, ideolojik ve kültürel alanlarda ciddi bir aranışla girmiştir ve bu aranışın net bir hedefi de vardır: *yeni bir yapı* oluşturmak..." (7)

Tekrar sorumuza dönecek olursak; memurlar Cumhuriyetin *"dönüştürücü"* kadrolarının oluşturacakları *yeni yapının* ekonomik, siyasal, ideolojik ve kültürel yönelimlerini taşraya götürecek, merkezle çevre arasında köprü görevi görecek taşıyıcı *failler* olarak görülmüşlerdir.

İdeolojik konsolidasyon

Başlarken devletçilik uygulamalarının tek başına dönemin özgünlüğünü açıklamadığını söylemiştik. 30'ların yeniden yapılanmasında ideolojik alanda da *yapılanmaya* gidilmiş *"dönüştürücüler"* havada uçuşan ideolojileri belirli bir *konsept'e* oturtmaya, ideolojik alana çeki-düzen vermeye girişmişlerdir. Liberalizm, devletçilik, çeşitli milliyetçilik türleri, popülizm, halkçılık, korporatizm, laiklik, batıcılık, islamcılık, pozitivizm, modernizm gibi ideolojilerin hepsinin temelleri Osmanlı'da atılmış ve *süreklilik* içinde Cumhuriyet'e devrolmuştur. Saydığımız tüm bu ideolojileri Osmanlı aydınlarında; özel olarak da İttihat ve Terakki'deki saflaşmalarda, tartışmalarda görmekteyiz. Peki 30'ları özgün kılan ne?

30'lara gelindiğinde havada uçuşan bu ideolojiler, 30'lar da belirli bir "*konsept*"e oturtulmuş ve konsolide edilmiştir. Ancak "dönüştürücülerin" pragmatist anlayışları *konsept'in* dışında kalanlara gerektiğinde kapısını açmış, kendi içinde soğurmaya çalışmış, sistematik/tutarlı bir ideolojileştirmenin önünü bıçak gibi kesmiştir. Oluşturulan *konsept*'in bileşenleri; ekonomik alanda dönemin gerekliliklerine uygun, sermayeye "yaptıklarımız senin önünü açmak için" diyen, ekonomik alanda dönemin gerekliliklerine uygun devletçilik, burjuva sınıfı yaratmak için çabalayan, aynı zamanda sınıfların varlığının reddine varan otokratik korporatizm, soyut halka sevgi ve hürmet somut halka şiddet gösteren popülizm ve halkçılık, uygulamada faşizan örgütlenmelere giden ancak ideolojik alanda ırkçı, turancı eğilimleri kendi içinde barındırmayan, marjinalde bırakan bir tür tepkisel milliyetçilik, din konusunda zaten 30'lara kadar kapitalizmin gerektirdiği üstyapı reformlarını yapan ama haftalık tatil gününün Cuma'dan Pazar'a alınmasını 1935'e kadar bekletecek olan laiklik, bilim fetişizmine varan bilime inanç, ama ırkçılığı kabarıp tarihi hikayeler yazan pozitivizm, hepsini belirleyen olarak da Darwinci görüşün sosyal hayata yansıtılmasıyla ortaya çıkan sosyal darwinizm olmuştur.

Osmanlı'da tesanütçülük olarak sınıfların varlığının reddine dayanan dayanışmacı anlayış 30'larda bir tür otokratik korporatizme dönüşmüştür. Korporatist anlayış sınıf çatışmalarından her zaman korku duymuş, ancak bu korku sınıfların oluşmasından duyulan korku değil, Avrupa'daki sınıf çatışmalarının ve sonrasında ekim devriminin ortaya çıkardığı "*reflexive*" korku olmuştur. İşçi sınıfının hak arayışları her zaman sert önlemlerle bastırılırken burjuva sınıfı yaratmak için her türlü çaba sarf edilmiştir.

Osmanlının çöküş sürecinde devletin kurtuluşuna çare ararken bulunan, temellerini Akçura'nın ve Gökalp'in attığı bir tür tepkisel milliyetçilik Osmanlı'dan devralınır. Geç modernleşme milliyetçiliği olarak tanımlayabileceğimiz Almanya, Rusya gibi geç modernleşen ülkelerde ortaya çıkan milliyetçilik ile ulusal kurtuluş milliyetçiliğinin, geç modernleşmeden yana ağır basan harmanlanması oluşturulmaya çalışılmıştır. Uygulamada faşizan örgütlenmelere gidilse de ideolojik olarak ırkçılığa yönelim olmamış, ırkçılık ve turancılık oluşturulan resmi ideolojinin hep çeperinde kalmış gerektiğinde kullanıma sokulmuştur.

Lenin'in Rus narodnikleriyle yaptığı polemiğe değinmiştik. Popülizm, Osmanlı aydınına Rusya'dan aktarılmış ve dayanışma anlayışlarını genişletmiştir. Popülizm her zaman içinde soyut halka sevgi, somut halka ise baskıcı tavır göstermiştir. Kuruluş döneminin popülizmi kendini soyut bir halkçılık anlayışı olarak göstermiş, halk içindeki farklılıkları görmezden gelen bir yaklaşım sergilenmiş, sınıf mücadelelerini etkisizleştirir umudu güdülmüştür.

Darwin'in evrim anlayışının sosyal hayata ve politikalara uygulanması ile ortaya çıkan "güçlüler arasında ayakta kalmak için bizde güçlü olacağız" anlayışı tüm ideolojiler üzerinde belirleyici olmuş Cumhuriyet tarihinin tümüne damgasını vurmuştur. Sosyal darwinizmin etkin olmasında Almanya'nın geç yola çıkıp öne geçmesi Osmanlı aydınları üzerinde etkili olmuş, Almanya örnek alınmıştır. Batı karşısında aşağılık kompleksi taşıyan aydın geç kalmışlık sendromunu, *"onlarda sınıf mücadeleleri var biz ise "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış milletiz", sınıf farklılıkları oluşturmak yerine milli birlik olmalıyız*" anlayışıyla aşmaya çalışmış, buna rağmen paradoksal olarak burjuvazi yaratmak için elinden geleni yapmıştır. Sınıfların oluştuğunu görünce komünizme karşı kendini *big brother*'ın "koruyucu kollarına" bırakmıştır.

Dikkat edilirse oluşturulan bu ideolojik *konsept*'in içinde liberalizm yer bulamamış ve dışlanmıştır. Liberalizmin bu dışlanmasında kapitalizmin uluslararası ölçekte yaşadığı bunalımın etkisi olmuştur.

Dönemi anlamamız için ipucu sağlayan kimi uygulamalar:

Burada tek tek dönemin bütün uygulamalarını ele almayıp, dönemi anlayabilmemizi sağlayan uygulamalara yer vereceğiz.

10-18 Mayıs 1931'de toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 3. Kurultayında 1927'de kabul edilen Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik ilkelerine Devletçilik ve İnkılapçılık da eklenerek altı ok esasları oluşturulmuştur. Bu *oluşturulmuşluktan* sonra, Althusser'in deyimiyle devlet ideolojik aygıtlarını oluşturmaya yönelmiştir.

Türk Ocaklarının kapatılması ve Halkevlerinin kurulması:

"1912 yılında kurulan Türk Ocakları'nın o zaman ki özgün amacı, o zamanlar Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Türkler arasında birlik ve beraberliği yaratmaktı. Bünyesinde milliyetçilerden liberallere, Batıcılara, aydınlanmacılara ve yeni palazlanan genç Türk burjuvazisinin temsilcilerine uzanan geniş bir yelpazeyi barındıran Türk Ocakları herhangi bir siyasal partiye doğrudan bağımlı olmadan, bir tür "halk üniversitesi" olarak bilim ve sanatı daha geniş kesimlere yaymaya çalışıyordu"(8) Ancak Serbest Fırka'nın kurulmasıyla Türk Ocakları'nda parti tartışmaları başlamış ideolojik saflaşmalar belirmeye başlamıştır. 1931 başlarında Türk Ocakları kapatılmış ve 1932'de doğrudan Parti'nin denetimi altında, herkesi ilkeler doğrultusunda bir araya getirmeyi amaçlayan Halkevleri* kurulmuştur.

---

* 30'ların Türkiye'sinde Ege'nin taşra kasabasının Halkevinde 6 ok altında çekilmiş fotoğrafı incelediğimizde; fotoğrafın merkezinde siyaset ve ticaret yapan, devletle iş yapmaya çalışan aferist (çıkarcı) politikacıyı, siyasetçinin *sol* yanında kasabada memurluk

Halkevleri bahsettiğimiz ideolojik *konsept'i* yayacak olan araçlar olarak görülmüş, on yıl sonra yeterli olmadığı düşünülmüş ve sert geçen tartışmalara rağmen köy enstitüleri açılmıştır. 2 Ocak 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki haber dönemi anlamamız açısından öğretici olacaktır. "Türk Ocakları kapatılıyor. Artık bu örgütlerin ulusal bir işlevi kalmadı. Ocakların örgütleriyle mali varlıkları CHP'ye devredilecek. Öte yandan, yeni ilkeler çerçevesinde faşist örgüt benzeri bir gençlik örgütü kurulması planlanıyor. Bu örgütün ülke çapında şubeleri açılacak."(9) Haberde bahsi geçen gençlik örgütü MTTB (Milli Türk Talebe Birliği) adıyla kurulmuş ve oluşturulan ideolojik *konsept*'i gençlik içerisinde yaymaya çalışmıştır. Ancak uygulamada faşizmden feyz alan dönemin "dönüştürücüleri" ideolojik anlamda uçlaşmalara izin vermemiş 1934'de faşizm yanlısı 3 dergi, 1936'da MTTB kapatılmıştır. Pragmatizmin kılıcı her zaman bilenmiş, gerektiğinde kullanılmıştır.

Ayrıca dönemin uygulamalarına karşı çıkan, destek vermeyen Darülfünun 1934 yılında kapatılmış bazı öğretim üyelerinin işine son verilmiştir. Her alanda homojenleştirmeye gidilmiştir.

"Dönüştürücülerin" formasyonları

30'ların Türkiye toplumsal formasyonunu ele alırken ekonomik, siyasal ve ideolojik dönüşümleri ele aldık. Peki bu "dönüştürücüler" kimlerden oluşuyor ve düşünce dünyaları nelerden oluşuyor?

Dönemin belirtik olan ve sahnede rol alanları bir üçgenin köşelerine yerleştirebiliriz. Üçgenin köşelerinde; merkezin ideolojik *konsept*'ini oluşturmaya çalışan pragmatist çekirdek, *"inkılâbın idelojisi"*ni yapmaya çalışan *kadrocular* ve Serbest Fırka çevresinde toplanmış daha sonra çeşitli yerlere yönelmiş (kimisi Darülfunun'a, kimisi büyükelçiliklere, kimisi halk fırkasında muhalefete yönelmiş) *muhalifler* vardır. Kurucuların formasyonlarını inceleyecek olursak hepsinde çare

---

yapan kimisi aferist, kimisi kendini ülkeyi kalkındırmaya adamış avukatı, öğretmeni, doktoru vs, *sağ* yanında ise taşranın eşrafını görürüz. Bu fotoğrafta olmayanlar ise işleri yolunda gitmeyen köyün ağası, hem ağanın hem de devletin baskılarından bunalan yoksul köylü ve kasabada yeni kurulan işletmelerde çalışmaya başlayan grev, sendika hakkı olmayan işçidir. Unutmadan söyleyelim fotoğrafta olmayan asker ise fotoğrafın düzgün çkması için fotoğrafçıya uyarılarda bulunmakta ve fotoğrafta olmayanlara (ağanın adamları, yoksul köylü ve işçiler) karşı çevreyi kolaçan etmektedir. Yani devlet ve "*soyut*" halk arasında yarılma olmamış, somut toplumda kapitalistleşme süreciyle birlikte geç modernleşmenin getirdiği ikilikler oluşmaya başlamıştır. Bu ikilik büyük ölçüde 50'lerden sonra uygulanan popülist politikalar ile aşılmış. Toplumun siyasallaşma süreci başlamıştır.

arayışı, sınıf mücadelelerinin vermiş olduğu korkuyla yönelip buldukları korporatizm ve sosyal-darwinist anlayış vardır. Çekirdektekiler her zaman dönemin gerektirdiklerine uygun pragmatist politikalar izlemişler fikir hayatına kullanılacak alan olarak bakmışlardır. Siyaset bu yüzden hep ideolojiyi belirleyen olmuştur. Düşüncelerinin temellerinde Comte'çu pozitivizmin etkisiyle bilim fetişizmi ve pozitivist düşünce, Osmanlı'da Mekteb-i Tıbbıye'de okutulan sosyal darwinizm dersleri*, List'in Almanya için uygulamaya çalıştığı korumacı politikalardan etkilenen "milli iktisat" düşüncesi, Akçura'nın ve Gökalp'in Durkheim'cı modernizm çerçevesinde geliştirdikleri tepkici milliyetçiliği görmekteyiz. Ancak bu "dönüştürücüler" için pragmatizm her zaman belirleyici olmuş sezgileri siyasetle sınırlı kalmıştır.

Üçgenin diğer köşesinde asıl olarak liberalizm-devletçilik tartışmalarında liberal tarafta yer alan Serbest Fırka çevresinde toplanmış olan Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Hamdi Başar, Fethi Okyar vs. gibi ideolog ve eylem adamlarını görmekteyiz. Merkezin uygulamalarını aşırı bulan, toplumcu anlayışın karşısına bireyciliği çıkaran sosyal darwinizmden gene büyük ölçüde etkilenen, korporatizmin çoğulcu versiyonunu savunan, laikliğe karşı çıkmayan ancak dönemin dinci muhalefetni yanına alan anlayışları görmekteyiz. Üçgenin bu köşesi 50'lerden sonra merkeze geçiş yapmaya başlamış ancak asıl girişimi 80'den sonra ekonomik alanda olmuş ve 30'larda oluşturulan ideolojik *konsept* kriz yaşamıştır.

Üçüncü köşede ise "inkılabın ideolojisini" yapmaya çalışan 1932'de Kadro dergisi çevresinde toplanan *kadrocular* olarak anılan kimisi önceden TKP'de bulunmuş marksizm ve milliyetçilik formasyonlu Vedat Nedim, Şevket Süreyya, kimisi CHF'de bulunmuş dönemin edebiyat ve kültür alanında sözü geçen Yakup Kadri gibi *aydınların* oluşturduğu çevreyi görüyoruz. Kadrocular bir tür üçüncü dünyacılığın başlangıcı sayılabilecek kuramsal, ideolojik arayış içinde olmuşlar. Diyalektiği, marksizm dışına taşıyıp anlamlandırmaya çalışmışlar, temel çelişkiyi emek ile sermaye arasında değil, yoksul ulus ve zengin ulus arasındaki ayrımda görmüşlerdir. 30'ların Türkiye toplumsal formasyonunu sınıfsız bir toplum olarak görmüşler merkezin pragmatistçe uyguladığı politikaları ideolojileştirmeye çalışmışlardır. Onuncu yıl marşında geçen "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir milletiz" sloganında etkileri olduğu kuvvetle ihtimaldir.* Kadrocular Türkiye'yi

---

* J. Novicow'un "La Critıque du Darwinisme Social" adlı kitabı Mekteb-i Tıbbiye'de okutulmuş ve II. Meşrutiyet aydınlarından batılılaşmacı Abdullah Cevdet kitaptan ve sosyal darwinizm düşüncesinden hayli etkilenmiştir.

* Şevket Süreyya'dan dinleyelim: "Cumhuriyetin onuncu yıl şenlikleri için kurulan "Yüksek Komisyon"da üye bulunduğum için, bu güftenin ve marşın o zaman nasıl titiz bir dikkatle hazırlandığı ve nasıl sürükleyici bir heyecan yarattığını yakından biliyorum"(10)

sınıfsız bir toplum olarak tasavvur etmiş ve dönemin uygulanan ekonomi politikalarına kapitalizm ve sosyalizm dışı ara yol olarak bakmış ve uygulanan politikalara sonuna kadar destek olmuşlardır. Ancak çekirdek kadro, *konsept*'in yerine ideolojileşmenin başladığını algılayınca *kadroculara* içtimai borusunu hissettirmiş kısa süre sonra Kadro dergisinin yayınına son verilmiştir. Peki Kadro'ya neden rağbet gösterilmedi? Önce Yakup Kadri'nin *Ankara* romanındaki inkılapçı münevveri Neşet Sabit'in ıstırabımız diye Selma Hanım'a yakarışını dinleyelim:

"Bunlar, hep, inkılâbın yanlış anlaşılmasından çıkan neticeler... İnkılâbı, kocanız kendine göre, Murat Bey kendine göre, Şeyh Emin kendine göre anlıyor, hani, bazı dinler vardır ki, müfessir ve müçtehitlerinin çokluğu yüzünden mana ve mahiyetini değiştirir; işte, bizim inkılâbımızın başına da böyle bir şey gelmektedir ve bizim ıstırabımızın sebebini burada aramak lazımdır."(11)

Evet merkezdeki çekirdek kadro ideolojik konsept'ini hiçbir zaman sistematik, tutarlı bir yapılanmaya sokmak istememiş, çabalayanlara sınırlarını göstermiş, inkılâp hep yanlış anlaşılmıştır. Böylece kapsayıcılığı genişletilmiş, kendi içine zaman zaman diğer ideolojik yönelimleri de alabileceği, siyasetin pragmatizminin gereğine göre davranacağı bir ideolojik alan yaratmıştır.

Sonuç

30'ların Türkiye'sini incelerken oluşturulan ana ideolojik doğrultuyu ele aldık. Bu ideolojik doğrultu liberalizmi ve dinci ideolojiyi peşinen dışlamıştır. Liberalizm ve dinci ideoloji temel doğrultuya 50'lerden sonra çeşitli biçimlerde eklemlenmiş, soğuk savaş döneminde anti-komünizm ekseninde düzenin elinde hep bulunmuştur. Ancak 80 sonrası uygulanmaya başlanan neo-liberal ideoloji bu doğrultunun popülist, halkçı ve kamucu yanlarını sarsmış egemen ideoloji bir tür kriz yaşamıştır. Bu basılan temel doğrultunun zemini "..sermaye birikim modellerine ve bu modellere uygun olarak izlenen ekonomi politikalara şemsiye oluşturan, resmi ideoloji temelli, batıcı, laik "hukuk devleti"dir. Sapmaların filiz verdiği ana gövde budur." (12) Küreselleşme süreciyle birlikte bu doğrultuyla, kapitalist-emperyalist sistemin yönelimleri arasında gerilim alanları oluşmuş, neo-liberal politikaların uygulanmasıyla siyasetteki popülizm kendini tüketmiş ve siyasal alanda boşluk oluşmuştur. Böyle bir ortamda düzen siyasetini *düzene sokma* orduya düşmüş, siyasette asker vesayeti artmıştır. Bunun sonucunda uluslararası dinamiklere ulusal eklemlenme için yapılacak müdahaleleri yerine getirmek devlete düşmüş. Siyaset kendi merkezini yaratamamıştır.

Notlar

1- Metin Çulhaoğlu; Marksist Çözümlemede Ölçek Sorunu; *Sosyalist Politika*, Haziran 1997; sayı:13, s.9
2- Metin Çulhaoğlu; *İdeolojiler Alanı ve Türkiye Örneği*; Öteki yay., Birinci Baskı, Eylül 1998; s.10-11
3- Alex Callinicos; *Tarih Yapmak*; çev: Nermin Saatçioğlu; Özne yayınları; Birinci Baskı, İstanbul, Ekim 1998, s.218
4- Haldun Gülalp; *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*, çev: Osman Akınhay ve Abdullah Yılmaz; Belge yay., Birinci Baskı Ekim 1993; s.30
5- Feroz Ahmad; *Modern Türkiye'nin Oluşumu*; Sarmal yay.; s.143
6- Korkut Boratav; *Türkiye İktisat Tarihi*; Gerçek yay., Altıncı Baskı: 1998, s.71
7- Metin Çulhaoğlu; "Sol Aydın Çevresine Bakarken", *Mürekkep*, sayı:10-11; s. 77-84
8- Metin Çulhaoğlu; "Serbest Fırka: Oksijen Çadırında 5 Ay", *Eğer Öyle Olsaydı II Başka Bir Tarih, Başka Bir Türkiye* içinde, der: Seyfi Öngider, Aykırı yay., İstanbul 2000,s.229
9- aktaran Stefenos Yeresimos; "Tek Parti Dönemi", *Geçiş Sürecinde Türkiye*; der: Irwin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak; Belge yay., Üçüncü Baskı, Ocak 1998, s.107
10- Şevket Süreyya Aydemir; *İnkılap ve Kadro*; Remzi Kitabevi; Dördüncü Basım, 1990, s.18
11- Yakup Kadri Karaosmanoğlu; *Ankara*, İletişim Yayınları, 9. baskı İstanbul, s.149
12- *Sosyalist Politika*, Haziran 1997, sayı:13, s.4

TÜRKİYE'DE LİBERALİZMİN SON YİRMİ YILLIK SERÜVENİ

Bengi KÖROĞLU-Ahmet Hamdi AKALIN

1970'ler kapitalist ekonomilerin büyük bir krize sürüklendiği yıllardır. 1974 petrol şokuyla derinleşen bu büyük ekonomik kriz, devlet müdahalesine dayalı keynesçi politikaların sorgulanmasına sebep olmuştur. "Yeni liberalizm" akımı keynesçi politikalara yoğun bir ideolojik taarruz başlatmıştır. Kısa zamanda keynesçi sosyal devlet geri plana itilmiş, yeni liberalizm bir toplumsal-siyasal örgütlenme biçimi olarak birçok ülkede iktidara gelmiş ve programını uygulamaya koyma olanağı bulmuştur. ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher yönetimleri bu politikaların en gözde uygulayıcılarıdır. Yeni sağın yükseliş koşullarının 1970'lerin başında oluştuğu söylenebilir.

Türkiye'deki gelişmeler de uluslararası gelişmelerle büyük bir paralellik göstermektedir. 1970 yılında TÜSİAD liberal ekonomiyi Türkiye'deki ekonomik krize alternatif olarak, ülkedeki bütün büyük gazetelere ilan vermek suretiyle sunmuştur. Sonrasında 24 Ocak Kararları ile neo-liberal politikalar uygulamaya konmuş ve ithal ikameci sermaye birikim modeli yerini ihracata dayalı sermaye birikim modeline bırakmıştır.

Bu yazıda, 24 Ocak Kararlarının mimarı Turgut Özal'dan bugüne liberalizm bağlamında bir Türkiye incelemesi hedeflenmektedir.

Turgut Özal'lı yıllar

Türkiye'nin Özal'la tanışması 1967 yılında Süleyman Demirel tarafından Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarlığına atanması ile gerçekleşmiştir. 1979 seçimlerinden sonra kurulan hükümette Demirel'in müsteşarı olan Özal, 1980'de alınan 24 Ocak Kararları ile adını duyurmuştur. Neo-liberal politikalar ekseninde oluşturulan 24 Ocak Kararları Dünya kapitalist sistemine eklemlenme amacıyla alınmıştır. "Bu yeni ekonomik politikanın başlıca amaçları şunlardır: ekonominin dış rekabete açılması, yabancı sermayenin özendirilmesi, dışsatımın arttırılması, ekonomide devlet sektörünün daraltılması, devlet müdahalelerinin minimuma indirilmesi, özel kesimin sermaye birikiminin özendirilmesi ve desteklenmesi, nihayet piyasa mekanizmalarının özgürce işlemesinin sağlanması."(1) 12 Eylül 1980 askeri darbesinin akabinde, yürütme yetkisi MGK'ya ait olmak üzere kurulan yeni

hükümette Turgut Özal ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığı ve Özal'ın yakın arkadaşı Kaya Erdem Maliye Bakanlığı görevlerini üstlenmişlerdir. Bu kısa tarih hatırlatması ile 24 Ocak ve 12 Eylül arasındaki ilişkinin kurulması kolaylaşacaktır. "24 Ocak ile 12 Eylül arasındaki bağların açık olmasına karşılık, Kenan Evren ekibine asla sahip olmadıkları bir iktisadi program atfedilmemelidir."(2) "12 Eylül askeri darbesi yola peşinen 24 Ocak politikaları ile çıkmamıştır. Ancak yola çıkarken ellerinde kapsamlı bir yeniden yapılanma programı olmadığı için bir süreç içinde Özal ve politikalarına ikna olmuşlar, bu politikaları içtenlikle ya da zorunluluk nedeniyle benimsemişlerdir."(3)

Darbe ile birlikte siyasi partiler ve sendikalar kapatılmış, birçok aydın tutuklanmış ve hedeflenen anti-demokratik uygulamalar 1982 Anayasası ile güvence altına alınmıştır. İktidarın sahibi olan MGK hükümeti, 24 Ocak Kararları ile oluşturulan yeni ekonomik politikayı uygulamaya koymuştur.

1983 yılında Özal başkanlığında oluşturulan ANAP hükümeti, darbeyle kapatılan partilerin dört eğilimini içerdiği iddiasında idi.* Kentli sermaye, özellikle de finans kesimiyle ittifak içinde olan ANAP, taşralı sermayedarların da politik desteğini ve aktif politikaya katılımını sağlamıştı. Bu tablodan görüldüğü üzere, ANAP, halka kendini takdim ettiği gibi dört eğilimin değil, tek eğilimin temsilcisidir: o da sırtını dayadığı sermaye. İktidarı sırasında 'önce ekonomi, sonra demokrasi' ilkesi ile hareket eden Özal, devletin küçülmesini savunmuştur. Ekonomik alanda devleti özelleştirmeler yoluyla küçültmeye çalışmış, ancak MGK'dan devraldığı anti-demokratik yasaları değiştirmemiş, dolayısıyla bir baskı aracı olarak devletten hiç şikayetçi olmamıştır.

Özal'ın ekonomik politikaları istikrarı sağlamak için kaynak yaratmanın gerekliliğini savunmuştur. Bunun için de işçi ücretlerinin düşürülmesi yoluyla sermaye birikimi sağlama*, TL'nin dolar ve mark karşısında değerinin düşürülmesine dayalı olarak da ihracatı arttırma yoluna gidilmiştir. Ekonomi politikası bu yönde olan ve aynı zamanda tüm muhalif güçleri 12 Eylül darbesi ve '82 Anayasası ile baskı altına alınmış, işçi direnişleri, grevleri ve sendikaları ortadan kaldırılmış bir ülke, dış yatırımcılar, özellikle kendine akacak kanal arayan İran ve Suriye sermayesi için uygun bir yatırım alanı teşkil etmekteydi.

---

* ANAP, tıpkı AP gibi muhafazakar, MSP gibi geleneklere bağlı, MHP gibi milliyetçi idi ve hatta sosyal demokratlar gibi sosyal adalete inanıyordu.

* Ekonomistlerin bulguları, 1980-86 arasında ücretlerden (tarımsal işgücü dahil) ve maaşlardan 30 trilyon liranın kar, faiz ve rant olarak kapitalist sektöre transfer edildiğini ortaya koyuyordu.

"ANAP döneminde klasik popülizmden vazgeçilmiş 'köşe dönücülük' ve kentsel rantlardan yararlandırılmaya dönük politikalarla sınıf bilinci silikleştirilmeye çalışılmıştır."(4) Gerek bürokrat gerek sıradan vatandaş tipolojisi erozyona uğramıştır. Devletin bürokratik kademelerinde 'ikili bürokrasi'** yaratılmaya çalışılmış; geleneksel bürokratlara ilave olarak çifte pasaportlu, ABD'de eğitim görmüş 'prensler' diye tabir edilen alternatif bürokratlar devlet kademelerine yerleştirilmiştir. Tüm ülkede bir çağ atlama ve köşe dönme masalı almış yürümüş, bilgisayar ve ingilizce bilmek bir insanı diğerinden üstün kılacak ölçüde hayatlara nüfuz etmiştir. Erol Mutlu'nun da değindiği gibi "Gösterişli tüketimle kendilerini ortaya koyan ama ne ürettiği ya da neyin üretilmesine önayak olduğu asla anlaşılamayan yeni zenginler türedi çevremizde."(5)

Yeni liberal politikaların ekonomik sonuçlarına gelince: TL'nin değeri düşürülerek ihracat arttırılmış ancak buna paralel olarak ülkede uygun bir sanayi yaratılamamıştır. Çünkü ihracat TL üzerindeki manipülasyonlara dayalı olarak arttırılmıştır. "1989'a gelindiğinde 24 Ocak'ın, yerli paranın değerini düşük tutarak ihracatı arttırma politikası iflas etmiş"(6), iç ve dış borçlanma hızı artmıştır. Reel ücretler azalırken, işsizlik oranı belirgin bir şekilde artmıştır.

Liberal bir söylem: 2. Cumhuriyet

2. Cumhuriyeti tartışmadan önce 1. Cumhuriyete yöneltilen eleştirileri, sonra 2. Cumhuriyet şemsiyesi altında önerilenleri inceleyebiliriz.

2. Cumhuriyetin fikir babası Mehmet Altan*** cumhuriyetin numaralandırılmasını Fransa'dan ithal etmişti. Cumhuriyeti bürokrasinin değil, halkın cumhuriyeti haline getirebilmek için demokratikleştirerek değiştirme önerisine 2. Cumhuriyet denmekteydi. Fakat bu önerinin, Mehmet Altan'ın ifadesiyle, Fransa deneyimiyle alakası yoktu. Cumhuriyetin askeri yapıyla alakasını kesmesi anlamında bir 2. Cumhuriyet tanımlanmaktaydı.

2. Cumhuriyetçiler, cumhuriyetin kemalist rejim tarafından tamamen bürokratik, askeri bir temele oturtularak kurulduğunu ve sonra devletçilik kanalıyla bir soygun rejimine dönüştürüldüğünü ileri sürüyorlardı. Bu eleştiri sivil toplumcu

---

** bkz. Hatice Sofuoğlu,"Devletin Yapılanma Aranışları, Sosyalist Politika, Sayı 26, s.20

*** 2. Cumhuriyetçilerin tam anlamıyla homojen bir topluluk olduğu söylenemez. 2. Cumhuriyete ilişkin yazdıklarımıza daha çok bu kavramın Türkiye'deki fikir babası Mehmet Altan'ın görüşleri temel olacaktır.

bir tarih tezine dayanmaktaydı. Buna göre tarih, devlet ile sivil toplum arasında süregelen mücadelenin tarihiydi. Bir tarafta devlet vardı, karşısında da sivil toplum. Devlete egemen olan asker-sivil bürokrasi, topluma her yönden müdahale etmekte ve onun gelişimini engellemekteydi. Bu yüzden 2. Cumhuriyetçilere göre cumhuriyeti bürokrasinin değil, halkın cumhuriyeti haline getirmek gerekiyordu. Bunun için devletin küçültülmesi, etkin, teknik, kapitalist anlamda daha verimli çalışan bir devlet haline gelmesi öncelikli hedefti. Ekonomik açıdan devlet küçülmeliydi. 2. Cumhuriyetçiler aslında başarılı bir kapitalizmin savunuculuğunu yapıyorlardı. Kemalizmi aşacak daha olgun ve liberal bir kapitalizme öykünüyorlardı.

Kemalist cumhuriyet düşmanlığına saplanıp kalan 2. Cumhuriyetçiler, kemalizmden kopuşun tek zemininin anti-kapitalizm olduğunu görememişlerdi. Devletin bir grup asker-sivil bürokrasinin kontrolünde olduğu savı, Türkiye gerçekliğine uymayan bir devlet tahlilinin sonucuydu. Devletin sınıfsal niteliğini görmeyen 2. Cumhuriyetçiler, 'bürokrasi' dedikleri yanlış bir düşmana savaş açmışlardı. 2. Cumhuriyetçi ve sivil toplumcu tezler, Türkiye'de hem sağda hem de solda kabul gördü. Bu tezleri eleştirenler ise 'kemalist devletçi' ya da 'dinozor sosyalist' diye adlandırıldı.

Bir Beymen Liberalizmi*: YENİ DEMOKRASİ HAREKETİ (YDH)

YDH büyük ölçüde Özal'ın programının tamamlanmamış yönlerini tamamlama iddiasıyla ortaya çıkan bir harekettir. "YDH'ye asıl itilim veren ruh T. Özal ruhudur."(7) YDH'Nin Politika Geliştirme Kurulu üyesi Etyen Mahçupyan'ın ifadesiyle "Rahmetli T. Özal yaşasaydı YDH içinde yer alırdı."(8)

Siyasete bakış noktasında T. Özal'la YDH arasında büyük benzerlik vardı. T. Özal dört eğilimi birleştirdiği iddiasıyla ortaya çıkmış ve girdiği ilk seçimde % 45 oy alarak başarılı olmuştu. YDH ise "Bugüne kadar siyaset ve toplum hayatımızı bölen ittihatçı-itilafçı, halkçı-demokrat, sağcı-solcu, ilerici-gerici gibi kutuplaşmaları bir değişim projesi etrafında aşmayı ve bütün yenilikçi unsurları birleştirmeyi" (9) amaçlamaktaydı. Ayrıca "Yeni Demokrasi Hareketi hedeflediği radikal değişiklikleri gerçekleştirebilmek amacıyla % 45 oy almayı zorunlu" (10) görüyordu. YDH ekonomide de T. Özal'dan farklı birşey söylemiyordu. Batıya entegrasyon, piyasacılık, özelleştirme bu hareketi belirleyen ana yönelimlerdi.

---

* İktisat Dergisi'nin 'Yeni Sağ'ı incelediği 352. sayısında Mustafa Sönmez, YDH'yi bir Beymen Liberalizmi projesi olarak adlandırıyor.

Tüm bu benzerliklere karşın, T. Özal dönemi ile YDH'nin ortaya çıktığı nesnellik farklıydı. T. Özal askeri bir darbe sonrası yönetimdeydi. Programını uygularken 12 Eylül paşalarının gücünü arkasına almıştı. YDH'nin ise böyle bir şansı yoktu. YDH, 24 Ocak Kararları'nın ve Özal'ın ruhunu taşımakla beraber, 2. Cumhuriyetçilerin ve sivil toplumcuların kavramlaştırmalarını söylemine katmıştı.** Bu açıdan YDH'nin dili ANAP ve DYP'den daha liberaldi.

İfade ettiğimiz ana yöneliminin yanında YDH sözcüleri, demokratikleşme özlemini sıkça vurguluyordu. Türkiye'de geleneksel siyaset tarzından alevi sorununa, Kürt sorunundan din işlerinin örgütlenme tarzına, YDH'nin söyledikleri zaman zaman resmi söylemin dışına çıkıyor ve bazı çevrelerce radikal bulunuyordu. Sol kesimde bile YDH'nin demokrasi vurgusu sevinçle karşılanabiliyordu. Oysa demokrasi anlayışı, serbest piyasa ekonomisi savunusuna, özelleştirmeye, dolayısıyla özel mülkiyet sisteminin muhafazasına dayanıyordu, bireysel hak ve özgürlükleri devlete karşı öne çıkartmak ve korumaktan ibaretti. Mülkiyet ise bireysel hak ve özgürlüklerin en temel olanıydı. Yerine geçmeyi hedeflediği Özal liberalizmini, kimi solculara bile cazip gelen 'demokrasi' vurgusuyla ilerletmeyi planlayan YDH de benzerlerinden, demokrasinin sınıfsallığı konusunda farklılaşmıyor ve sınıf tercihini de saklamıyordu. YDH'nin demokrasisinin de işçi hakları konusunda söyleyecek fazla sözü bulunmuyordu. YDH'nin "Türkiye Daha İyisini Hak Ediyor" broşürü incelendiğinde, örneğin sendikaların güçlendirilmesi ve sendikal hakların geliştirilmesi yolunda ciddi hiçbir ibareye rastlanmıyor. Zaten Türkiye'de özelleştirmeyi savunmak sendikaların tasfiyesini onaylamak anlamına geliyor.

Yüzde 45'i hedefleyen YDH girdiği ilk genel seçimde büyük hayal kırıklığına uğradı. Seçim yenilgisini "halk böyle bir harekete henüz hazır değilmiş" diyerek geçiştirenler dahi oldu. YDH siyasete küstü ve bitti. YDH'nin bitişi bize önemli birşeyi gösteriyordu: bu topraklarda muhafazakarlık ve milliyetçilikle cilalanmamış bir liberallik tutmuyordu, Özal'ın ustalığı da tam bu noktada ortaya çıkıyordu.

Sonuç

Bugün Türkiye'de, farklı siyasi eğilimlerin merkezde toplandığı ve devlet potasında birleştirildiği bir dönemden geçiyoruz. Türkiye'nin uluslararası

** YDH'nin oluşumcularına ve Politika Geliştirme Kurulu'na baktığımızda sivil toplumcuların ve bir kısım eski marksist diye bilinen 2. Cumhuriyetçilerin önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz: Asaf Savaş Akat, Mehmet Altan, Cengiz Çandar, Hüseyin Ergün, Zülfü Dicleli, Etyen Mahçupyan, Nilüfer Göle, Ali Bayramoğlu, Ayhan Aktar, Bilge Kuran...

sermayeyle bütünleşme ve kapitalist dünyada bir yer edinebilme hedefini, bahsettiğimiz merkez layıkıyla yerine getirmektedir. Dün Özal, Demirel, Çiller bu görevi başarıyla yerine getirirken, bugün Ecevit onları aratmayacak ölçüde cesurdur. Örneğin, özelleştirmenin bir anayasa maddesi haline getirilmesi, uluslararası tahkimin kabul edilmesi ve sosyal güvenlik yasasının hazırlanması, Demokratik 'Sol' Parti'nin büyük ortak olduğu bir koalisyon hükümetine nasip olmuştur. Neo-liberal politikalar, bir devlet politikası haline gelmiştir.

Küreselleşmeyi, yaşanılması kaçınılmaz bir süreç olarak gören ve/veya olumlayan, devletin küçültülmesinin gerekliliğini savunan, sınıf mücadelesinden muaf bir demokratikleşmeyi siyasetine temel kabul eden bir 'sol', neo-liberal politikaların önüne dikilmek bir yana, onun önünü açacaktır. Net bir anti-emperyalist kimlik ve kamucu perspektif, sosyalistlerin, hem neo-liberal politikalarla hem de tırnak içinde solla hesaplaşmasında en önemli zemin olacaktır.

Notlar

1- Tevfik Çavdar; *Türkiye'de Liberalizm*, İmge Yay., 1992, s.227
2- Aydemir Güler; "12 Eylül'ün Aklı", *SoL Dergisi*, Sayı:37, 28 Mayıs 1999, s.26
3- Metin Çulhaoğlu; "12 Eylül Dolayısıyla 'Demokratik' Haklar", *SoL Dergisi*, Sayı 104, 22 Eylül 2000, s.15
4- Uğur Özdemir; 'Türkiye Kapitalizminin Biçimlenişi Çerçevesinde Sınıf-Devlet İlişkileri", *Sosyalist Politika*, Sayı:23, Aralık 1999, s.24
5- Erol Mutlu; "Özal ve Özalcılık", *Mürekkep*, Sayı:3-4, Kış-Bahar 1995, s.50
6- "Daha Kaç Kez İflas Etmeli", *SoL Dergisi*, Sayı:52, 10 Eylül 1999, s.39
7- Ali Önder Öndeş; "Burjuva Siyasetinde Değişim Rüzgarları ve Yeni Demokrasi Hareketi", *Sosyalist Politika*, Sayı:3, Aralık 1994, s.38
8- Etyen Mahçupyan ile röportaj, *Pazar Postası*, 13 Ağustos 1994, s.12
9- "Türkiye Daha İyisini Hak Ediyor", s.6, YDH, İst. 1994
10- Cem Boyner ile röportaj, *Pazar Postası*, 23 Temmuz 1994, s.12

CHP TARİHİ İLE NE KADAR SOL?

Azra DEMİR

Bu yazıda, CHP'nin tarihsel süreci, seksen yıllık zaman diliminde belirli dönemler çerçevesinde ele alınacaktır. İlk etapta, Milli Şef Dönemi'ne kadar akan süreci ve dönemin ideolojik denge unsuru olan Halk Fırkası'nı ele almakta yarar var.

Fırkanın kuruluş aşamasında, adının üzerinde dönen tartışmalar, gerek Mustafa Kemal'in gerekse fırka tüzüğüne alınan maddenin bu tartışmalara koyduğu son nokta, bize dönemin korporatist devlet anlayışını net bir şekilde verecektir.

Mecliste, fırkaya temel olan Müdafa-i Hukuk Grubunun yanısıra sol eğilimli gruplar da bulunmaktaydı. Bunlardan "Halk Zümresi" 20'li yılların ortalarında meclisin oluşumu ve niteliği üzerine yürütülen tartışmalar sırasında meclise, "Halk Programı" adı altında sol içerikli bir program sunar. Bu programın da etkisiyle, Mecliste o dönem oluşan genel eğilime göre "halk" işçi ve çiftçilerden oluşur, bundan dolayı da 'halk' kavramı sol nitelik taşır. Bu yaygın kanı yeni kurulan fırkanın sınıfların yararına çalışacağı düşüncesini de beraberinde getirir.

Mustafa Kemal, halk kavramının tüm sınıfları kapsayacak şekilde kullanıldığını, zaten ülkede herhangi bir sınıflaşma olmadığı için fırkanın da bunların temsilcisi değil, tüm milletin temsilcisi olacağını savunmuş, fırkanın herhangi bir sol eğilim taşımadığını vurgulamıştır. Burada partiye sınıflar üstü bir özellik yüklenmiştir, oysa ki -sınıflar üstü-lük bu dönem içinde devletin bir özelliğidir. Parti ile devletin işlevleri içiçe geçmiştir.

"Sınıfların kardeşliği" ve "çıkarların birliği" çerçevesinde, parti-devlet birliği tüm bunların üzerinde yükselmektedir. Korporatizmin meclis sistemi düzlemindeki uygulaması, 21 Anayasası ile 'korporasyon temsilciliği' biçiminde açığa çıkmıştır.

CHP'nin bu dönemde temel politikası "ulus devlet"i yaratmaktır. Bunda da itici güç yine partidir. Bu noktada iki temel sorunla karşılaşılmıştır:

- Eski düzen yanlısı, din temelli karşı devrimci ayaklanmalar,
- Ulus devlet olma yönünde mücadele veren etnik kökenli azınlık hareketleri.

Ve bu çerçevede de iki ilke önemlidir: Laiklik, Halkçılık.

Osmanlı'da, ulus devlete yönelimle birlikte ortaya çıkan etnik kökenli ayaklanmaların çoğu başarıyla sonuçlanmıştır;Yunan, Sırp, Arnavut, Bulgar ulusal hareketleri bağımsızlıklarını söz konusu ayaklanmalar sonucunda kazanmışlardır. Aynı dönemde başlamakla birlikte başarıyla sonuçlanamayan bir hareket daha

vardır: Kürt ulusal hareketi. Nitekim 24-38 yılları arasında 18 Kürt isyanı olmuştur. Hiçbir sınıf, mezhep, din ya da imtiyaz farklılığı tanımama söylemi, millet olma mefhumu, milliyetçiliğin birleştirici bilinç olarak kullanılması tam da bu noktada buraya oturtulmak istenmiştir.

Laiklik ilkesine yüklenen işlevlere gelince, devrim ideolojisinin pozitivist yanı burada karşımıza çıkar. Yapılmak istenen, islamın daha akılcı bir yerden algılanmasının sağlanması ve islamın batılılaşma ve modernleşme ekseniyle Türkiye toprakları üzerinde yaşayışının reformize edilmeye çalışılmasıdır. Dinin resmi düzeyde yaşayışının, hilafetin kaldırılması, hukuksal alanda iktibas yoluyla islam hukuğunun dışlanması ve böylelikle bir anlamda yaygınlığının kaldırılmaya çalışılması bu yönde atılan temel adımlardır. Giyimden alfabeye, ölçü-ayar-takvim değişikliğine kadar yapılanlar ve tekke-zaviyelerin de kapatılmasıyla, dinin toplumsal planda varolan yaşayışı değiştirilmek istenmektedir. Tüm bu çabalar bana göre toplumda çok da alıcı bulmamıştır. Eğer tüm bunlar gerçekten bir değişime ve dine bakışta farklılaşmaya yol açsaydı, yıllar sonra DP'nin din sömürüsü üzerine kurulu popülist siyaseti ona geniş bir taban imkanı sunmazdı.

Dönemin ekonomi politikasından söz edecek olursak, 30'lara kadar liberalizmin egemen olduğunu İzmir İktisat Kongresi kararlarına bakarak da söyleyebiliriz. 30'lardan sonra ise, yaşanan dünya ekonomik bunalımında, sosyalizmin de etkisiyle dünyada planlı ekonomiye yöneliş başlar. Bu dönemde, Türkiye'de de ekonomi içe dönmüş, devletçi-korumacı, politika izlenmiştir. Dönem, anti-emperyalist bir görüntüyle karşımıza çıkar. Bu tam olarak milliyetçi söyleme oturmuş bir ekonomi politikadır. Ancak kesinlikle anti-kapitalist değildir. CHP, bir yandan devletçilik ilkesini sahiplenirken, bir yandan da korumacılık eğilimiyle özel teşebbüse kapıları açar ve özel mülkiyetin garantisi olur. Korumacı siyasetle aynı zamanda Türk ticaret burjuvazisi palazlandırılmaya çalışılmıştır.

Milli Şef Dönemi Savaş Koşulları ve Muhalefette CHP

Mustafa Kemal' in ölümüyle İnönü (Milli Şef), değişmez başkan seçilmiş ve devlet parti birliği bu dönemde de devam etmiştir. Dünya hızla savaşa ilerlerken, Türkiye hazırlıksız yakalanmış, eldeki yetersiz ekonomi ve orduyla savaşa girememiş, buna rağmen ekonomi ağır etkilenmiştir. Savaş boyunca izlenen denge politikası ve savaş koşullarında uygulanan ekonomi politikaları, 1938-50 arası CHP'nin bir portresini anlatacaktır bize.

Savaş koşullarında, Almanya ile kurulmuş olan ticari-ekonomik işbirliği sona ermiş, böylece ülkeye yabancı sermaye girişi kesilmiştir. Savaşa girilmese de savaş ekonomisi koşulları yaşanmaktadır. CHP'nin tabanındaki kopmaların ve 50

seçimleriyle yüz yüze kalınacak yenilginin sebeplerini bu dönemde uygulanan ekonomi politikalarında bulabiliriz.

Savaş koşulları toplumda iki tabaka oluşturmuştur: Bir yanda ihtikar, karaborsa, spekülasyon yoluyla ciddi anlamda gelir sağlayan bir kesim; diğer yandaysa gittikçe gerileyen tarımsal üretim ve zayıf düşen çiftçi ile işçi, küçük ve orta derecedeki memurların oluşturduğu kesim.

1940-45 arasında ekonomiyi ve toplumsal yapıyı değiştireceği düşünülen üç yasa kabul edilmiştir. Tarımsal ürünü kontrol etmek ve savaş yıllarında büyük kazançlar elde eden büyük toprak sahiplerinin gelirlerini vergilemek amacıyla "Toprak Mahsulleri Vergisi" getirilmiştir ama, bu vergi en çok küçük toprak sahiplerini ve köylüyü etkilemiştir. Ardından "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" getirilmiştir ve böylece CHP ve büyük toprak sahipleri arasındaki bağ tamamen kopmuştur."Milli Koruma Yasası" ile savaşın en ağır yüklerini ödeyen işçi, memur ve köylüler daha fazla sömürülmeye başlanmış ve CHP bu tabanı böylece kaybetmiştir. Nihayetinde de, "Varlık Vergisi"yle, tüccar ve sanayicilerin desteğini de kaybettiği gibi, azınlıkları da kendi ekseninden uzaklaştırmıştır.

Savaş boyunca denge siyasetiyle ülkeyi savaştan uzak tutmaya çalışan CHP iktidarı, Birleşmiş Milletler'e katılma kararıyla fiili olarak içinde yer alınmamış da olsa aslında savaşa girmiş bulunmaktadır. Savaştan galip çıkan devlet, ABD'dir. CHP, savaş boyunca komünizm korkusuyla Sovyetler'le ilişkiyi dengede tutmaya çalışırken, faşizm tehdidinden kendini koruma altına almaya çalışmış, Türk-Alman saldırmazlık paktını imzalamış ve en sonunda kesin zaferi gördüğü yerde, kendini emperyalizmin kucağına bırakmıştır.

Savaş sonrası ekonomi politikalarına, 30'lardaki devletçiliğin ve anti-emperyalist çizginin tam tersine liberalizm damgasını vurmuştur. ABD kendi pazarlarını korumak ve geliştirmek, Avrupa'nın kendini toparlamasını sağlamak komünizme karşı diğer ülkeleri desteklemek amacıyla 1947'de Marshall Programı'nı uygulamaya başlamıştır. Türkiye, dünya ekonomisine eklenmek ve bu programdan yararlanmak amacıyla ABD hattına uyum yönünde 46'dan itibaren çeşitli adımlar atar. Dış ticaretin liberalleştirilmesi 46 devalüasyonuyla başlar ve 1947'de de IMF'ye üye olunur.

ABD'ye uyum sürecinde sadece ekonomi politikalarında değil, siyasal alanda da değişimler yaşanır. Çok partili yaşama geçiş, dönemin dayatması olduğu gibi, CHP'nin de açmazıdır.

Daha önce bahsettiğimiz uygulamalarla CHP'den kopan taban DP muhalefetinin geliştiği zemin olmuştur. DP'nin tek parti yönetiminin olumsuzlukları ve din sömürüsü üzerine kurulu popülist siyaseti, halkta geniş bir alıcı kesim bulmuştur. Adnan Menderes'le büyük toprak sahiplerinin, Celal

Bayar'la da burjuvazinin desteğini alan DP, "demokrasi" ve "liberalizm" söylemiyle girdiği seçimlerden iktidar olarak çıkmıştır. '50 seçimlerinin ağır yenilgisi ardından 27 yıllık iktidar hayatı sonlanan CHP ilk kez muhalefet deneyimi yaşayacaktır.

Muhalefette olduğu yıllarda CHP kitleye siyasal seçenekler sunamamıştır. Savaş sonrası ekonomide görece iyileşmeler yaşanması, emekçi kitlelerin üzerindeki savaş koşullarının getirdiği ağır yüklerin kalkması, tarımdaki gelişmelerle çiftçinin rahatlaması DP iktidarına güç katmıştır. Bu iyileşme, dünyadaki ekonomik krizin aşılmaya başlandığı döneme paralel giden bir sürecin ürünüdür. 50-54 arası CHP muhalefeti, yeni bir ekonomik politika üretemediği gibi farklı açılımlar, alternatifler sunamamıştır. Kaldı ki, CHP ve DP sol düşünce karşıtlığı, Sovyetler karşıtı tutum ve ABD'ye uyumda aynı hatta yer almışlardır. Kore'ye asker gönderilmesi ve NATO üyeliğinin meşruiyeti bu yolla sağlanmıştır.

Bu dönemde CHP içinde çeşitli gerginlikler baş gösterir. Genel sekreterlik seçimlerini İnönü'nün desteklediği Nihat Erim yerine, Kasım Gülek kazanır. Kore savaşı ve NATO üyeliğine, iktidar politikalarına muhalif ses Gülek' le yükselmeye başlar. Savaş karşısında iktidara yöneltilen eleştiriler anti-emperyalist nitelik taşımaz. CHP'nin anayasal yolların işletilmediğine dair, öze değil, biçime yönelik eleştirileri olmuştur. Kaldı ki, NATO üyeliğini iktidar da muhalefet de alkışlamıştır. CHP içeride çekişmeler yaşarken iktidarla da ilişkiler gerilmeye başlar. DP iktidarda olmasına rağmen ordu desteğinin CHP'de olduğunun farkındadır. DP, CHP'nin muhalefetteki saldırgan tutumlarına karşı, parti içi çekişmelerin yaşandığı dönemde baskılarını arttırmıştır. İlk önce Halkevlerine el konulmuş daha sonra da CHP'nin mal varlığı hazineye devredilmiştir.

DP iktidarı 1953 sonrası dışarıya muhtaç bir hale gelmiştir. Yabancı Sermaye Kanunu ile dışa bağımlılığın arttırıldığı bir dönemde "Petrol Kanunu" kabul edilmiştir. İşte burada CHP'yi çok farklı bir noktada görmekteyiz. İnönü'nün açıklamaları gelinen noktayı net bir şekilde verecektir:

"Bugün Afrika kabileleri kendi topraklarını işleten yabancılara karşı ayaklanmışlardır. Bizim iktidar, gül gibi toprağımıza Afrika kabilelerinin kovduğu yabancı sermayeyi getirmeye çalışıyor."

"Petrol ve yabancı sermaye kanunları, memleketin can evine dokunmaktadır. İktidara gelirsek düzelteceğiz. Bunlarla her zaman uğraşacağım, bırakmam yakalarını..."

CHP'nin tekrar devletçi çizgiye çekilmeye başlaması, gittikçe kötüleşen ekonomi ve dışa bağımlılığın artması sonucudur.

1950 seçim yenilgisinden sonra CHP'nin yaşadığı iç gerilimle ilk defa partinin köylüye yönelmesi gerektiği tartışmaları yaşanmıştır. 54 seçimlerinden sonra bu

eğilimin savunucularından Cavit Oral DP'ye geçmiştir. Parti, yaşanan bunalım ve kopuşların ardından 1957 seçimlerine söylemlerini netleştirerek girmiştir. Hürriyet Partisi'nin katılımıyla ve tümüyle yeni sayılabilecek programıyla CHP %40.5'lik bir oy oranıyla çıkmıştır seçimlerden. Partinin söz konusu süreçteki söylemlerine göz atmak, pek çok bakımdan ipucu sağlayabilir: "Partizan idareye son-Hukuk devleti düzenini kurmak-Bağımsız mahkeme, hakim güvencesi, hakimler şurası-Muhtar üniversite-Tarafsız radyo-TBMM'nin yönetimi ciddi ve hakiki boyutta murakabesi-Seçimlerde nisbi temsil usulü-İki meclis-Anayasa Mahkemesi-memurlara sendika hakkı-İktisadi kalkınmanın plana bağlanması-Grev hakkı, sendika özgürlüğü..."

"Ortanın Solu"na gidişin ilk adımları olarak değerlendirebileceğimiz bu söylemlerin ardında, DP'nin baskıcı iktidarı karşısında artan muhalefete oynamanın yattığını söyleyebiliriz. Tek parti yönetiminde yaşanılan devlet-parti birliği unutulmuşcasına savunulan "Partizan idare"ye son söylemi, yine tek parti döneminde savunulan çoğunluk sistemine karşı şimdi "nisbi temsil"in istenmesi, dönemin CHP yararına olacak istemleridir. 50'de oluşan muhalefete, CHP tabanına oynayan DP'nin demokrasi ve liberalizm söylemi nasıl muhalefet üzerinde doğduysa, CHP de muhalefet üzerinden politika üretmiştir.

1950-60 arası DP iktidarı dönemi 27 Mayıs darbesiyle son bulmuştur. 61 Anayasası'yla Çift meclis, Anayasa Mahkemesi, Devlet Planlama Teşkilatı yaşama geçirilmiş; sendika kurma, toplu sözleşme ve grev hakkı tanınmış; üniversite özerkliği ve yargı bağımsızlığı sağlanmaya çalışılmış; TRT kurulmuş; nisbi temsil yöntemi getirilmiştir. Buraya kadar gerçekleştirilenlerin CHP'nin 1957'den itibaren savunduklarına paralel gelişmeler olduğunu söyleyebiliriz.

Darbeden sonra kurulan Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi DP'nin mirası üzerinde yükselen ve bir bakıma onun devamı niteliğindeki partilerdir. 61 Seçimlerinden bu üç partinin oy ve milletvekili sayısı olarak galip çıkması, orduda ve CHP'de rahatsızlık yaratmıştır. 22 Şubat ve 21 Mayıs darbe girişimleri bu rahatsızlığın sonucudur.

CHP önce AP, sonra CMKP ve YTP ile daha sonra da bağımsızlar ile koalisyon hükümetleri kurmuştur. İnönü kendini düzenin istikrar unsuru olarak gördüğünden, parti içinden gelen tüm eleştirilere rağmen muhalefette kalmak istememiştir. Koalisyon iktidarları boyunca parti yıpranmış, buna karşın AP güç kazanmıştır.

Sağın yükselişi, soldaki hareketlenmeler ve seçimlerde istenilen başarının elde edilememesi CHP'yi yeni bir yol arayışına itmiştir. "Ortanın Solu" bu dönemin ürünüdür. Parti içinde "Ortanın Solu" nu daha soldaki partilere kayabilecek tabanı ve muhalif kitleyi tutmak için kullanan oportünist bir kesim, sosyal demokrasinin kapılarını aralayan bir söylem olarak algılayan kesim oluşturmaktadır. Ayrıca,

bunların karşısında konumlanan partinin komünizm yoluna kayacağını düşünen muhalif bir kesim de partide sesini yükseltmektedir.

CHP tarihi boyunca attığı adımların altını ironik bir biçimde "ne olduğunu" değil, "ne olmadığını" anlatarak doldurmuştur. Yine hem kendi içine, hem de muhalefetin propagandası karşısında halka sosyalist, komünist olmadığını anlatmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde parti içinde yükselen isim, "ortanın solu"nun en inançlı savunucusu Bülent Ecevit'tir. 65 seçimleri yenilgisinin faturası ortanın soluna kesilse de, Ecevit ve İnönü bu savunudan vazgeçmemişlerdir. CHP 1957 itibariyle devletçiliği, sosyal adaleti ve demokrasiyi savunuyorken, "ortanın solu" tüm bunları kapsayan, partinin yeni ideolojisi olarak ortaya konulmuştur. Parti içi çekişmeler ve tartışmalar 1967'de Turhan Fevzioğlu ve 47 milletvekilinin ayrılmasıyla noktalanır.

1965-69 döneminde dünya ekonomik konjonktürünün etkisi ve yurt dışında olan emekçilerin yurda döviz girişini arttırmasıyla ekonomide yüzeysel bir rahatlamadan söz edilebilir. Ancak, ülke ekonomisi dışa bağımlılıktan kurtulamamış, enflasyonun yükselmesi, 70 devalüasyonu ve ardından yaşanan petrol krizi iktidara güç kaybettirmiştir. Ekonominin 70 sonrası gittikçe kötüleşmesi, halktaki artan hoşnutsuzluk, sınıf hareketinin yükselmesi ülkeyi 12 Mart koşullarına getirmiştir.

Parti içinde Ecevit zaferinin kazanılması ve sosyal demokrasinin parti politikalarına egemen oluşu darbe sonrasına denk düşer. Demirel'in istifasıyla sonuçlanan müdahalenin ardından, yeni hükümeti CHP mensubu Nihat Erim kurmuştur. İnönü'nün darbe hükümetine desteğiyle parti yeni bir yol ayrımına girmiştir. Ecevit, partinin orduya dayalı bu hükümeti desteklememesi gerektiğini açıklayarak genel sekreterlikten ayrılmış, parti tabanından ciddi anlamda destek görmüştür. 1972 Kurultayı Ecevit zaferiyle sonuçlanmış ve İnönü istifa etmiştir.

Ecevit'le partinin hem ideolojik hem de örgütsel bir tazelenme yaşadığını söyleyebiliriz. Lider sultasının kaldırılmaya, parti içi demokrasinin işletilmeye çalışıldığı bir dönem yaşanmaktadır. Ecevit'le beraber partinin ideolojisinin yeni bir adı vardır artık: "demokratik sol" . CHP 'nin devletçılik, halkçılık ve laiklik ilkerinin kapsayanı artık "ortanın solu" değil, "demokratik sol"dur. Sosyal demokrasi kavramının Avrupa tarihinde geliştirilmiş düzeyini çağrıştıran, ancak içeriği itibariyle kesinlikle 1923 Türkiye'sinden bu yana biriktirilmiş olan sosyal demokrasiyi yaşatan bir CHP'dir karşımızdaki.

Türkiye'de sosyal demokrasi Avrupa'daki gibi bir tarihsel sürece sahip değildir. CHP ve sosyal demokrasi ideolojisini ele almadan, Avrupa ve Türkiye arasındaki bu farklılığı açmaya çalışacağım.

Almanya'da sosyal demokrasi ve gelişimi

Almanya'da sosyal demokrasi kaba bir tasnifle, sınıf hareketinden doğmuş, marksizmden beslenmiş ve revizyonizmle bugünkü hattına oturmuştur. Alman işçi sınıfı örgütleri ADAV (Genel Alman İşçi Derneği) ve SDAP (Sosyal Demokrat İşçi Partisi)'ın 1875'de birleşmeleriyle kurulan SAP (Almanya Sosyalist İşçi Partisi), Alman işçi hareketinin uzun yıllar süren ayrılığına tek örgüt olma çatısı altında son vermiştir. Alman işçi sınıfını düşünce ve görüşleriyle uzun bir dönem etkilemiş olan Ferdinand Lasalle ve Lasalle'cı görüşler ADAV ve SDAP'ta da etkin olmuş birleşme sonrası yayınlanan Gotha Programına da bu görüşler egemen olmuştur.

Burada biraz Lasalle'dan bahsedebiliriz. Lasalle sınıf mücadelesi sürecinde devlete, ikna edilebilir, sınıflar üstü bir organizasyon olarak bakar. İşçi sınıfı için öngördüğü değişimlerin devletin katkısıyla gerçekleşebileceğini ummaktadır. Bu görüşleri Lasalle'ı Bismark'la pazarlığa oturmaya, hatta bir sosyal krallık projesi üretmeye kadar götürmüştür. Ayrıca, işçi sınıfına iktidar yolunu açacak olan ilk adım için de, "genel, eşit, tek dereceli seçim"i savunmaktadır Lasalle'cı etkilerin bol bulunduğu Gotha Programı, Marx ve Engels tarafından eleştirilmiştir. Marx'ın "Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları" adı altında topladığı eleştirileri, programın Enternasyonal Tüzüğü ve Komünist Manifesto alıntılarının Lasalle'cı yorumlarıyla oluşmuş "yeni" ve yanlış ifadeleri olduğunu gösterir. Tek örgütün - örgüt birliğinin Alman işçi sınıfı hareketi için önemi vurgulanmakla beraber bunun Lasalle'cı etkilerden kurtulması gerekliliği eleştirilerde öne çıkmaktadır. Engels'in, "Kaynaşma için birinci koşul, sekterlikten, yani Lasalle'cılıktan vazgeçmeleridir; başka bir deyişle, her derde deva saydıkları devlet yardımı, eğer onlar tarafından tamamen terkedilmeyecekse, hiç değilse geçici ve ikinci bir önlem , birçok şey arasında bir olanak sayılmalıdır." eleştirisi bunu net bir şekilde ortaya koyar.

Lasalle'cıların destek olacağını düşünüp sırtını dayadıkları devlet 1848 Sosyalistler Yasası ile sosyalist hareketin karşısında yer almıştır. 1848-1890 arası yasanın yürürlükte olduğu yıllarda, işçi sınıfı kurtuluşunun yine kendi eseri olacağı gerçeğine geri dönmüş ve bu dönem marksizmin parti içinde yayıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde parti ciddi anlamda bir örgütlenme süreci yaşamıştır. 1878-1890 arası partinin seçimlerdeki oy oranında düzenli artışların yaşandığı dönemdir. Bu durum iktidarın alınmasında parlamenter mücadelenin yeterli olduğunun düşünülmesine sebep olmuştur. 1890'da yasa kalkmış, daha sonra partinin ismi Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SDP) olarak değiştirilmiştir. Alman sosyal demokrasisinin revizyonizme yönelmesine neden olan isimlerden bahsedebiliriz: Karl Kautsky ve Eduard Bernstein.

Kautsky, işçi sınıfı tanımını genişletmiş teknisyenleri, aydınları, memurları da kapsayan bir sınıf tanımına yönelmiştir. Kautsky, aydınlara ve aydınların sınıf hareketi içersinde yer alması gerekliliğine önemle vurgu yapar.Önerdiği çerçeveye göre, işçi sınıfı, iktidarı parlamenter yolla alacak, demokrasi sayesinde şiddete başvurmak zorunda kalmayacaktır. İktidarı aldığında ise zaten çoğunluğa sahip olduğu için demokrasi sayesinde iktidarını koruyacak, böylece karşıtını yok etmek durumunda olmayacaktır. Sonuç olarak Kautsky'nin sosyalizmi devrimci değil evrimcidir.

Bernstein, diyalektiği reddeder. "Diyalektiğin büyük tehlikesi amprik dünyayı tümüyle terk ederek spekülasyonların dünyasına girmesindedir." der ve diyalektik yerine evrimi getirmeye çalışır. Diyalektik karşıtlar arası mücadele gereği sınıf savaşımını da getirecektir, oysa ki Bernstein'a göre devlet parlamenter yolla içine girilip dönüştürülecek bir yapıdır. Yani sosyalizm evrimci barışçı bir yoldan gelecektir. Ona göre sosyal demokrat parti tüm halkın partisidir ve parti çoğulcu demokrasiyi hedeflemelidir. Revizyonizmin ilerleyen yıllarda partiye tabanına ve politikalarına egemen olması, birinci dünya savaşına gidilen yolda partinin savaşı onaylaması çözülüşü beraberinde getirir. Kopmalarla Alman işçi hareketi farklı örgütlere bölünür. Sosyal demokratlar ve komünistler arasında yaşanacak olan çekişme, gerginlik bir anlamda kavga hali nasyonal sosyalizmin yayılmasına olanak sağlamıştır.

Türkiye'ye geri dönersek, 1972 sonrası partinin ideolojik argümanları "halkçılık" ve "demokrasi" dir. 1923'ten beri ele almaya çalıştığım, halkçılık ve halk kavramı tanımı burada karşımıza sınıfa dayanıyor gözüken haliyle karşımıza çıkar. "Halk daha çok bedensel veya düşünsel emeğiyle yaşamını kazanmak durumunda olan ve tek başına sahip olduğu olanaklarla topluma ve devlet yönetimine ağırlığını koyma olanağı bulunmayan insanların toplamıdır, diyebilirim." açıklamasıyla Ecevit aslında marksist litaratürden sınıfı 'halk' adıyla tanımlar. Daha sonra kendisi marksist olmadığını ancak bunun, kimi noktalarda marksizmden yararlanmayacağı anlamına gelmediğini de açıklar.

Ecevit'in burjuvazi tanımına da bakalım: "Ellerindeki olanaklardan başkalarını ezecek veya sömürecek, başkalarının haklarını sınırlayacak biçimde yararlananlar, halk kavramının dışında ve halkın karşısında yer almış olurlar."

CHP'nin sosyal demokrasi anlayışında, sınıf mücadelesi ve iktidar perspektifiyle bir devrim kesinlikle amaçlanmamıştır. "Ben düzen değişikliğinden ne zaman bahsedersem, bunun demokratik yöntemlerle ve anayasamızın çerçevesi içinde, hatta anayasamızın gerektirdiği bir düzen değişikliği olduğunu söylemişimdir." açıklaması da, ortaya konanın anayasal çerçevede bir demokratikleşme sağlayacağı bununda özgürlükçü demokrasiyi kurma çabası olduğunu gösterir. 1973 seçimlerine "Ak Günlere" programıyla giren CHP'nin programındaki şu noktalar

dikkat çekicidir: "İşçi hakları ve demokrasiyi sınırlayan yeni yasalar değiştirilecek ve daha demokratik duruma getirilecektir. Memur sendikalarının yeniden kurulmasına izin verilecek ve bu sendikaların hakları genişletilecektir. Bütün çalışanların Sosyal Sigortalar kapsamına girmeleri sağlanacaktır. İşsizlik sigortası kurulacaktır. Kamu iktisadi kuruluşlarını, doğrudan doğruya içinde çalışanlar yöneteceklerdir..."

73 seçimlerinden sonra kurulan CHP-MSP koalisyonu sırasında öne çıkan konular genel af ve Kıbrıs sorunu olmuştur. Kıbrıs çıkarması bu dönemde CHP desteğini ve Ecevit'i en üst noktaya çıkarmıştır. Buna güvenen parti yönetimi, koalisyona son vererek seçimlere gitme planı yapmış fakat, bu kararıyla Milliyetçi Cephe hükümetlerinin kurulmasına yol açmıştır. Sağın yükselişe geçtiği ve sol üzerindeki baskıların arttığı MC hükümetleri döneminde CHP' ye yönelik şiddet eylemleri de yaşanmıştır. 77 seçimlerinde oyların yüzde ellisinden fazlasını alan CHP, bağımsızlarla kurduğu koalisyon döneminde, yaşanan ekonomik krizi kontrol altına alamadığı gibi, yükselen toplumsal muhalefet karşısında baskılarını arttırmıştır. 1977'den 1979'a oy oranı fazlasıyla düşen parti, bir daha da yüzde ellilerde bir oy oranına asla sahip olamayacağı gibi kaybettiği tabanı da bulamayacaktır.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra gelen, önceki partilerin devamı niteliğinde olan hiçbir partinin kurulmayacağı yönündeki kanunla CHP'nin siyasi hayatı 12 yıllık bir kesintiye uğramıştır. Darbeden sonra CHP'nin çizgisini devam ettirmeye çalışan iki parti kurulur: SODEP ve Halkçı Parti. SODEP başkanı Erdal İnönü' nün sosyal demokrat partileri birleştirme girişimleriyle SODEP, Halkçı Partiye katılmış, Sosyal Demokrat Halkçı Parti kurulmuştur. Bu arada DSP de Rahşan Ecevit başkanlığında kurulmuştur.

1992'de DYP-SHP koalisyonu zamanında 12 Eylül ile kapatılan partilerin yeniden açılmasına olanak sağlayan yasa çıkarılmış ve CHP tekrar kurulmuştur. Partinin eski genel başkanı DSP'de, tabanda SHP ve DSP arasında dağılmıştır. CHP ve Deniz Baykal'ın girişimleriyle 1995'te CHP ve SHP birleşmesi yaşanır, Hikmet Çetin yeni başkandır. Daha sonra Deniz Baykal başkan seçilir ve Baykal DYP-SHP koalisyonunu bozar, ancak yeni kurulan hükümet de DYP-CHP koalisyonu olur. 1995 seçimlerinde barajı zor aşan parti, 99 seçimlerinde de parlamento dışı kalmıştır. Bu durum üzerine Baykal istifa eder ve 99' da yapılan parti kurultayında CHP genel başkanı Altan Öymen seçilir. Seçim yenilgisinden Baykal'ı sorumlu tutan parti onu istifaya zorlamasının üzerinden altı ay geçmesinin ardından Baykal tekrar genel başkan seçilmiştir.

CHP tekrar kendini toparlayıp bir yükseliş yaşayabilir mi? Sosyal demokrasi ya da 'üçüncü yol' tipi bir siyasal çizgi partiye beklediğini verir mi? Ecevit' le Avrupa tarzı sosyal demokrasiye öykünme ve söylemlerin bu yönde seçilmesi halkta geniş

bir alıcı kesim bulduğu gibi, sol da sosyal demokrasi olarak düşündüğü bu hatta destek vermiştir. Ancak, bugün için, CHP'nin 73 sonrasında toplamış olduğu geniş tabanlı oy desteği bir kez daha elde edebileceğini söylemek pek kolay görünmemektedir. Ecevit'li bir DSP Baykal'lı bir CHP'yi meclis dışına iterken meclis dışı kalan partiye en büyük destek burjuva basınından gelmiştir. Ne var ki, CHP gibi bir partinin varlığı burjuvazi için her daim önemini koruyacaktır. Nitekim, çok kısa bir süre evvel Baykal'ın yeniden sahneye indirilmesi, partinin yeni bir yüzle siyasette ağırlık kazanmasının hedeflendiğini düşündürmektedir. Fakat, yitirdiği desteği toparlamak uğruna CHP'nin bir süredir sözcüsü haline geldiği küreselleşmeci, özelleştirme politikalarını destekleyen, liberal açılımlardan daha kamucu bir söyleme, kuşkusuz solculuk adına değil ama siyasal bir manevra olarak, yönelmesi beklenebilir. Böylesi bir olasılığın sosyalist sola getirilerinden bahsedebilmek mümkün müdür? Kendi adıma kısa bir süre içersinde böylesi bir olasılığın çok da güçlü olduğuna inanmadığımı söyleyebilirim. Ancak, CHP'nin böylesi bir çizgiye evrilmesi ve kamucu söylemlerin emekçiler nezrinde yaygınlığının artması, bu toprakların emekçilerini sınıfa bağlama gibi bir olasılığı gündeme getireceğinden sosyalistler açısından olumlu bir durumu işaret etmektedir.

Toparlama anlamında şunları söylemek isterim: CHP üzerine bir yazı kaleme almamın nedeni CHP'nin geçirdiği tarihsel süreçte sağa ve sola yönelimlerinin ardında yatanları açıklama çabasıydı. Bunun, kimi sosyalistlerin bir zamanlar CHP'ye verdiği destek göz önünde tutulduğunda oldukça önemli bir nokta olduğunu düşünmekteyim. Dolayısıyla, her ne kadar bu yazının çerçevesi içinde sınırlı bir biçimde ele almaya çalıştıysam da, CHP'ye ilişkin böylesi bir değerlendirmenin sosyalistler açısından önem taşıdığı inancındayım...

Kaynakça

1- Hikmet Bila, "1919-1999 CHP"
2- Deniz Kavukçuoğlu, "Sosyal Demokraside Temel Eğilimler"
3- Karl Marx, Frederich Engels, "Gotha Erfurt Programları Eleştirisi"
4- İsmail Cem, "Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir?"
5- 1976 Abdi İpekçi'nin Bülent Ecevit ile röportajı, Milliyet Gazetesi
6- 1973 yılı CHP'nin Seçim Bildirgesi

40. YILINDA KÜBA DEVRİMİ: SORUNLARI, DENEYİMLERİ ve DÜNYA SOSYALİSTLERİNDEN BEKLENTİLERİ

Mehmet Ali CİVELEK

Bütün dünya sosyalist hareketinin ilk reel deneyimi olan ve varlığıyla bile, dünya sosyalistlerine destek veren Sovyetler Birliği'nin bundan yirmibir yıl önce yıkılmasının dünya sosyalist hareketine etkileri azımsanamayacak kadar çoktur. Elbette ki reel sosyalizmin çözülmesi her ülke nesnelliğinde, kiminde daha az kiminde daha çok olmak üzere, büyük olumsuzluklar ortaya çıkartmıştır. Bu durumdan en çok etkilenenlerin başında, Sovyetler Birliği'nin büyük destek verdiği diğer sosyalist ülkeleri sayabiliriz. Küba, bu olaydan sonra kendi doğru bildiği yoluna, en büyük destekçisini kaybetmiş, büyük zorluklarla ama kararlı bir biçimde devam eden sosyalist ülkelerden birisi.

Dünyanın şu anki durumu göz önüne alındığında, varolan sosyalist ülkeler arasında, jeopolitik konumlanışı sebebiyle, kapitalist dünya tarafından en çok saldırıya maruz kalan ülke Küba' dır diyebiliriz. Aynı zamanda bu kadar acımasız ve insanlık dışı saldırılara en yerinde ve de haklı cevabı veren sosyalist ülkenin de Küba olduğunu söyleyebiliriz.

Bu koşullar altında, Küba'nın haklı mücadele zeminine katkıları arttırmak amaçlı, ilki bundan iki yıl önce yapılmış olan ''Küba ile Dostluk ve Dayanışma Dünya Buluşması'' toplantılarının ikincisi 117 ülkeden, 6000' in üzerinde delegenin katılımıyla 10-14 Kasım 2000 tarihleri arasında Küba'nın başkenti Havana'da yapıldı. Sayısal katılım üstünlüğünün Amerika kıtasında olduğu toplantılara, en çok ABD 600 delege ile katıldı. Güney Amerika Ülkeleri, Rusya, Çin, Vietnam, Hindistan, Kamboçya, Kuzey Kore ve daha birçok Afrika Ülkeleri devlet kademesi düzeyinde toplantılara iştirak ettiler. Birçok ülke, kendi ülkelerindeki Küba ile Dayanışma Dernekleri adı altında birleşik olarak katılımda bulundular. Türkiye' den ise resmi olarak bazı belediye başkanları (Sadece toplantının başlangıcı ve sonuna birkaç dakikalık katılımlarıyla), siyasi partilerden SİP genel başkanı Aydemir Güler olmak üzere 10 kadar katılımcı vardı.

Toplantının açılış konuşmasını ICAP (Küba Halklarla Dostluk Enstitüsü) başkanı Sergio Corrieri Hernandez yaptı. Bu konuşmadan sonra Devlet Konseyi Başkan Yardımcısı Carlos Lage Küba' nın şimdiki durumu ve sorunlara yaklaşım tarzlarını, ekonomik problemlerde marksizm-leninizmi kendi nesneliklerinde nasıl uygulayarak çözüm aradıklarına dair etkileyici ve açıklayıcı bir sunum yaptı. Konuşmanın ana hattı, Küba' nın zorlukları aşmakta kullandığı en önemli silahın,

sosyalist siyaset ve ideoloji olduğunun vurgusunun yapılmasıydı. Sosyalizmin sadece ekonomik bir sistem olmadığı, sosyalizmin kuruluşundan sonra da partinin önderliğinin önemli olduğunu vurguladı. Konuşmasının sonunda, Küba devriminin koruyucusu ve ilerleticisinin bir buçuk milyona varan Komünist Parti örgütlerinin ve yedi buçuk milyonu bulan halk milisi örgütlerinin olduğunu belirtti. Reel sosyalizm değerlendirmelerine yer veren Carlos Lage' nin konuşması büyük ilgi gördü. Bu sunumdan sonra kürsüde Küba Meclis Başkanı Ricardo Alarcon Quesada yer aldı. Meclis Başkanı Ricardo Alarcon Quseda' nın konuşması ise, Küba' nın bağımsızlığını kazandığı 1870 tarihinden beri süre gelen ve Küba sosyalist devriminden bu yana günbegün artarak ilerleyen ABD müdahalelerini ve Miami Mafyası olarak tanımladığı, Amerikalı Kübalıların karşı devrimci tutumlarını anlatan bir konuşma yaptı. Dostluk ve dayanışma toplantılarının genel seyri ise, doğal olarak, ABD politikalarının sadece Küba' da değil, tüm dünya ölçeğinde kınanması şeklinde devam etti. Her biri konuşma yapmakta birbirinden yetenekli hükümet görevlileri daha sonra yapılan delegelerin soruları bölümünde de kendilerini ve olaya hakimiyetlerini bir kez daha kanıtladılar. Delegelerin duruma dair sorularıyla devam eden toplantıda, soruların genel hattını belirleyen konuları, Küba' nın turizme açılması, turizmin sosyalist Küba' ya getirdiği ve getirmeye devam ettiği problemler ve Küba' nın diğer dünya ülkeleriyle ilişkilerinin boyutları biçiminde özetleyebiliriz. Sorulara verilen yanıtlar göz önüne alındığında, yapılan bütün girişimlerin doğrusu ve yanlışıyla, reel sosyalizm çerçevesinde olduğu gibi, Küba sosyalist devrimini korumak amaçlı yapıldığını farklı ve yetkin açıklamalarla cevapladılar. Toplantının ikinci günü, Küba Dışişleri Bakanı Felipe Perez Roque' nin konuşmasıyla devam etti. Birçok katılımcının ambargoyu ve ABD' nin kirli politikalarını kınayan deklarasyonlarıyla toplantı ilerledi. Toplantılar süresince oluşan politik ortamda bütün dünya ülkelerinden delegeler kendi ve diğer ülkelerinin sorunlarını kişisel sohbetler dolayımıyla birbirleriyle paylaştılar. Toplantı bitimi, beklenenin aksi çıkmadan, Fidel Castro' nun konuşmasıyla sonuçlandı. Farklı konu başlıklarıyla oluşturulan uluslararası komisyonların hazırladıkları raporların birleştirilmesinden oluşan sonuç bildirgesinin değerlendirmesini de yapan Fidel Castro, altı saate yakın süren konuşmasında sergilediği bitmek bilmeyen enerjisi ve tabi ki önder kişiliğiyle bir kez daha sosyalistlere umut aşıladı. Bürokratların akıllarda yalan yanlış yer bıraktığı soğuk görünümden çok uzak, tüm Kübalı devlet adamlarının sahip olduğu sıcak hitabet tarzıyla etkisine alan konuşmasını, başlattığı heyecanla bitirmesiyle toplantılar tamamlandı.

ABD' nin Küba Üzerindeki Kirli Siyaseti ve Ambargonun Boyutları

Toplantıların genel seyrini de belirleyen Küba' ya karşı uygulanan ABD ambargosunun insanlık dışı boyutları toplantılar sırasında birçok kez gözler önüne serildi. Toplantıda alınan en önemli karar, ABD' nin kirli politikalarını gizlemek için tüm dünyaya söylediği yalanların ortaya çıkarılmasının Küba ile dayanışma içinde bulunan tüm kurumların birincil görevi olduğu açıklandı. Son zamanlarda ABD hükümeti tarafından açıklanan, yiyecek ve ilaçların ambargosunu insani amaçla kaldırdığı yalanının gerçek boyutları gözler önüne serildi. Bununla beraber, hükümet tarafından çıkarılan zorluklardan bahsedilmeksizin, isteyen Amerikalı özel girişimcilerin Küba ile ortak iş yapma koşullarının var olduğunu söyleyen ABD hükümetinin gün geçtikçe iğrençleşen demeçlerinin görünmeyen kısmı ortaya çıkarıldı. Ama halen dünyada yaratmaya çalıştığı ortam, ABD' nin ambargoyu, tabi ki insani yardımlar hariç, belli başlı konularda uygulayan adaletli, eşitlikçi, insan haklarına saygılı, demokratik ülke olup, Küba' nın hiçbir ilişkide bulunmak istemeyen diktatör ve anti-demokratik, kendi insanlarını dahi düşünmeyen ülke olduğu yalanlarıyla gündemleri kendi lehine çevirmek...

Sosyalist devrimden önceki Batista diktatörlüğünün birincil destekçisi olan ABD, Küba üzerindeki planları daha Küba toprakları İspanyolların elinde olduğu tarihlere kadar dayanıyor. Bağımsızlık savaşından sonra birtakım emellerine ulaşan ABD, devrimle beraber altüst olan planlarını devrimin hemen öncesi ve sonrası, baskıyla yeniden kurmaya çalışmış. Ambargo ise, özü değişmeyen bu planların bugünkü görünüm biçimini oluşturuyor. Sadece kendisinin yaptığı ambargoya, uyguladığı siyasi baskılarla başka dünya ülkelerini de katmaya çalışıyor. Herhangi bir parçası dahi Küba' da yapılmış bir ürünün ABD sınırları içerisine girmesi yasaklanmış durumda. Bunun haricinde bir kısmı ABD' de üretilmiş ama son halini farklı bir ülkede almış herhangi bir ürünün bile Küba topraklarına girişini baskıcı yaptırımlarıyla engellemeye çalışıyor. Patenti ABD' de bulunan fakat yine başka ülkelerde üretilen ilaçların dahi Küba'ya satılmasının önünde hukuki engeller çıkartıyor. Küba limanlarına uğramış bir geminin her ne şekilde olursa olsun, buna dünya denizcilik kurallarına aykırı olup hastası olan bir geminin istediği limanda konaklama hakkını bile hiçe sayarak, altı ay süreyle ABD limanlarından herhangi birisine girişi yasak. ABD gerektiği zaman kendi vatandaşlarının özgürlüklerini de kısıtlamasını biliyor. Amerikalıların, Küba topraklarına girişi şu anda ancak illegal yollardan gerçekleşebilir. Toplantıya katılan bütün ABD vatandaşları Küba'ya Kanada üzerinden gelmiş durumdalar. Ama bunlarla bitmiyor, bunlar sadece ABD tarafından yapılanların sadece rahatlıkla görünebilen kısmını oluşturuyor. Bir de ABD siyasetinin bütün dünya tarafından iyi bilinen arka perdesi var. Meksika' dan sonra, Amerika kıtasından ABD' ye en çok göç alan ülke Küba. Tabi ki bunda şaşılacak bir şey yok zaten ABD' nin açıklanmayan bütçesinde Küba' dan göç

edenler için belli bir miktar para ayrılmış bulunuyor. ABD' de yaşayan Kübalıların durumlarının diğer bütün azınlıklardan farklı, daha refah bir hayat sürmekte olmalarının göstergeleri ise bu durumun birincil kanıtını oluşturuyor. Fakat yine de ABD hükümetinin iddia ettiğine göre, Kübalılar serbest girişimci ortamda kendi yeteneklerini göstererek bu duruma gelmiş bulunuyorlar. Buda demek oluyor ki; Kübalılar kapitalizmin çelişkilerini kendi yetenek ve icatlarıyla rahatlıkla ortadan kaldırabilirler, yeter ki istesinler...

ABD' nin yeni kuklası Amerikalı Karşı Devrimci Kübalıların günlük çıkarttığı ''Bohemia Libre'' adlı gazete, CIA' in haftalık 35 bin dolarına mal oluyor. Bununla birlikte ''Radio Swan'' adlı radyo, hem kısa dalgadan, hem de orta dalgadan günde 24 saat Miami' den yayın yapmakta. 1996-2000 yılları arasında CIA' in, Küba Devrimi'ni yıkmak amaçlı en az 10 milyon dolar para harcadığı biliniyor. Sadece 2001 yılında ise 5 Milyon doları gözden çıkarttığı tahmin edilmekte.

Var olan koşullar gösteriyor ki, bütün dünyanın demokrasi ve insan hakları hocalığını yapan, ABD' nin Küba içinde öğretmeye soyunduğu bu insanlık dersleri, kapitalizmin bile kısıtlı insan hakları ve demokrasi ortamının çok gerisinde yer almaktadır.

Küba' nın ekonomik ve siyasal duruma bakış

Reel sosyalizmin çözülüşünden sonra büyük zorluklarla karşı karşıya kalan Küba, daha önce Sovyetler Birliği'ne ihraç ettiği yegane ürünleri olan nikel, şeker kamışı ve tütünü yoğun baskıların varlığı nedeniyle kapitalist markette alıcı bulamıyordu. Bundan dolayı kıtlıkla karşılaşan Küba'nın, bu koşullardan kurtulmasının tek çıkar yolu ülkeyi turizme açmak oldu. Şu anda ülkenin en önemli gelir kaynağını turizm oluşturmakta. Kapitalist dünyaya yeni açılmanın getirdiği tecrübesizliklerle birçok hata da yapan Küba sosyalistleri şu anda turizmin getirdiği problemleri ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Bazı sorunların, turizm var oldukça çözülemeyeceğinin farkında olmalarına rağmen, bu problemlerin çoğunluğunu yine çok iyi başardıkları ideoloji ve siyaset yardımıyla üstesinden gelmeye çalışıyorlar. Kendilerinin dedikleri gibi; bu bir geçiş dönemi ve bizde bir şeyleri yeni öğreniyoruz ama bunların hepsini sosyalist devrimi korumak amacıyla yapıyoruz.

Görünen o ki, birçok olumsuzlukların üstesinden gelmiş durumdalar. Devrimin önderi olan Küba Komünist Partisi'nin liderliği ve örgütlülüğü sosyalizmin en büyük güvencesini oluşturuyor.

Her alana yayılmış olan parti örgütlerinin en alt birimini mahallelerde bulunan CDR (Devrimi Koruma Komiteleri) oluşturmakta halkın tamamına yakını bu alt

birimlerde çalışmakta. Ayrıca partinin birçok alan örgütlenmeleri de mevcut. Bunlardan en önemlisinin Genç Komünistler Birliği olduğunu söyleyebiliriz. 15-28 yaş arasındaki bütün partili genç kadrolar, devrimin yeni önderlerinin yetiştirildiği Genç Komünistler Birliğinde çalışıyor. Küba Komünist Partisi'nin önem verdiği konuların başında, halkı mümkün olduğu kadar sosyalist siyasete taşımak ve politize olan halkın sayısını artırmak geliyor. Bu ortamı oluşturmak için gösterdikleri çabaları rahatlıkla görmek mümkün, ülkenin her tarafı gündeme ve devrime dair yazılamalar ve afiş panolarıyla dolu. Nerdeyse boş bir alan bulmak mümkün değil. Bütün evlere partinin günlük yayın organı ulaştırılıyor. Hafta içi her gün toplumun farklı kesimlerinin temsilcilerinin katıldıkları yuvarlak masa toplantıları Küba devlet kanalından canlı olarak yayınlanıyor. Ülkenin gündemine dair fikir alışverişlerinin ve tartışmalarının yapıldığı bu programa Fidel Castro' da katılmaya özen gösteriyor. Bu çalışmaların meyvelerini de almaya başlamışlar. Şu anda yönetimde bulunan komünist kadroların çoğunluğunu, yaşları 35 ile 40 arasında değişen, devrimden sonra doğan kuşak oluşturuyor.

Çalışmalarının karşılığında halka verilen ücretler 17 ile 35 dolar arasında değişmekte. Dağıtılan maaşlar çok düşük görünebilir fakat bir doların karşılığı olan ve hiç değişmeyen 20 pezoluk parite var olan durumun açıklamalarından biri. Fidel Castro'nun toplantı bitimindeki konuşmasının başlangıcında yaptığı kıyaslamalarda söylediği gibi, ABD'de haftada 30 dolar karşılığında kötü bir yerden izlenebilen beysbol karşılaşmalarının (Beysbol Kübalılar için büyük önem teşkil etmekte olduğu için belirtiyor.) daha kalitelisini 4 Küba Pezosu para ödeyerek izleyebilirsiniz. Bunun dışında birçok devlet hizmetlerine de para ödemeksizin sahip olan halkın göreceli maaşları, her kesimin zorunlu gereksinimlerini rahatlıkla karşılayabilecek durumda. En yüksek ücret alanlar profesörler ve doktorlar. ABD dolarının piyasada dolaşımı serbest durumda, bazı yerlerden sadece dolarla, bazılarından ise yalnız Küba pezosuyla alışveriş yapabiliyorsunuz. Halkın çoğunluğu dolarla satılan marketlerden alış veriş yapamıyor. Böyle yerler turistler için açılmış durumda ve sadece buralarda yabancı ürünler satılıyor. Varolan gerçeklik, Küba'nın kendi ürettiği ürünlerden toplumun bütün kesimleri rahatlıkla yararlanıyor olmaları ama turizm için dışardan getirttirilmek zorunda kalınan cafcaflı, kapitalist pazar için üretilen mallardan halk yararlanamıyor. Bu da turizmle ortaya çıkan bir başka problemin ana hattını oluşturuyor. Devlet herkese aylık temel gıda ve temizlik malzemesi yardımında bulunuyor. Her mahallede bulunan fırınlardan karneyle ekmek dağıtımı yapılıyor. Elektrik, su, telefon (Küba sınırları içinde olmak kaydıyla), ulaşım gibi hizmetler herkesin istediği kadar kullanabileceği neredeyse ücretsiz diyebileceğimiz biçimde halka sunuluyor. Barınma sorunu yaşayan kimse yok ama Küba nüfusunun büyük çoğunluğu Havana' da yaşamak istedikleri için zaman zaman problemler çıkıyor. Turizm ülkeye getirdiği en büyük problemlerden biriside halkın büyük çoğunluğunun

doktor, işçi veya öğretim elemanı olmak yerine daha yüksek kazanç getiren (kontrol edilemeyen bahşişlerden dolayı) turizm sektöründe çalışmak istemesi.

Eğitim, sağlık gibi hizmetlerin halka arzı çok üst seviyelere ulaşmakta. Dünyanın büyük çoğunluğu tarafından kulak arkası edilse de Küba' nın eğitim ve sağlıkta yakaladığı seviye, bu sorunlu koşullara rağmen, kapitalist metropol ülkelerden bile daha verimli ve üst düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle tıp eğitimindeki başarıları bütün kapitalist dünyayı bile hayretlere düşürecek durumda. Bütün sıkıntılara rağmen her yıl kanser araştırmalarına devlet bütçesinden milyonlarca dolar ayrılıyor. Sadece yabancı ülke vatandaşlarına, eğitim masraflarını karşılayamayacak durumdaki öğrencilere burslu olarak tıp eğitimi veren Latin Amerika Tıp Okulunda her yıl binlerce kişiye tıp eğitimi verilmekte. Bu yıl sadece Afrika' nın az gelişmiş ülkelerinden 2000 in üzerinde öğrenciye burs verilmiş. Latin Amerika ülkelerinden gelen öğrenciler de dünya çapında alabilecekleri en iyi tıp eğitimini bu okuldan edinme fırsatına sahipler. Siyaset ve ideolojiye verdikleri önem eğitim sistemlerinde de görülmekte. İlköğretim birinci sınıftan itibaren her öğrenci politika dersleri alıyor. Yüksek öğrenimde ise teknik ve politik eğitimin harmanlanmasından oluşan bir sitemle eğitim verilmekte.

Sonuç Olarak

Bu yıl Küba İşçi ve Köylü Sosyalist Devriminin 40. yılı kutlanacak. Kırk yıllık geçmişe ve aynı zamanda Sovyet deneyiminden edindikleri tecrübeye sahip Küba Komünist Partisi ve Küba halkları devrimin yegane güvencesi durumunda. Politik önderliğin önemli bir yer tuttuğu Küba siyasetinde, bürokratların yetiştirildikleri ortam ve bulundukları konum açısından karşılaşılacak birçok yeni soruna, önder kadrolar, marksist-leninist yöntem ve reel sosyalizmin getirdiği gerçekçilikle önceden hazırlıklı bulunuyorlar. İdeoloji ve siyasetin sürekli salgılanmaya devam ettiği sosyalizm, yıkılmaya çok uzak konumda bulunuyor.

İçinde bulundukları zor koşullara rağmen, sokaklarında dilenen insanların olmadığı, karnını doyurmak için insanların çöp toplamadığı, herkesin barınabilecek bir konuta sahip olduğu, hastanelerde insan yaşamına verilen gerçek önemin sergilendiği, çocukların çalışmak zorunda olmadığı, herkesin parasız, bilimsel eğitim hakkına sahip olduğu, mevcut olanaklardan toplumun eşit biçimde yaralandığı bir reel sosyalizm ortamı...

Küba devriminin ışığı bütün dünya sosyalistlerine umut aşılamaya ve yol göstermeye devam ediyor.

Yaşasın Küba Devrimi, Yaşasın Sosyalizm!!!